ББК 84(5Абх)6-44
Ҳә 76

АԤСУА ФУАҬ

(ароман)

Ҳәынчҳа Алԥ Босутер

Иҭыжьуп ҭырқәшәала Стампыл, 2005 ш.

Аиҭага: Окҭаи Чкотуа

Аҧсуаа еиҭасҳәарц азы бааҟәымҵзакәа амца
сыцрабҵеит.
сџьабаа сыцеҽҽыбшеит.
“Иубап, уџьабаа ыззом” бҳәон.
Ааи, ҳџьабаа башамхеит.
Уажәы аҧхьаҽцәа иҳацеҽҽыршоит иеиҧаҳҳәақәаз.
быҧсы иабозар иагьа беигәырӷьоит!
быҧсаҭа бзиахааит сыблагәы!

Абри аиҭага хәыҷы
зыԥсҭазаара зегьы заԥсуара иазызкыз
аха зызхара зыԥсадгьыл ақәынхара
лахьынҵас змоуз, сҩыза бзиахә

Иунал Цьу

игәалашәара лаша иазыскуеит…

Ашәҟәы ҭыжьуп Аҧсадгьыл ахь Архынҳәразы Аҧсны Ахәынҭқарратә Хеилакы иҟанаҵаз аҵхыраара ала

Иҳәырҳәыруа иҟаз лыхцәқәа, аԥхзы илылҵыз амшала лылахь иадҷабаны лзамҩақәа ҟаԥшьыхәхәараза дыҟан, дшәаԥырҳаԥуа, дгәаҭеиуа, лхы ларҟәны дгылан…

Иҟалҵаз закәыз? Ишԥалгәыӷьи абри? Ииашазма иалылхыз амҩа?.. Лгәы абырҵкал икылырхуазшәа дыҟан, лыԥсыԥ лзеивгомызт, аамҭак азы дхәаеуазшәа даaҟалеит…

Дахьхәыр еиӷьызма мамзар? Ашьшьыҳәа лыҩныҟа дымхынҳәуаззи, днеиины акымзарак ҟамлазазшәа иԥхаза иҟаз лиарҭа дыҩхәыҵалон. Ааи, ааи, дхынҳәыр акәын аҩныҟа… хшыҩдаран ари иҟалҵоз!

Рыҩны ашьҭахь игылаз алаҳаҵла амҵахь дышԥанеиуаз? Илуысыз ҵхабжьон абраҟа? Мамоу, мамоу, дахьхәыр акәын зегь рааcҭа иеиӷьыз.

Лаб даалгәалашәеит уи аамҭазы… аураоуроу хьаа дуззак даамеханакит, лылахь ааиқәылт, шьҭа илызбахьан… «Сахьхәит ари аус, исзыҟаҵом, бзиа узбацәоит саб, уысзыгәыӷьуам уара!», ҳәа лхала дцәажәон.

Шьҭахьҟа аҩныҟа даахынҳәхьан еиԥш, алашьцара дагәылҵызшәа азә даалыдгылт.

«Мелекьԥер, бара боума?!»

Лгәы ааҭрысит Мелекьԥер, лыҩнынҵҟа аԥшатлакә анҭасуаз аламҭалазы, хәыҭ-хәыҭшәа, иныҵакны илаҳаз абжьы днаршәан, шьаҿак аҟара шьҭахьҟа дынхьаҵит.

«Бымшәан бара, сара соуп, сара!... Сыбзымдырзеи мамзар? Ҟмыз соуп! Неҵьдеҭ, маҷк алада даҳзыԥшуп. Бааи, бласы!.». иҳәеит иааиз.

Ҟмыз дышԥалзымдыруаз? Иеицрызҳахьан… аиашьеи аиаҳәшьеи реиԥш иҟан.

Иаразнак даатҵынчхан, лшәаԥырҳаԥрагьы аалхылгеит. Ҟмыз ибжьы акалашәа иҟан, ихәаеын. Мелеқьԥер ууанза дызлаз лхәыцрақәа даарылҵны дааԥышәырччеит.

«Ҳаи уара афырхаҵа, Ҟмыз мыжда!... убжьы шԥаԥыр-ԥыруеи – уаргьы угәы хыҭ-хыҭуа уыҟоуп, уагьшәоит излазбо ала» ҳәа даазхәыцит. Ҟмыз игәаҭеиреи, ишәаԥырҳаԥреи лгәы ҟанаҵон.

Иҟои уара, ушәома?»

Наҟ бысԥырҵи бара! Сара – акгьы сацәшәом! Баб Қәыча имшала ауп агәҭынчымра зсоуа. Иара абыржәыџәҟьа баб даакылсны шәызҿу закәузеи аԥхамшьақәаз! ҳәа дааҳхагылар сыԥхашьаны сымԥсуеи… Ахаан азәгьы сзиҿаԥшуам усҟан.

Аҵх алашьцараҿы аныҟәара иахьаҿыз: «Ҳара ҳтәгьы усума абыржәы?… Зчеицьыка сфахьаз, абык иеиԥш схы зшьышьхьаз еиҳабык, абри аҩыза изура ҟалозма?… Зегьы шәара шәымшала ауп… Анцәа шәибааит шәара!..». ҳәа агәрымра даҿын Ҟмыз. Нас дихьзарц азы игәаҟуаз Мелеқьԥер лахь днаҳәны: «Бныҟәа бара, ирлас!» – ҳәа дналықәгәамҵит.

Мачҹк аҟара раԥхьа иҟаз анышәынҭра аварaҿы игылаз аҵла фархьқәа рыбжьараҿы Неџьдеҭ дгәарҭеит.

Урҭ дырзыԥшын. Иааиуашәа аниба игәы хыҭ-хыҭуа днарԥылеит.

«Баама Мелеқьԥер?»

«…!»

«Аамҭак азы бмаар ҳәа агәӡара соут. Бахьхәыма ҳәа сазхәыцит. Бҭаацәа рҿапхьа ауадаҩра бҭагылоуп, аҵыхәтәантәи аамҭазы бахьхәыргьы ҟалон, аха бмааи!... Саргьы бара быбзиабара саԥсахоит, иббап. Акы заҵәык баб изы сгәы сыхьуеит…»

Мелеқьԥер, Неџьдеҭ иажәа днаԥыҩлеит.

«Абарҭқәа ҳармылацәажәап уажәы».

Иҿы ааихеикит Неџьдеҭ, изҵаҟьаз ахәыҷқәа реиԥшҵәҟба даанхеит, уаҳагьы акгьы изымҳәеит.

«Шәласы, џьым! Абарбарра шәаҟәыҵ. Шәызхара шәеицәажәаратәы ԥсҭазаара дуззак шәапхьаҟа ишәзышьҭоуп. Аҳа! Амҩа ҳақәышәҵа… Уаргьы умаҳәызар, умаҳәра дырны, ҳҭыԥҳа лааигәара аҟынтә унасҭханы угыл. Сара Мелеқьԥер ԥшьымз слеиҳабуп. Шәеиҳабы соуп… Сааигәара леишәала ахымҩаԥгара шшәыхәҭоу шәхамышҭын?!.». ҳәа даарыҵаҟьеит Ҟмыз. Нас иаразнак амҩа иныҟәлеит.

«Мшәан, абас шьапыла мацара хцарц аума шәгәы иҭоу? Сааԥсеит сара, сышәшьырц шәҭахума?.». ҳәа агәынамзара аалырԥшит Мелеқьԥер. Аха Ҟмызгьы, «хаҵацара ҳәа зыҩны аҟнытә ибналаз сара соума, џьым? Ус анакәха амырмырра баҟәыҵны, иаачҳа!» ҳәа дналыхзасит дыхәмаруашәа.

Ҟмызи Мелеқьԥери иеицны анеира иаҿын, Неџьдеҭ иакәзар, ишахәҭаз еиԥш жәаба-жәохә шьаҿа раҟара рашьҭахьҟа дгыланы дрышьҭаланы дааиуан, дшәаԥырхҳаԥуа дыҟан азы игәы иҽанын. «Мелеқьԥер дшыҟам гәаҭаны илышьҭалахьазар?…» ҳәа даазхәыцзаргьы, нас, «Мамоу абааԥсы, иаразнакгьы иабеилыркаауаз» ҳәа игәы ааирҭынчит. Избанзар аҩны

Мелекьцер лаб Кәыҷа ида азәгьы дыҟазамызт. Аҭаҳмадагьы ипҳа дшымҵадырсыз гәаҭаны иуацәа адырра риҭаанза кырза аамҭа аҭахын, уаанза дара иахьнеиша инеиуан.

Арҭ ихәыцрақәагьы иҵегьы дандырҭынч, ихы ꙩышьҭыхны дкаҳабӷало иапхьа инеиуаз Мелекьцер лышҟа днапшит.

«Ҳахьнеиша ҳнеиаанза џьара дныҟәҟьаны дкамҳандаз, акы лмыхьындаз!» ҳәа дышхәыцуаз, ганкахьалагьы ихы дацәажәон.

«Аҭыпҳа рыцҳа, абарҭқәа зегьы сара сзы илычҳауеит, ее, Неџьдеҭ аразҟы умоуп, џьым. Ҳаҭыр аҵәҵа!»

Неџьдеҭ, Мелекьцер лҭаацәаратә еизыҟазаашьа ибзианы идыруан. Бзиа иибоз аҭыпҳа, лаб шаҟа пату иқәылҵоз, шаҟа бзиаза дылбоз кыр аамҭа аахыс идыруан. Мазала диццарц азы даныкәеицалоз иеиликаахьан урҭқәа зегьы.

«Исзыҟаҵом, Неџьдеҭ!.. Бзиа узбоит, аха саби сҭаацәеи ари аꙩыза шпарзызуеи? Сеилкаа, суҳәоит, уаҳагьы исыдумцалан, сгәы суырхьуеит» – абас шаҟантә мап ицәылкхьаз.

Ари аламҭалазы аҭыпҳа илышьҭалақәаз, дызҭаххақәазгьы ҟалеит. Неџьде, шьҭа даәазәы дирҭоит ҳәа игәы каҳаны дшыҟаз, Мелекьцер лꙩыза гәакьа Ҟмыз ила – «ашәахьа ауха дааиааит сымҵаирсыр иҭахызар!» – ҳәа ажәабжь изыналҭиит. Лажәагьы егьыналгзеит. Абар, абыржәы иапхьа дахьнеиуаз. Уи аамҭазы аҵыхәтәан илышьҭалаз арпысгьы дааизхәыцит, иара дырҵаꙩын, ақалақь аҟны дынхон, уи диццар лыпсҭазаара хымпада

кыр иеиҕьхон, аха зегь дарароуп лара Неџьдеҭ далылхит. Арахь, иахьа уажәрaанза иааидукылар саатқәак раҟарагьы имеицәажәазацызт. Уагьы рҩызцәа ахьрыцыз амшала ишырҭаху еиԥш аицәажәаха рызҭодаз, зны заџәык рҩыза Сабри ичара аҩны ашә иахьылагылаз минуҭқәак иааизынхахьан акәымзар.

Аха ари ирлахьынҵан, Анцәа ирзизбаз акы акәын, рлахьынҵақәа еицызар акәхарын.

«Сыԥсы ҭанаҵы бара сбыцзаауеит ҳаԥсҭазаара еицеиҩаҳшоит, иббап ҳаҩнаҭа иеицаԥаҳҵоит, иҳараҳкуеит, ари снырyeит, сгәы исанаҳәоит… Ҳазшаз ҳашьҭыбжь ирԥшзааит! Амин!..». – ҳәа, иныҵакны днацәажәеит Неџьдеҭ. Насгьы, амин, ҳәа Анцәа дахьиҳәаз ааџьеишьеит. Избанзар, лассы-лассы Анцәа иҳәоз азә иакәзамызт. Хымԥада, Анцәа дхаиҵон, зны-зынлагьы аџьаама ашҟа дныҟәалон, аха ессымша Анцәа иҳәоз ауаа дрызгәамҵуан.

Уи азы оуп, абыржәы ииҳәақәаз рымшала ихы дзахыччозгьы… Дааԥышәырччан, - «Уԥши? Аҵыхәтәан уаргьы урҭ ахәаџьацәа унареиԥшхеит» – ҳәа даахәыцит, нас ари ихәыцрагьы мап ацәкны – «Мамоу Неџьдеҭ! Иуҭаххаргьы урҭ узреиԥшхом, урҭ уара уеиԥш Анцәа иҟнытә абзиабара акәымкәа, аԥареи амали иаҳәоит.

Уи аамҭазы даанышьацәхныcланы амыҕра днылаҳан ихәыцрақәагьы даарылҵит. Ишьамхы цәҟьаны иҟан, имахәаргьы ҕәҕәала ихьуан. Дахьынкаҳаз – «уара уоума Анцәа иуыс иалацәажәоз, ишԥауқәнаго!» – ҳәа дыгәрымуан.

Ҟмызи Мелекьԥери икаҳабжьы раҳаны шьҭахьҟа ианыхынҳәы зшьамхы иқәгылаз Неџьдеҭ дырбеит.

«Кыр уыхьма уара?» – ҳәа ибжьы наиқәиргеит Ҟмыз.

«Мамоу, мамоу, акгьы смыхьит, сшьацәхныcланы скаҳаит», дыԥхашьон Неџьдеҭ.

«Ҳаи, амарџьа! Ахәыҷқәа реиԥш сышԥакаҳаи!»

Арахь ԥыҭрак аамҭа аԥхьа Мелекьԥер дкаҳар ҳәа дхәыцуан, уажәы иара иакәын икаҳаз, иаразнак инапы ала идҷаблаз агәам-самқәа аарыцқьаны днарышьҭалеит.

Харантә ақыҭа алақәа ахьшуаз рыбжьқәа раҳауа ианалага, Ҟмыз дааҭгылан Неџьдеҭ рааигәара даниԥхьеит. Нас џьара инатәаны ршьаԥқәа аԥсы аддыршьеит. Ꙩ-сааҭк раахыс амꙩа иқәын азы кырза иааԥсахьан, амꙩа ҳҳәозаргьы амꙩаџәҟьа абаҟаз, ауаа иахьырымбаша амꙩахәасҭақәа рыла абнареи амыӷрақәеи ирылсны абраанза иааихьан.

Ҟмыз Мелекьԥер лахь днаҳәны, ибжьы наиргеит.

«Быххьандаз бара! афырхацәа раасҭагьы ахаџара аабырԥшит… Абриаҟара амꙩа ҟытбжьык мыргазакәа бааит. Абасџәҟьа быҟоуп ҳәа сыҟамызт» – ҳәа данлыхлаф, Мелекьԥергьы даџамхакәа днаиџаҟьеит.

«Уаҟәыџ ꙩехарцәажәара!».

Ҟмыз Мелекьԥер лажәақәа имаҳазшәа ҟаџаны Неџьдеҭ иахь днаҳәит.

«Ҳҭыԥҳа дубома ҳамаҳә? Ауаꙩы амꙩабжара даанлыжьуам… Аума лылшоит… арахь лҷытбжьгьы уаҳауам!.. Уан уара иԥшьоу аамҭазы улыхшеит, иухоумырштын!» – Иааибарччеит.

Маҷк ашьҭахь Ҟмыз акы игәалашәазшәа дꙩаџҟьан, - «иаразнак амꙩа ҳақәлароуп, ҳааԥсаха ҳаҟоуп, аха аамҭа ҳацәцар иахцәылашоит, ҳаццакыроуп…

Ҳашиашоу ҳашьаду Фуаҭ иаҩныҟа ҳцароуп… Зегьы ишеибаҳҳәаз еиԥш инаҳагзароуп…» ҳәа ҿааиҭит.

Нас Мелекьԥер лахь днаҳәит: «Бара ҳашьаду Фуаҭ иҿы бнаҳгар ҳҭахуп. Бақәшаҳаҭума?».

«Иҟалоит! Ааи, ааи, ибзиангьы иҟалоит».

Иҩагылеит… Аацрақәеи, иԥхьакыз аҭыԥқәеи мацара рыла Фуаҭ Беи иҟынза инеит. Аҩны ианазааигәаха ала шуа, иғыҕуа инарԥылт.

«Аа, уара алахша! Абыржәы ашҭа сыҩҭалар, Ҟмыз иоуп иааиз, дҳауоуп, ҳа даҳҭәуп мҳәазакәа сеимужәжәома… Иуцҳаша ала шуам рҳәозаргьы, сызлауҟәгәыҕри?» Аԥшәмацәа ашә аартны «Ҳаит!» рымҳәакәа ауаҩы даунашьҭырц иҟазамызт ари алажә!

Ҟмыз арҭқәа данрызхәыцуаз аҩны алашара акит, ала ашра ианаҟәымҵ азә дааизар ҟалап ҳәа игылахьан аԥшәмацәа.

«Уоо, уара! Узусҭада?»

Ари Фуаҭ Беи ибжьы акәын.

«Сара соуп сара, Ҟмыз!.. Сузымдырзеи?…»

«Ааи, сычҟәын уыздырит… Бзиаразааит!..».

«Бзиароуп сашьаду…»

Фуаҭ Беи ашра иаҿыз ала аҿы ааихакны Ҟмыз аҩныҟа днаиԥхьеит.

«Ашә узылагылои? Уҩнамло аҩныҵҟа!..».

Мелекьԥери Неџьдеҭи рахь «Араҟа маҷк шәааԥшы» Иҳәан, ахцысҭра дҩахыԥаны амзырха дыҩҭалт… Ала ашра иаҟәыцны аҵыхәа ршәшәо, иҳәазо иԥылахьан уажәы…

«Ее, ахеиқәаҵәа! Ҳашьадугьы уара уеиԥш ҳидикылар ҳаҭхаџьит!» Иҳәан ахы ааишьышьит.

Фуаҭ Беи алашара кны ашә дылагылан, аӷьеѻҳәа днеины ҳаҭырла инапы днагәзын, нас ѻ-шьаҿак шьҭахьҟа дѻхьаҵны, инапқәа ааикәаԥсаны аԥшра дналагеит.

«Уааи Ҟмыз!... Аѻныҟа уѻнал, сычҷкәын… Адәаҟны уызгылои? Ажәабжь бзиала уаҳ̌зааизааит!.. Бзиароума?.».

«Мамоу Фуаҭ сашьаду. Макьана сзыѻналом… сѻызцәа сыцуп… Акы суҳәар сҭахуп…»

Ҟмыз иаразнак иааркьаҿны иҟаз изеиҭеиҳәеит дшәаԥырҳаԥуа… Ашьшьыҳәа изырѻуаз Фуаҭ Беи аҵыхәтәан «Ҳаи абааԥсы! Уажәы абна агәашә аҿы игылоу ҳара ҳ-қәыча иԥҳа Мелеқьԥерҵәҟьа лоума?» ҳәа днаҵааит.

«Аиеи Фуаҭ сашьаду!.».

«Уара ари дырҳәарц азы иахьа ауаа мнеизози Қәыча иахь?! Ҳаи, Анцәа шәнеигзааит. Қәыча абас шԥеизыжәуи? Ҟалашьа амоума?.».

«…!»

«Шәаангыли уара… Аԥшәмаԥҳәыс сналыԥхьап, аҭыԥҳа аѻныҟа дналгааит, ҵхабжьон агәарабжьара агылара ҟалазом, уаргьы нас хыхь сара сахь ухал».

Фуаҭ Беи иԥшәмаԥҳәыс длыԥхьарц аѻны данынынала –»ари аус ҟалеит ҳәа сыҟоуп. Знык Мелеқьԥер данидикыла ашьҭахь зәыр дизиымхуазма?» ҳәа дхәыцны рыгәқәа хыҭ-хыҭуа изыԥшыз Мелеқьԥери Неҵьдеҭи рахь дыѻны агәырӷьаеҳәаша риҭеит.

«Фуаҭ Беи мап хцәикзом ҳәа сыҟоуп. Амаҳә, уара ара уԥшыз! Мелеқьԥер, бара арахь бсыцыѻнал!»

Аѻны ашә ианнылагыла, Фуаҭ Беи иԥшәмаԥҳәыс џьемиле уаҟа дырзыԥшын. Аҭакәажә Мелеқьԥер

даалгәыдыҳәҳәаланы «Бааи сыԥҳа, бааи аӧоныҟа» лҳәан длыӧоналгалеит.

Ҟмыз, Фуаҭ Беи ишә ашьшьыҳәа днасны, азин аниоу аӧоныцҟа ӧо-шьаҿак раҟара дныӧонашыланы инапқәа иаԥхьа инеибаркны ҿымҭ аԥшра далагеит. Фуаҭ Беи уи аламҭалазы алампа ашьушьа аҟны иҭаҭын амца аркра даҿын. Иҭаҭын анаиркы ӷәӷәала знык дӧоахан. Ҟмыз иахь днаҳәны дтәарц иирбеит. Насгьы ибжьы наиқәиргеит. «Иҟалаз умыццакыкәа даҽазнык иаасзеиҭаҳәеи».

Ҟмыз аиҭаҳәара дналагеит, Фуаҭ Беи ганкахьала зҿлымҳарала дзырӧоуан, аха ганкахьалагьы иҟаиҵаша дазхәыцуан. Арахь иԥшәма ԥҳәысгьы, Мелекьԥер длацәажәаны, илҭахны даау, мамзар мчыла дааргоу? Аилкаара лыдиҵахьан.

«Ари аҷкәын мыжда амц иҳәараны дыҟазам, ус анакәха арҭ бзиа иеибабозар акәхап… Ааҳ, Қәыча бзиа! Ухы зҭаургылеи? Бзиа иеибабозар урԥырхагамхар уԥшзаза уеилгар иеиӷьзамзи? Уеурыххеит ҳәа иҟалагәышьеи? Умбои, уаргьы ҳаргьы ҳхы инҭаԥеит», ҳәа ахәыцра дшаҿыз, агьырахьгьы Ҟмыз ибла наихигон. Аҷкәынгьы иажәақәа дрылганы, инапқәа ишьамхы инықәҵаны, ихы ларҟәны иеиҳабы иихәаша дазыԥшын. Азбаӧ иҿаԥхьа игылаз, ахара здыз ауаӧы диӧоызан…

«Уара, аԥхамшьа!.. Иеилкааауп арҭ абзиабара иарлашәит… аха уара иухьи? Аҭыԥҳаи уареи акыкахш шәыбжьазами? Қәыча иҷкәын иеиԥш уимыԥхьазазои? Сара, хаҭала, шаҟантә сақәшәахьаз абык иеиԥш дудгыланы ушихьчақәахьаз. Уажәы ишьҭахь ала аҳәызба илуҳәазшәа ухы злоугалаз аус убама? Арахь ҳаргьы

ҳалоуӄьашьит. Уажәы атыԥҳа дсыдсымкылар, сҩыза гәакьа иԥҳа лоуп, ҳаԥсуааауп, адәахьы дышԥансыжьри?… Анцәа иумҳәан, иакәымк дақәшәар? Арахь дсыдыскылар дырҳәарц азы инеираны иӄаз ауаагьы ԥсуааауп, зхы пату ақәызҵо роуп, уртгьы лахь сырымто? Агас сышьтырымхуеи? Насгьы атыԥҳа дырҳәарц инеираны ишыӄоу дырны, мышк шагу лымҵарсра алеишәа ианаалома? Абартқәа шәрызхәыцма? Шәабазхәыцуаз!.. Фуат деиҳабуп, ишитаху избааит ҳәа шәгәы иаанагазар акәхап!..

Аха уажәы ишԥа ӄаҳҵои? Ажәытәуаа ишырҳәо еиԥш, ҵаӄа ажакьа, хыхь аԥаҵа…»

Атаҳмада даеа татынк наиркын еитах ахәыцра дналагеит. Ӄмыз иакәзар аиҳабы абас дышиацәҳазгьы дгәырҕьаҵәа дыӄан.

«Уара уахь ҳааира ала шаӄа ҳиашаны ҳныӄәаз абыржәы реиҳа ибзианы иеилыскааит. Ари аус уара уда аилыргара азәгьы илшарымызт. Иаауҳәалакгьы упату схы иқәуп» ҳәа дхәыцуан.

Ԥытрак аамта цаны, зхәыцрақәа ирылҵыз Фуат Беи, еитах ихы инаркны ишьапы аӄынза Ӄмыз днаихәаԥш-ааихәаԥшын,

«Уцаны уаҳәшьаду џьмила улыԥхьа!» ҳәа инаидиҵеит. Иблақәа унархыԥшылар иӄаиҵаша шьта избаны дшыӄоу иаразнак игәоутон.

Џьемила данааи, шьта атак иӄалҵаша шидыруазгьы, зегь дарароуп дналазҵааит.

«Блацәажәама атыԥҳа? .. Ибзеилкаама лаашьа?»

«Арт бзиа иеибабаҵәӄьоит Фуат Беи, амала ас ицар атыԥҳа даҳцәычмазаҩхоит. Избанзар уаа саб, уаа

сан! Ишҧажәзызуи абас сара? ҳәа лгәы даасуа ацәыуара даҿуп. Сара Мелеқьҧер сыҧҳа мыцхәы бзиа дызбоит азы сгәы снархьит лҭагылазаашьа. Арҭ рыцхыраара ҳара Анцәа иҳадиҵаз ауп. Урыцхраа иҟалозар, Фуаҭ Беи! ҭынхада инумыжьын ахәыҷқәа, суҳәоит!..».

«Ҳрыцхраауеит хымҧада. Ҳашҧармыцхраауеи, уаҳа ҧсыхәагьы ҳамазам. Иахьа уажәрааанза ҳашә азә дылагыланы хлаҧшрада дынҳажьхьоума? Арҭгьы рхала инҳажьрым. Насгьы Қәыча сара сашьа гәакьа иеиҧш бзиа дызбоит, ачеиҵьыка ҳабжьоуп. Уажәы шаҟа дгәаҟуа сыхьз шыздыруа еиҧш издыруеит. Дшалҵша мҩак изыҧшаауазар акәхап. Уи зегьы бзиоуп, аха ацх кыр инеит, шьҭа ҳашьҭалап, ҳахәаҧшып ашьыжь иаҳзаанагараны иҟоу!».

Абарҭқәа аниҳәа аамышьҭахь Ҟмыз иахьгьы днаҳәын «Уаргьы амаҳә даашьҭхны мышқәак ҳала шәахьамбо ҭыҧк ахь шәыҧхьаҵ, амала шәахьыҟоу сара издыруазароуп. Уҵҟьа шьҭа! Уажәыгьы ара угылоума?» ҳәа дыхәмаруашәа днаиҵаҟьеит.

Ҟмыз дгәырӷьаҵәҟьа ауада дыҩдәылҟьеит. Фуаҭ Беи иакәзар, ихәыцрақәа рахь деиҭахынҳәит. Аҭакҧхықәра дузза иҟәаҟәа иқәын, ауаа еиҿамыжькәа, иеицәмыргәаакәа ишахәҭаз ала избар акәын ари азҵаара… Мелеқьҧер азҵаара збахаанза дара рҭыҧҳа леиҧш рыҩны дыҟазаауан, ҧсуаҵас ус акәын ишаҧыз. Иаргьы иеибагаз аҿар ҭызшәаада рҭаацәара аҧырҵарц азы дрыцхраар акәын. Ах! Аҭыҧҳа лҭаацәа даеа шьоукы ажәа рырымҭахьандаз уажәы аус азбара ишҧамариахоз… Иаразнак аиҳабацәа инабжьаланы аус аҭыҧ икәыргон. Иамур, қәыча ҧсуаҵас инаиқәыӷәӷәаны

зегь аарызбон. Аха уажәы, иус уадаҩын. Мелекьԥер дырҳәарц азы иаараны иҟақәаз Адаԥазартәиқәан, дыззырҳәарц ирҭахыз аҷкәын иабгьы харантәи дидыруан, ҳаҭыр-пату зқәу хаҵак иакәын. Амала егьыс рыҟазшьа ҳәа акгьы издыруамызт. Хьымзҕыс ишьҭыхны аҭызшәа алызхуаз шьоук ракәызма? Мамзар уаҩы бызшәа заҳауаз, ахьзи ахьымзҕи ныҟәызгоз шьоук ракәызма? Издыруамызт, ацәгьарахь икылсыр, аҭаацәарақәа рыбжьара аиҕара бжьалар алшон азы, Фуаҭ Беи агәҭынчымра ду иман. Акы заҵәык дзықәгәыҕуаз, аҷкәын иаб Иззеҭ Ефенди избахә ибзианы иахьидыруаз, насгьы иара аҷкәын ихаҭагьы дахьырҵаҩыз акәын. Зегь дарароуп ауаҩы аҵара анимоу даҕакала ихы мҩаԥигон.

Идысыз ишьапы ԥхьаҟа инаироуит аҭаҳмада. Ишьапгьы аҵыхәтәантәи аамҭа акалашәа иҟан, ажәытә акәзар, сааҭла ишьапы дақәтәар хьаас ишимамызгьы, уажәы хә-минуҭк ҵыцԥхьаза инароуны ишьышьыр акәын.

«Уанажәлак ушьапқәагьы агәаҟра рзымчҳауазаап» ҳәа днахәыцит. Еиҳаракгьы асасцәа аныҟоу дгәаҟуан, ауаа данрыдтәалоугьы ишьапы нароуны ашьышьра дышԥалагоз. Аха аҿар данырцу «Саҭашәымҵан дадраа сшьапы сара сааста иажәызар акәхап, абас иаасымроур ахьаа сагоит» ҳәа дналафны ишьапы наироуан, аха аиҳабацәа данрылагылоу дышгәаҟуаз анцәа идыруан.

Аамҭак азы алаба ныҟәигарцгьы иақәикхьан, данныҟәоз иҭахымзаргьы ма еизарак аҟны дахьрылатәо ишьапы ааироур алаба ахьикыз азы гәыбҕан ирҭарымызт. Аха ари анлаҳа иԥшәма ԥҳәыс Џьемиле

аркәкәа ҳәа днаиқәыҳәҳәеит: «Ааит уара! Алыгажәцәа реиԥш алаба кны адәы ушԥақәло? Ушьапқәа унарымго уҟоума?…» Ианамуза днахьхәит.

Анамаз акра иазкыз ааԥхьара ҟазцоз ахәаҵьа ибжьы аниаҳа ихәыцрақәа дааргәылҵын, ихы аҭыԥаҿы иааит.

«Ҳабла ацәа хымлакәа иҳаршеит» ҳәа ихала даацәажәеит, аццышәҭра данҭаԥшгьы ипеипеиуа иштәыз гәеиҭеит, иааиԥхьазазар жәеиза цыра ыҟан дызхахьаз, еиҭах иахирҟьахьан. Иага ҟаиҵаргьы абри аҭаҭын мыжда армаҷра илшомызт. Стамбул инхоз иҭынха Нешьеҭ Беи даниҭааз, ихьаақәа рызбахә аниеиҳәа, «Сҭамбул унеи аҳақьым иахь уназгап, аха уаанзагьы абри аҭаҭын урмаҷыр иухәарҭахоит» ҳәа идигалахьан. Аха иауамызт. Ус пакетны иааихәомызт, аҭаҭын ххны иааихәон, аиҵаҵара ицәыуадаҩын азы, дацәаашьаны ирмаҷуазар ҳәа дгәыгуан. Аҭаҭын аибаркразы аихымцагьы иԥшаахьан, уигьы маҷк садхалар сгәы ԥнаҵәап, аҭаҭын маҷны сахап ҳәа дхәыцуан.

«Иагьа ҟасцазаргьы сытҟәаны сагеит ари…» ҳәа дгәамҵхамҵуа аццышәҭра наҟ дангәҭасит. Уи аамҭазгьы ашә аатит, иҩнашылаз џьемиле Ҳаным лакәын.

«Умышьҭалазаци уажәгьы» ҳәа иџьашьаны диазҵааит.

«Сзышьҭамлеит, сыцәа ҟьалеит, узыцәома ари аҩыза аҭагылазаашьаҿы»,

«Мелекьԥери сареи маҷк ҳнеицәажәеит. Аҭыԥҳа рыцҳа абыржәгьы алаҕырз акаҭәара даҿуп. Бымҵәуан, Фуаҭ Беи зегь аҭыԥ иқәиҵоит ҳәа иагьа ласҳәазаргьы, зегьы ауадаҩ шәышԥаласҵеи ҳәа, лхы гәыбҕан аҭара

данаҟәымҵза, абри дахьхәызар ҳәа сшәаны иҵегьы дсырцәажәарц сҭаххеит, аха, излеилыскааз ала, ачкәын бзиа дылбаҵәҟьоит. Ажәакала – сагьҵәуоит, сагьцоит рымҳәои? убри аҩыза!...»

«Абарҭқәа зегьы дыбналаанза дрызхыәцыр акәын, шьҭа аамҭа шьҭахьҟа иаҳзырхынҳәуам!»

«Уаргьы иуҳәахт, Фуаҭ Беи… абналара зхы иҭашәаз аҭыԥҳа дузаанкылараны дыҟоума?.. Уи иаха даныбналоз аԥхыз далазшәа дыҟан. Лхы аҩныҟа ахынҳәра шаҭахызгьы, лшьапқәа Неџьдеҭ ишьҭаланы абранза даргеит… Уи изеиԥшроу уара иуздыррым, аха сара ибзиазаны издыргәышьоит…»

Ҩажәеижәаба шықәса рашьҭахьҟа ицеит рхәыцрақәа. Рыблақәа ҭыԥхаауа иааиҿаԥшын иааицԥышәырччеит. Лара џьемила Ҳанымгьы Фуаҭ Беи абас дыбналаны димыццази…

«Бара ибдыруазар ҟалоит џьемила!.. Абри Мелекьԥер ууанза дызҭахыз ачкәын дырҵаҩызаап ҳәа саҳахьан, ииашоума?»

«Аиеи гәышьа, дырҵаҩызаап. Даара иҭаацәара бзиоуп. Лара Мелекьԥер лзыҳәангьы дразҟы бзиан аиашазы, ақалакь аҟны дҷыгәза дынхозаап. Ақыҭа аџьабаа уажәы изҭахыда? Аха Неџьдеҭ шаҟа бзиа дылбо абри алагьы иеилукаауеит. Абарҭқәа зегьы наҟ днарыгәҭасны иара далылхит… Уи зегьы бзиоуп, аха уара абарҭқәа узразҵаауеи абыржәы?»

«Акгьы, акгьы… ус баша сазҵаауеит».

Иҩныҵҟала даагәырӷьеит Фуаҭ Беи, иаҳаз игәаԥханы. Уажәы қәыча ауаҩы дизишьҭыр акәын, иԥҳа иара иҿы дшыҟоу ала адырра ииҭарц азы. Раԥхьа

иҷкәын дишьҭырц иақәикит, аха нас дахьхәит. Иахьынзалшо аҿар ари аус иалаимырхәырц избеит. Иашьа Џьаабир дишьҭыр реиҳа иеиӷьишьеит. Ԥынԥажәа дырҭагылан, дҟәыӷан, дхатәран. Иԥны-игәара, иус-ҳәыс ала ишьақәгылахьаз, ауаагьы ирдыруаз азә иакәын, ахәаахәҭра инапы ахьалакыз азгьы ацәажәашьа ибзианы идыруан. Аиашазы ари аус азы иара иеиӷьыз дагьизыԥшаауамызт.

«Џьемиле, ушьҭа хара имгакәа амш ашарахь икылсуеит, иаҳҭаххаргьы ҳзыцәом… Зегь реиҳа иеиӷьу аҷкәын дизышьҭ, Џьаабир иаарласны снаиԥхьап».

Џьемиле ауада дандәылҵуаз «Абри Фуаҭ Беи дышԥаҟәышузеи, Қәыча иахь џьаабир дишьҭуазар акәхап, абас ала уигьы аиҳабацәа реизарақәа рахь дазыҟаиҵарц иҭахуп. Иара џьаабиргьы даԥсоуп аиашазы» ҳәа дхәыцуан.

Дук мырҵыкәа иҟалаз изымдыруа, дыццакы-ццакуа џьаабир ауада даапнашылт.

«Бзиароума сашьаду, иаха асасцәа шәымазаарын, изысзумыцҳаи?

«Абас уаатәа! Абыржәы иумаҳаи! Ҵхабжьон усгьы иҟаҳҵаша акгьы ыҟазамызт, баша уцәа сырҟьалар сҭахымхеит. Иахьа иахьабалак уара уԥроуп азыҳәан уԥсы шьаны уҟазар сҭаххеит».

Џьаабир дгәаҭеиуа дгылан, иажәақәа иашьа еиҳабы игәы иалсыр ҳәагьы дазхәыцуан, аха имҳәар ада ԥсыхәа изымԥшааит.

«Ибзиоуп… Ибзиоуп аха, иаха адырра соундаз ҳашԥарманшәалоз… Қәыча иахь Мелекьԥер лзы инеихьаз дыудыруама? Уара арра иуцыз уԥыза Ҭаҳар

Беи! Иахьагьы аҭыԥҳа лҳәаразы иаараны иҟоу агәыԥ еиҳабыс иара иоуп иҟоу. Иахьа издыруазҭгьы сыӡеыжәланы, иӡны снеины заанаҵ адырра исымҭози? Уажәы реырԥагьаны иахьнеиуа изыҟәшәараны иҟоу ахьымзҕгьы даҵасымхуаззи!.».

Фуаҭ Беи аҟамчы иаахазшәа дааҭрысит. Ҳаит абааԥсы, изакәытә ҭагылазаашьоузеи ирыцәҵаз! Ианаамҭаз адырра рырҭандаз ишԥабзиахоз. Игәы ааиҵахәаеит.

«Арахь, уахынлатәи абзиара аасҭа ашьыжьтәи ацәгьара реиҳа иеиҕьуп рҳәахуеит. Наҟ, наҟ аашьаӡцәа иаԥырҵаз ажәаԥҟазаап уи!» ҳәа даагәрымит.

Ҭаҳар ибзианы дидыруан, заанаҵ адырра имандаз абас иҟаларызма, ашыҟәсрацәа анызҵаз рааста, ирацәаны иныҟәаз ирдыруеит рымҳәо, ииашазар акәхап, Џьабиргьы иус аҵыхәала алада-аӡада аныҟәара даҿуми? Абар зегьы ахьидыруаз…

Игәы ԥжәон Фуаҭ Беи, аҭаҭын ааҭиган аиҵаҵара дналагеит.

«Уиашоуп џьаабир, уи ҳагхеит шьҭа, аха иҟалаз ҟалеит. Ҳара ҳаԥхьаҟа иҟаҳҵаша ҳазхәыцып».

Иааиҟәырҵҵакны иҭаҭын ӡынтә раҟара днаҿыхеит. «Уажәы уара аҟалаҟь ахь уналбааны иҟоу еилкаа, иаараны иҟоу агәыԥ аахьазар еилкаа, анцәа иџьшьаны, макьана имаацзар, иаразнак амӡа ишыҟәу унарԥыланы ҭаҳар иҟоу изеиҭоуҳәап. Мамзар узырхьымзар, џьара уцәырымҵын. Дара анцалак ашьҭахь ҟәыча иҟны унеины, иҭыԥҳа ҳара ҳҿы дшыҟоу изеиҭоуҳәап. чыдала сысаламҟәагьы иҭ. Игәы ҭынчыз, ихьымзҕ сыхьымзҕуп. Мелеҟьԥер иӡны дыҟоушәа иԥхьазааит. Зегьы ҳлеишәа-

ҳқьабз ишақәнагоу ала ҭынч иҳазбоит ҳәа сгәы ишаанаго сызиаҳәа. Сара дсықәгәыҕаауит, игәы ирҭынчаауит, абарҭқәа зегьы иеилырганы исызиаҳәа. Уара уҿаԥыц ҕәҕәоуп, суқәгәыҕуеит, амарџьа! Насгьы иаразнак арахь ухынҳәы, избанзар иҟаҳҵаша аусқәа рацәоуп».

Иашьа еиҳабы иажәақәа гәык ала ирзызырҩуаз џьаабир, Фуаҭ Беи иажәа дшаалгаз еиԥш иаразнак ауада дындәылҵит.

Заҳираҭ, ак лгәы иҵачны дыҟазшәа ацәа даалҵит, аԥхзы лылыкәкәа дыҟан. Лхы ҩышьҭыхны аԥенџьыр ашҟа даныԥшы, шьҭа амш ашара ишалагахьаз гәалҭеит. Анахь-арахь лнапқәа роуны лҽааиҵыхны ацәеи илбаз аԥхыз бааԥси даалҵырц лҭаххеит, аха иҟалҵалаакгьы лхы аҭыԥ аҿы илзаагомызт. Инахараз ҭыԥк аҟнытә иуыуууаз лак абжьы ааҩуан аарлаҳәа.

«Ҳаит, аԥсра угәыҵашәааит!... Ашьыжь шаанза ауыура абаугәалашәеи?.. Анцәа бзиара ҳзыҟаҵа» ҳәа даагәрымит аҭакәажә. Аиарҭа дылҵырц азы лшьапы анылроу акаруаҭгьы аҟьыж-пыжь ҳәа абжьы анга, уигьы дназгәамҵит.

«Ҳаит, абааԥсы! Ашьшьыҳәа бара аԥҳәыс мыжда! қәыча даабырԥшуеит, дкараха дыҟоуп ауаҩ рыцҳа, даеа ԥыҭрак дыцәазааит».

Нас, чыт бжьык гар ҳәа дшәозшәа ашьшьыҳәа аиарҭа алҵра лҽазылкит. Арахь, макьана ацәарагьы лҭахын, даеа мачк схы нықәсҵарыма ҳәагьы даахәыцзаргьы. «Абааԥсы, Заҳираҭ аашьара иаамҭазам, иахьа бусқәа рацәоуп, быԥҳа дырҳәарц ауаа бзаауеит, бусқәа бызрыхьзар брыхьзеит» лҳәан дҩагылеит. қәыча

иакәзар, дҭахәхәа дыцәан. Ашьшьыҳәа адәахьы дындәылҵит Заҳираҭ.

Азы хьшәашәала лҿы анылызәзәа ацәагьы ибзиазаны даалҵит. Рапхьаза Мелеқьпер длыргыларц азы луадахь лҿыналхазаргьы, макьана заацәоуп ҳәа дрыцҳашьаны днахьхәит. Ауха данышьҭалазгьы аҵх кырза инеихьан азы, даеа пыҭк дыцәазааит аалгәахәт.

Ҵаҟа данылбаа, амаҵурҭаҿы иаха ирцәынхаз асаанқәа еиқәыжьын.

«Упши, имызәзәазакәа дышьҭалазаап» ҳәа даалызгәамҵит. Насгьы лара илызәзәарц азы зык нақәлыргылан, длатәаны азыпшра дналагеит. Аҿҿаҳәа ибылуаз амҿқәа рыбжьы ада ауадаҿы уаҳа ҷыт бжьык гомызт.

«Ее, џьым… Мелеқьпергьы дцагәышьеит. Иахьа дырҳәарц азы иааyазар инареиҳазоу мызкы ахы аҵыхәала лчара ҟалон. «Дҭыпҳами, иҟауҵари?… Дсасны аԥны дыԥнагылоуп, иахьа дыҟоуп, уаҵәы дубом!». ҳәа гәаныла дцәажәауан.

Лхәыцрақәа лылахь кырза иеиқәнаҵахьан.

«Иҟаҳҵагәышьари, апсҭазаара азакәан абас ала иапҵоуп, акы заҵәык- дахьнеиуа дманшәалахааит».

Аҷкәын иган ибзиазаны илдыруан, аха иара заҵәык иакәын иааигәаны илзымдыруаз. Знык харантәи дылдырбахьан. Иоуреи иҭбаареи рыла ауаԥсахьа змаз арпысын, дыздыруазгьы даараза ддырехәон. Аха нас, Ҟмыз иажәақәагьы аалгәалашәеит.

«Нецьдеҭ ихьзала ишәзааз мап рцәышәымкыр еиҕьын. Избанзар Мелеқьпер илҭахызг уи арпыс иакәын».

Арҭ ажәақәа абалгәалашәеи абыржәы... усҟан цқьа дахьазымхәыцызгьы аацьалшьеит. Ачкәын баша ажәақәак неиҿыцҟьеит ҳәа лгәы иаанагахьан, аха уажәы мцак аиԥш иаалыцралеит. Егьырҭ ибжьагылаз ауаагьы «арҭ бзиа иеибабоит» ҳәа ргәаанагара рҳәахьан, амала қәыча ианиму, Мелеқьԥергьы анақәҿылымҭ, шьҭа зегьы лхашҭны дыштәаз уажәы дырҳәарц ауаа анааша аламҭалазы Ҟмыз иажәақәа ахьылгәалашәаз ак аҵан, аха издыруадаз. «Абарҭ мазала уск рыбжьазар? Ус акәымзар ари ачкәын абас дызцәажәоз?» ҳәа дназхәыцит.

Лара Мелеқьԥергьы «Саб знык мап икызар уаҳа ииураны дыҟазам» ҳәа дхәыцны мазала акы даҿызар?

Мышқәак раахыс ахәыцрақәа дыхҭаркшәа дыҟан.

«Иҟои сылашара, хьаак бымоума?» ҳәа длазҵаазаргьы, «мамоу сан, акгьы сымам» ҳәа иахылгон.

Уажәы, абарҭқәа зегьы раамышьҭахь, илбаз аԥхыз бааԥси, ииуаз алагьы анаалгәалашәа, лгәы ааҭрысын, дыҩуа аҩбатәи аихагылахь, Мелеқьԥер луадахь дыҩхалт. Ашә аартны ауада данынаҩнашыла илбарыз? Аиарҭа ҭацәын. Раԥхьа, илбаз лызхамҵо, аиарҭа шҭацәу шылбогьы ахыза шьҭыхны даҵаԥшуашәа иҟалҵара лзымдыруа даақәхеит. Нас адәахьы, ашҭа, абора, ананыра, иахьабалаак дыҩуа иааимылдеит. Аха азәгьы дыҟазамызт, шьҭа дхагахарц акгьы лыгзамызт.

«Ҟалашьа амам, ҟалашьа амам!» ҳәа дхәыцуан. Лшьамхқәа дырзышьҭхуамызт, аура зоуроу ддысызшәа дыҟан. Днеины аҩны ашәхымс аҟны лхы кны длатәеит.

«Анцәа ду! Ԥхыз бааԥсык акәзааит сызлоу, уара сыхшыҩ еиқәырха!» Даагызит.

Дыхьҭашьуазшәа ҭцысрак даахҭанакит, арахь лылаҕырзқәагьы лзаанкыломызт, лыбҕа ԥцәазшәа дахьтәаз дзымгыло дыҟан, аамҭа шаҟа цаз лыздыруамызт, лхы аҭыԥ аҿы ианааи қәыча дылхагылан.

«Мелеқьԥер дыҟазам… Неџьдеҭ иахь дыбналт ус ауми?» Қәыча ибжьы аарлаҳәа иҭыҵуан азы лгәы илҭаблит ари азҵаара. Заҳираҭ ҩынҩажәа шықәса раахыс лхаҵа абас длымбазацызт. Ижәҩахырқәа ҭаҳаны, ибҕа ԥцәазшәа, дымчыданы дгылан ауаҩ дузза. Еиҭах аҵәыуара даналага, қәыча инапы лҟәаҟәа иныкәҵаны «Бгыла, аҩада ҳхалап, ара ауаа ҳрымбааит» ҳәа налеиҳәан, нас инеидаҳа-ааидаҳало хыхь иҩхалеит…

Сааҭк аамҭа шцахьазгьы ажәак рзеибымҳәазакәа иштәац итәан. Заҳираҭ лыҩнапык ала лхы кны дахьтәоу лгәы аҭаҵәуара даҿын. Зны-зынлагьы лҿылзаанымкылакәа даныкәԥсычҳалакгьы лхы дазгәамҵуан, ус ахьыҟалҵоз қәыча реиҳагьы игәы ԥнажәар ҳәа дшәон.

Аҵәуара даныхҭанакза, мчыла лҿаанкыланы, лхы ҩышьҭыхны қәыча днаихәаԥшит. Аҟәардә дахьықәтәоу адәахьы аԥшра даҿын, аха акы ибоит ҳәа узҳәомызт дцаазшәа, баҟак еиԥшҵәҟьа дыҟан.

Ма, ак иҳәар, дгәамҵ-хамҵыр, длацәҳар, реиҳа иеиҕьымзи, дарҭынчуан, аха уажәы дызҭагылаз изхамҵауа, изхымгауа дыҟоуп, иҟалашаз ҟалеит шьҭа… ҳәа иалгәахәны еиҭа даақәыԥсычҳаит Заҳираҭ. Уи аамҭазы ихәыцрақәа иаарылҵыз қәычагьы, иԥшәма

ԥхәыс лахь днаҳәны, игәы нханы ишыҟоу злеилукааша ала дналазҵааит.

Баргьы ибдыруазма Заҳираҭ?.. Баргьы балахәызма абри ахәмарра?

Заҳираҭ илаҳаз лхьаа лханаршҭын, дархагахеит. Лыбӷа ԥҵәазшәа лҟәаҟәақәа ҭаҳаны итәаз аҭакәажә, лгәыԥжәара лыԥсы ҭанаҵазшәа аӷьеҩ ҳәа дҩагылан, лыҩнапык лзарақәа инадкыланы, Қәыча иахь даалаҟәны: «Иуҳәази уара? Даеазнык исырҳаи арахь! Баргьы ибдыруазма ҳәа, усзаҵаауама? Ҩынҩажәа шықәса раахыс уара иузымдыркәа зыԥсыԥҵәҟьа еивызымгаз иԥшәмаԥхәыс соуп сара! Сара соума ахәмарракәа брылахәызма ҳәа ззуҳәо? Иуаҭәасымшьеит, иуцьысымшьеит!» ҳәа днаиҵаҳәҳәеит.

«Баангыл, баангыл!... Иаразнак бымгәамҵын, ус баша инасҿыҵҟьеит, схы аҭыԥ аҟны иҟоу цьыбшьоума. Уажәы ҳара-ҳарагьы ҳмеилалааит» ҳәа ииҳәаз даахьхәны Заҳираҭ лырҭынчра дналагеит қәыча. Арахь дааԥышәырччан, «Заҳираҭгьы дылжьазаап ари аҭыԥҳа гызмал» ҳәа дназхәыцит. Ихала дахьылымжьаз игәы иаахәазшәа дыҟан.

«Баргьы хәарҭаԥшь бымамзаап, бнапқәа бзара инадкыланы бсеисырцгьы ак быгымхеит. Ҳаит, Анцәа биныҳәааит, схьаақәа схабыршҭит!» - Заҳираҭ лхы шьышьны игәы инадикылеит Қәыча.

«Уажәа бцаны бҿы-бнапы зәзәа, беырҭынч, нас акы ҳнацҳаны ҳхы аҭыԥаҿы ианааилак ҳаицәажәап» иҳәеит Қәыча.

Заҳираҭ ауада дныҩныҵын амаҵурҭахь лҿыналхеит.

«Ари ауаҩгьы абас ауп дшыҟоу! Абжьаапны амаҷ азы дышгәамҵуагьы уажәы иреиҳау ауадаҩраҿы дҭынчза алҵшьак ипшаауеит» ҳәа даахәыцын, гәыӷрак лгәы инҭашәеит. Иара убри ала лгәы реиҳа иааҭынчхан, шьыжьхьа архиара дналагеит.

Зынза имеицәажәазакәа шьыжьхьа анырфа ашьҭахьгьы даеа пыҭрааамҭак ихәыцуа итәан.

«Бҭынчхама апшәма? Ҳмеилапаҭарц азы бсыцхраа абаапсы… Аригьы ҳхаҳгоит, сара уажәы ҳадәқьан ахь сцагәышьап», иҳәан иҩнапык ицырхырааны дгыларц иақәикит, аха нас дахьхәын еиҭах днатәеит. «Зынза ацара сҭахзам. Оф-оф!... Иахьа ҳҭыпҳа дырҳәарц иаҳзааираны иҟоу ирасҳәои? Ҳапҳа даеазәы диццеит, ацәа ҳшалаз дыбналт ҳәа шпарасҳәои? Анцәа иҳәаны макьана амҩа имықәлакәа иҟоу раҳаны реааныркылондаз… Мамзар, ианааилак сышпарҿапшуеи?.».

Иҵаулазаны ипсып ааивиган ахәыцра дналагахт. Ҭаҳар дузза дмаахьази ари аус азбахә алацәжәаразы, Ҭаҳар иҩыза унеишь-уааишь ззырҳәоз абырг бзиа абри аҩыза аус азы ддыраапсозма, аха аҭаацәа ҳаҭыр рықәиҵон, Қәчагьы дидыруан, диқәгәыӷуан, бзиагьы дибон.

«Сара суацәажәарц исыҳәеит. Даара ҭаацәара бзоиуп. Аҷкәын дырҵаҩуп, рҭагылазаашьа хар амам. Мелеқьпергьы сыпҳак леипш дызбоит. Сцаны қәыча сиацәажәап, уи абас қәнага ала ҳаизныҟәар ҳахәҭоуп сҳәан, саагәышьеит, иахуҳәаауазеи?» ҳәа даниазҵаа. қәычагьы «Аҵьабаа убеит, иҭабуп, азин суҭозар, саргьы аҩны снарацәажәап иақәыршаҳаҭны адырра усҭап» ҳәа

аҭак ҟаиҵахьан. Нас Заҳираҭ длацәажәаны Мелеқьԥергьы лгәы ишақәшәоз аҟара анеиликаа, ҭаҳар иахь аҭыԥҳа дырҳәарц азы аара азин шрымаз изицҳахьан, уи мацара аума, ӕеҳәарагьы ԥырҵәахьан. Уи амшгьы иахьа акәымзи…

«Ҳаи, абааԥсы!.. Иҳаԥсыхәозеи абыржәы, ҳаҭыр дузза зқәу аиҳабацәа реааидкыланы иаҳзааираны иҟоуп. Арахь ираҳҳәаша ҳаздыруам. Ауаагьы ирыларҳәахьазар ахьымзҕ даҳмыргеи? Иацы ииз ахәыҷқәа ҳзықәдыршәаз закәи, ишԥеилҳарго ари аус, аҭыԥ ишԥақәаҳҵо? Ааҳ, Мелеқьԥер! Закәытә усузеи ҳхы иҭабырԥаз?» Уи аамҭазы иԥҳа днаЛызхәыцит. Дабаҟаз уажәы, илҭагылазаашьаз? Нас, инапы ҟьаны ихәыцрақәа наиҟәигеит. Иԥҳа усгьы илыхьраны иҟаз? Аԥсуаҵасла ѡнаҭак аҟны днаргахьазар акәхарын, дахьнаргаз аԥшәмагьы хара имгакәа «Шәҭыԥҳа сара сҿы дсасуп. Лыхьз-лыхьымзҕ снапы ианyп» ҳәа рзааицҳараны дыҟазамзи?

Аҕьеѡ ҳәа аишәа днахыҵын «Акыр саҳауазар адырра бысҭоит Заҳираҭ, хьаас иҟабымҵан. Акгьы ҟамлазшәа бхы мѡаԥга» Иҳәан, адәахьы дындәылҵит.

* * *

Амѡа зегьы, ӕеы ахьирыѡуаз азы аԥхзы алкәкәо, ашәаҟьа аҿаччы иҟан, даалаҟәын агәы ҟаиҵарц азы ахәда ѡынтә раҟара инапала дныҟәсит.

«Уыххьандаз уара, ашьабсҭа! Уԥрыҵәҟьеит иахьа» ҳәа иааиргәыбзыҕт иеы. Џьаабир иеы иѡызак иеиԥш дацәажәон. Инапы аҟны иихьан, ихаҭа иаазахьан азы, азәгьы изеилымкаауаз бзиабарак рыбжьан. Абри ӕеы

иааиҳәоз зегьы еилнакааиеит ҳәа иԥхьазон Џьаабир, амҩа даныҟәлозгьы «иахьа аангылашьа ҳамазам сшьабсҭа, исырба ушԥыруа» ҳәа алымҳа дҭахәыҭхәыҭны аҕәра ахаиҵахьан.

«Нас абри исҳәаз азеилнамкаазеи. Акәмзар абас иԥырны сышԥаанагоз?» ҳәа ихы днацәажәеит, иара аеы алымҳахьгьы даалаҟәны «Иеилумкааи исҳәаз?» аниҳәа, еилнакаазшәа аҕәра аҟәырҷ ҳәа иҟаҟо ахы нарҵысит аегьы. Иара аҕәра ирхханы иахьикыз амшала иркәадарц азы ахы арҵысуазаргьы ҟаларын, аха Џьаабир ус иҳәозма. «Аҳа! Иубама ишеилнакааз, аҭак шыҟанаҵаз убама?» ҳәа дгәырҕьон. Аеы шьҭа аҩра иаҟәыҵны, иаарласны аныҟәарахь ииасхьан, аҵаа иқәшькьраауашәа дмырхысхыскәа даманы ицон.

Акәадыр дахьаџәтәаз ашьшьыҳәа ишьапы дҩықәгылт Џьаабир, иеы ашьҭабжькқәа ашәа хаак еиԥш дазызырҩуа анеира дшаҿыз, «акаҳуа ужәуазар иуцәкаҭәом» ҳәагьы дхәыцуан.

Дышиашаз «Алабаџак» зыхьзыз ауаҩы ихан ахь днеит. Иеы дшаақәҵыз еиԥш амаҵуҩы днаиԥхьан игәы иеаниҵеит. «Макьана сымҩа иацысҵоит, аеы аарныҟәаны, аԥхзы аларба, сара усқәак сымоуп, саиааанза аԥсы аршьаны акраеаҵа суҳәоит!»

Аеқәа рымаҵ зуаз ауаҩ, деыбҕаҟазан, ари аҩыза аеқәагьы бзиаза ибон, дгәырҕьаҵәа аеы аҕәра аахихын, «хьаас иҟоумҵан Џьаабир, сашьаду. Сара сыблагәы еиԥшҵәҟьа сахылаԥшуеит уи» иҳәан иаразнак арныҟәара дналагеит.

Џьаабир аҟалакь даналала, раԥхьа Қәыча идәкьан азааигәара днеит. Аха ашә аркызшәа аниба

акаҳуажәыртақәа рахь днеины зегьы илаҧш нархигеит. Аҵьармыкьа дналс-ԥалсит, макьана ауаа ашьшьыҳәа аизара иаҿын, уи аламталазы ааигәа иҟаз аҵьаама аҧхьа игылаз ачандарҵла амҵан итәаз Аднан даниба ишҟа днеит.

Аднани иареи шықәсқәак рыбжьан азыҳәан иеиԥызцәан. Арахә аахәаны итиуан Аднан. Рыкәша-мыкәша иҟаз аҵьармыкьақәа зегьы дырхысуан азы ақытахьгьы дук дызкыдгылазомызт. Иаамта зегьы арахә аахәара дахьашьтаз иақәирзуан. Аха «иалудыраауеи ҵьара илымҳа ак тасзар» иҳәан аҧсшәа иаҳәаны днаидтәалеит.

«Иҟои Џьаабир, шаанза уаазгеи?... Исзымдыруа митәык азбахә уаҳаны ууанагазар? Уара есаамта аҵьамҧазра улало уалагеит, ас ҳцар усда-ҳәысда саанхар ҳәа сшәо салагеит. Ани ааигәа исцәааухәаз ацәҟатагьы схамыштзац» ҳәа дааихлафааит Аднан.

«Сумырҧхашьан уара, Аднан, уи шутахыз абаздыруаз, ахә иҵегьы албаагаразы ушшәарыцозгьы сазҳәодаз, ахә ансгәаҧха иаразнак иаасхәеит. Аха ашьтахь ианеилыскаа, излаасхәаз ахә ала иустап ҳәа уасымҳәазеи?»

«Уара сыхәмаруа иуасҳәеит, баша ҳаицәажәоит ауп, мамзар сара усзымдыруа сыҟоума? Хьаас иҟоумҵан, аԥызара хазуп, ахәаахәтра хазуп, ауа-атынха, аԥыза, ануҳәалаак узыхәаахәтзом, иудыруаз».

Џьаабир иԥныҵҟала «уан ушҧалеиҧшу, ақыртуа шьа злоу ахәаахәтраҿы сызлаиаҧасри?» ҳәа дхәыцуан. Нас, «ауаа аизара иалагаанза, ууаи Гьаур Имам

икаҳуажәыртәахь ҳнеины чаик ҳнахәап, ҳагьеицәажәап» иҳәан акаҳуажәыртәахь рҿынархеит.

Акаҳуажәыртәаҿы рчаиқәа инарыхәо иахьтәаз Џьаабир Аднан днаиазҵааит:

«Уара иаха ара ушьтәазма? Шаанза уаазгеи?»

«Ашьыжь ақытәа аҟынтә сааит».

Ари даараза ибзиан, «жәабжьк сзеилукаазаргьы иалудыраауеи» ҳәа днахәыцит Џьаабир.

«Уара Џьаабир, ашьыжь санааиуаз сзықәшәаз удыруандаз!» ҳәа ацәажәара дналагеит Аднан. «Уара иуаҳахьоума, исыздыруам, Иззетә ичкәын дыҟамзи, ани ирҵаҩыз... шәара шә-қәыча ипҳа дизырҳәаразы аиҳабацәа aараны иҟан».

Џьаабир иаҳаз изхамҵо, ипсып изеивымго дааҟалеит. Анцәа даеаказы диҳәаргьы абас иҟаларызма? Аха дшазҿлымҳау Аднан имырдыркәа изызырҩра даҿын.

Аднангьы даеа тәатәынк наиркын иажәа инациҵеит.

«Иззетә ҳаиҳабы, абзиара изыҟалааит, апагьара бзиа имбои. Аиҳабацәа ааишьтәырц азы Осман Пҿрит адунеи азна апара шәаны иеихауардын ааникылазаап. Иара итәала, иааишьтәуаз атәаҳмадцәеи Қәычеи пату рықәимҵои? Арахь, ауаа иеитәарҳәаша чара дукгьы иуырц игәы итәазаап. Амҩаҿы агәам-сам сарганы агәыр-гәырҳәа ишынасывсуаз сзықәтәаз аеы агәы тәҟьаны ианырҳа, цәгьала иааныскылеит. Сгәаҕ рықәшәама уара идыр, ахәы сҩықәсны алада сынапшызар абар, иахьгылоу! Акәыр тҟәацзаап. Атәаҳмадцәагьы илбааны ҵлак амҵан итәаны аицәажәара иаҿын. Рапхьаза, сеы аҟамчы нарбаны, асаба ҩышьтәыхны срывсны сцар

аастҭаххеит, аха иҟасцарыз аԥсуара иснамыруит. Ҳлеишәа ҳқьабз ишсыднаҵаз ала сеы сыалбаан, ҳаҭыр рықәҵаны сыарывсит. Сара саажьтеи маҷ ҵуама, аха дара абыржәыгьы рышьҭыбжь ыҟазам.

«Уара аихауардын абашәҭаху? Шәкәаԥза, шәеқәа шәаарыханы разныла ичаԥоу шәкәадыркәа шәнарықәҵаны амоа шәықәымло, аха иҟалома? Аеырбара мыжда! Уи азы ҳаԥсы ҳамҭиуеи..».

«Ари аихауардын ҟәарҟәар, жәа-километрак инеиаанза ԥшьынтә-хәынтә акәыр тҟәацуеит, арахь, амоақәагьы ишԥа ҿаасҭоу, ахәылбыеха изнеир бзиоуп. Қәычагьы дырзыԥшыз ианбаауеи ҳәа…» Џьаабир уаҳа ажәа дазымзыроыкәа доаҵҟьеит, Аднан «Иҟалеи уара, аицәажәара ҳаҿуп, уабадәықәлеи?» иҳәонаҵы иржәыз ачаи ахә ааишәан «Абааԥсы Аднан саҭоумҵан, абыржәы иасгәалашәеит уыск шсымаз» ҳәа наиаҳәаны дыодәылҟьаны, иаразнак иеы ахьынижьыз днеины дыоеыжәлан, амоа дныкәлеит.

Ари иазымхәыцзацызт иашьеиҳаби иареи, аҭаҳмадцәа Қәыча иҟны иааихьеит ҳәа иазхәыцхьан. Уажәы иҟаиҵарыз, сеиҳабы сиазҵаароуп ҳәа уахь дцар, арахь дагхар ҟалон азы, иус иара избар акәын. Убас иагьыҟаиҵеит, агәыԥ иаауаз дырԥыларц уахь иҿынеихеит.

Саатбжак мҵыцкәа иаԥхьаҟа асаба шьҭыббы ак шаауаз нгәеиҭеит.

«Абар иахьыҟоу, срыхьзеит, акәыр аҟаҵара маҷ аҭахума. Иамухуеит, иҭоу иҭугоит, иқәыршәны иҿабны иоаанза уазыԥшуеит, нас еиҭах иҭаҵаны иҭаурчуеит, аҭыԥ ахь иауҭоит... Абарҭқәа зегьы саатк иеиҵамкәа

аамҭа рымгазои? Аднан иихҳәаз иашазаап» иҳәан икьафкәа ааҭалеит.

Аихауардын ааигәахазшәа аниба дыԥеыжәцын рзыԥшра далагеит, азынра иацәынхаз аҭаӷәа-ҭасракәа инарҭаҳа-аарҭаҳауа ааира иаҿын, зынза ианааигәаха инапы ӷьаны иаангыларц ианыдирба мачк аӷара инаивсны аарлаҳәа иаангылеит.

Џьаабир, аӷәаракәа иарма напы ала икны иеы ишьҭахь иргыланы, ҳаҭырла ауардын днадгылан, ашә аартны аԥсшәа нареиҳәеит. Аҭаҳмадцәа жәаԥык раӷара ыӷан, азәы-ԥыџьагьы иидыркәоз ракәын. Иӷалеи? ҳәа ицаауашәа ихәаԥшуан. Иреиҳабыз Ҭаҳар иакәын, Џьаабиргьы дидыруан. «Бзиароума Џьаабир, сычкәын, мамзар амԥакра уалагама?» - дыхәмаршәа дааихлафит.

«Саҭашәымҵан Ҭаҳар ухаҵкы, ишшәыхәҭамыз ала сышәԥылеит, аха аҭагылазаашьа ус исыднаҵеит».

Иеикәлацәазшәа абас дахьиацәажәоз ааџьеишьеит. Иӷәаӷәагьы аԥхзы налҵит. Ессымша аҿаԥыц зҿаз Џьаабир, аиҳабацәа данрацәажәоз дыԥхашьаны ԥажәак изеидкылазомызт, аха уажәы усгьы «ахыц ҭӷьеит», иӷалалак ӷалааит ҳәа даазхәыцит.

«Саҭоумҵан Ҭаҳар ухаҵкы, мачк аӷара узылбааауазар иуасҳәашакәа сымоуп» иҳәеит иаарццакны.

Ауардын иҭатәакәаз шьҭа иееим ак шыӷаз аӷара еилыркаахьан.

Ҭаҳаргьы ашьшьыҳәа днылбаан мачк днаскьаны ишьҭахь ииаиуаз Џьаабир днаиазҵааит: «Ее Џьаабир, иҳәа шьҭа, бзиароума?...»

Цьаабир иажәа дшалагаша издыруамызт, дааӄәынд-ӄәындын, ибжьы қыц-қыцьуа «цәгьарак ҳақәшәеит Ҭаҳар, сашьаду» ҳәа аарлаҳәа ажәақәак ааиҿыцӄьеит. Еиҳаб дуззак иеиқәлацәоушәа дахьиацәажәо ицьашьаны игәы ҭыԥ-ҭыԥуан. «Абааԥсы уерыӷәӷәа, ахьымзӷ угоит мамзар» ҳәа игәы ааирӷәӷәеит.

Ҭаҳар дҭынчза Цьаабир дихәаԥшуан, дааԥышәырччан дҵааит:

«Нас, иӄалаз ҳаумҳәазои?»

Ҭаҳар иҭынчра Цьаабиргьы игәы арӷәӷәеит. «Ҭаҳар сашьа ду, шәахьцо акәымкәа, шьҭахьӄа шәхынҳәыр реиҳа иеиӷьуп!»

Аҭаҳмада дузза дилабжьошәа дахьцәажәаз ихы даазгәамҵит. «Ҳаит, уара агаза! Ушԥацәажәо, ахшыҩ иурҵошәа, уаҩцас иеиҭоумҳәо», - гәаныла ихы дналабжьеит.

«Иӄоу убри ауп, қәыча иԥҳа Мелеқьԥер иаха мазала даҿеазәы диццеит!»

Нас, иӄалаз шыӄалаз инеиҵыхны изеиҭеиҳәеит.

Кыр аамҭа ҭынчран, ҭаҳар ихы-иҿы ианыз акыҷырақәа реиҳа иубарҭан, иаҳаз игәы иамыхәакәа агәаҭеира дшаҿыз иззомызт, инаԥкәа ишьҭахь инеибаркны анахь-арахь дааныӄәа-ааныӄәан, Цьаабир иахь днаҳәны «нас аҭыԥҳа уажәы Фуаҭ иҩны дыӄоума?» ҳәа диазҵааит.

«Аиеи, Ҭаҳар сашьаду, иаха цхабжьон днаргеит».

Ҭаҳар ихы ҩышьҭыхны Цьаабир днаихәаԥшит, аха илақәа ҭыууа баша дыԥшуазшәа акәын дышгылаз. ԥыҭрак аамҭа анца ашьҭахь, ак шизбаз мҩашьо ацәажәара дналагеит.

«Уиашоуп Џьаабир, сычкәын, ҳҭагылазаашьа даараза иуадаҩуп…» Ибжьы ахьааи, агәҭынчымреи анубаалон. Уи аамҭазы аихауардын иҭатәаз аҭаҳмадцәа руазәы ашә аҟнытә ихы аакылирҳәҳәан: «Уоо, уара Ҭаҳар! Хәлаанза ара ҳгылоума? Бзиароума, шәызҿу закәи уара?.». ҳәа ибжьы нарыҟәиргеит.

Ҭаҳар инапы ала маҷк шәааԥшы, иҳәозшәа инадирбеит. Нас дгәаҭеиуа Џьаабир иахь днаҳәит.

«Аҭыԥҳа Фуаҭ Беи иҿы дахьыҟоу дараза ибзиоуп. Уашьеиҳабы пату зқәу уаҩ ҟәыҕак иоуп. Зегьы ҳахшыҩ неилаҵаны алԥшьак ҳаԥшаап ҳәа сгәы иаанагоит» - инапы Џьаабир иҟәаҟәа иныҟәиҵаны иблаҟәа дырхыԥшыло иажәаҟәа инарыцеиҵеит.

«Уара аамҭа умгакәа уеыжәланы Ҟәыча уизца, иҟоу изеиҭаҳәа, даҳзымԥшааит. Сара, уара уаамышьҭахь рыгәашәымшәа ҳәаны арҭ исыцу ауаа шьҭахьҟа исырхынҳәуеит. Уашеиҳабгьы сысаламҟәа иҭ. Иареи сареи есымша ҳаидгылоит, ҳаицхыраауеит. Уажәгьы иҭахымкәа акы даланагалеит. Уанеиҳабу абас ауп ишыҟало, аиҵбацәа еиларҟәаҟәаз, уара иҿеи ҳәа иааганы инаумҵарыжьуеит. Мап шԥаукуеи... Уи аҭагылазаашьа даара ибзианы иеилыскааует. Игәы ҭынчыз, саргьы изласылшо ала ацхыраара исҭоит. Уажәы ауардын иҭатәоугьы аԥсшәа раҳәо уҳадымхалакәа иаразнак Ҟәыча иахь уеиха!.».

Џьаабир длаҟәын ҳаҭырла Ҭаҳар инапы ааимихын, ихы иныҟәиҵеит. Нас шьаҿаҟәак шьҭахьҟа данынаскьа аихауардын иҭатәаз рахь днахырхәаны абзиараз ҳәа нареиҳәеит. Маҷк дырцәыхарахаанза иеы

дақәымтәазакәа шьапыла данныҟәа аамышьтахь дыҩеыжәлан ақалақь ашҟа иҿынеихеит…

* * *

Адәқьан аҿы даннеи, Қәыча иапхьаҟа дыпшуа дхәыцуа дтәан. Џьаабир даниба дихаҵгыларц итаххазаргьы иаразнак инапы ааимихын дымгыларц азгьы диҳәеит. «Абааԥсы Қәыча! усеиҳабуп уабагылои?» иҳәон арахьгьы…

Џьаабир ихымҩапгашьа згәы иахәаз қәыча, «Аԥсынҵры бзиа уоуааит Џьаабир, сычкәын… Ҳазшаз пату угимыжьаант» ҳәа днаиқәныҳәеит.

Џьаабир мачҷк шьтахьҟа днасҭханы инапқәа иапхьа инеибаркны ҳатырла дҩагылеит, дахьгылаз имырбазакәагьы Қәыча дихәапшуан. Дааразa дааԥсаха, дкараха дшыҟаз убартан. Иҟалаз ахтыс шаҟа иныруз иззомызт. Џьаабир атахмада даарыцҳаишьеит. Ихата, еиҳаракгьы аҳәынтқарратә усқәа рганахьала ауадаҩрақәа данрықәшәа, шаҟа ацхыраара иитахьаз ааигәалашәеит.

– Умтәо сычкәын.

– Мамоу сеиҳабы ухаҵкы, ас сыбзиоуп.

– Ишутаху… Фуат, сашьа дышԥаҟоу, утаацәа, ухәыҷқәа шԥаҟоу»

– Зегьы бзиақәоуп. Сашьа еиҳабгьы асаламқәа шәзааиҭиуеит.

Џьаабир ибжьы мыргазакәа даныпшыз, акгьы ҟамлазшәа ихы мҩаигоит ҳәа игәы дынтахәыцит. Нас иажәа инацицеит. «Сашьеиҳабы асаламқәа

раамышьҭахьгьы…» ҳәа дналаганы иҟаз зегьы ахы инаркны аҵыхәанза инеизеиҭеиҳәеит. Иара данцәажәоз қәыча ихаҿсахьа аҽеаԥсахра иаҿын, зны дгәамҵуан, зны дҭынчхауан, аҵыхәтәан иеааидикылеит, еиҳаракгьы изаараны иҟаз асасцәа дырԥыланы ихынҳәратәы иахьыҟаиҵаз кырза игәы иахәаны дыҟан. Ах, абыржәы азәы иацәажәара зыԥсагәышьаз, аха Џьаабири иареи иеиқәлацәазамызт азы иеибырҳәарыз.

«Сашьеиҳабы ҷыдала Мелеқьԥер хьаас дҟашәымҵарц, лыҩны дыҟоушәа ишәыԥхьазарц иҭахуп. Зегьы ԥсыуаҵас ишызбахо, шәара шәыхьымзӷ иара ишихьымзӷу шәасҳәарц сыдиҵеит», иҳәеит Џьаабир.

Даҽа ԥыҭрак ашьҭахьгьы, «азин сышәҭозар сара сцароуп шьҭа!» иҳәан ҳаҭырла длаҟәны инапы ааимихит. Нас шьҭахьла мацара адәқьан даадәылҵуаны қәыча ибжьы геит: «Уаргьы, сашьа Фуаҭ асаламқәа сызиҭ… Иҭабуп ҳәа сызиаҳәа, аџьабаа дузза даҵалеит!..».

* * *

Нецьдеҭ иан Тензиле, абора аԥхьатәи ахкаара хәыцы аҟны илхьарц иаалгаз ажә, акыкақәа азыцқьа ала ианылызәзәоз маҷк аԥхьа иаҵыхны ашьаҟа иадҿалҳәалаз аҳәысгьы ахш агьама ахьакыз азы иҵегьы ан иаҵаларц азы ашаха амнахырц ақәԥара иаҿын.

Тензиле аҳәыс ахь днаҳәны даацәажәеит: «Акыка руак уара иутәыми, уаҳа иуҭахи? Сара ихьаны саналагалаак ушаҵасҵо абыржәыгьы иузымҵазеи? Арахь еадак уаҟарахахьеит, абжьыьс уара!»

Ажә ашьҭахьтәи ашьапқәа еиҵнахын илыцхраауашәа игылан. Лҟәардә аалыҵалҵан акыкақәа шьышьуа ахьара дналагеит. Ахш аныга иахьҭаҭәоз иахылҵуаз абжьы дшазызырҩуаз лхәыцрақәагьы дрыманы ицеит.

Неҵьдеҭ иаха аҩныҟа дмаазацызт, аҵыхәтәантәи аамҭа лассы-лассы аҩныҟа данымаауаз ҟалалон. Мелекьҧергьы дырҭаххан дрырымҭазеит. Дурҭозма. Ақалакь аҟны аҳ иеиҧшҵәҟьа инхоз ҭаацәаран. Рҭыҧҳа днаганы ақыҭаҿы инхоз, ҭаацәара ҕарк дызларырҭарыз, рхәыҷы дгазазаргьы дара аҭаацәара ирурызма? Уи шыҟамлаша усгьы иеилкаан. Неҵьдеҭ ианлыдицала мап лзымкыкәа аҭыҧҳа дырҭаххеит акәымзар, ишыҟамлаша аханатә илдыргәышьон. Абар иҟалаз! Мап рцәыркхьан, раҳаҭыр ладырҟәхьан, аха иҟалҵарыз. Ари еиҧш иагьа лбахьан, илычҳахьан… Амала Неҵьдеҭ акалашәа дыҟан аҵыхәтәантәи аамҭазы, ихы ҭууа, лассы дгәамҵуа, ихәыцрақәа дрыманы ицон… Знык ҩынтә сиацәажәап ҳәа иақәылкызаргьы иалымҵит, аҵыхәтәаны игәы ҧжәазаныҚ «Сара сус бмалаҧалан, ҧҳәыс еибак иҟасҵаша сабымҳәан!» ҳәа зынза илыхәҭамкәа длацәажәахьан. Уаанза иан лгәы нхарҳәа ибжьы мыргазакәа илацәажәоз ачкәын уажәы дызлыхыз узымдыруа акалашәа дҟалахьан.

Неҵьдеҭ иаб данирҳа 7 шықәса ихыҵуан, ашкол дҭалахьан. Лхала, анрагьы, абрагьы изуны, ауаа рнапы данымҧшылакәа, лхьаақәа, лгәаҟрақәа азәгьы имырҳазакәа длаазахьан. Арра маҵзура далганы дааижьҭеигьы шықәсык иазааигәан. Атәашьа, агылашьа, ахымҩаҧгашьа здыруаз арҧысын. Ихәҭаз ҧҳәызбакгьы

дыԥшааны аҭаацәара дзалаландаз… нас амаҭацәа ииуа рыла даеазнык дҭаацәара думхози. Абарҭ дышԥареиԥхызуаз, изықәшәаз закәыз? Нецьдеҭ дизымзырԥыкәа, Мелеқьԥер илышьҭамлар акәын… мап ахьицәыркыз ӷәӷәала ихьымзӷишьон…

«Ҳазшаз азәгьы абыда днимыжьааит!» ҳәа лыбжьы налыргеит. Лычкәын рыцҳа, дзықәшәаз лассы изыхгандаз, нас аамҭала зегьы ихашҭрын. Ачҳара акәын иаҭахыз...

Уи аамҭазы Ќмыз амзырха дықәланы ашьшьыҳәа дааины лышьҭахь ала, инапқәа лќәаќәа инакәыршаны: «Еиҳа бхьеит, сан!» аниҳәа дшәаны дԥатрысит, Ќмыз ӷәӷәала дикымзар дууаза дкаҳаргьы ќаларын.

«Ҳаи, нхамԥа умоуааит! Сгәы ҭуќьеит, аилага уара..». Лҳәан лызнапык ала лкасы риашо дԥагылеит.

«Анцәа иџьшьоуп ахш сыцәкамҭәазеит».

Днеины аҳәыс ааԥлыртлан ан инаџалџеит. Дԥышәарччо илыхәаԥшуаз Ќмыз иахьгьы днаҳәын: «Бзиароу уара, ашьыжь шаанза уаҳзаазгеи? Аԥны удәылырцама?» ҳәа даихлафит.

Лызнапык ала ахш зҭаз аныга аанылкылан, егьи лнапгьы илыхьыз лыбӷа инадкыланы леаалыриашеит. «Уааи арахь, уааи! Уан ахшыԥда уԥхалџазар реиҳагьы исзеиӷьуми? Даеа чкәынак дсоуп» лҳәан аԥныќа лҿыналхеит.

Аԥны ишыԥнашылаз еиԥш арӷьарахь иќаз амаџурҭахь иеиасит, иахьабалак ҿыц ишьыхын, ацәардаӷәқәа ицқьашәқьа ихќьан, ауада пашәза иќан.

«Абри апҳəыс ааԥсара лзымдырзо, абри аҟара аус дызларыхьзои?» ҳәа дназхәыцит. Егьараан дааихьан, аха зныкгьы иеилажьны имбазацызт.

Днеины ацәардаӷәы аган аҿы днатәаны Тензиле лыхәаԥшра далагеит. Ицқьаза иҟаз ахразага ала ахш разаны илыршырц архнышьнаҿы ишыкналҳауаз, иара архнышьнагьы аура шьеиқәлыршәоз, зегьы гәеиҭон. Нас лхы ҩышьҭыхны ауаҵьаҟ аҩада лнапы анылроу, иҟалҵарц илҭахыз еилкааны «мамоу, мамоу Тензиле, сан, крыф-крыжә сыҟоуп, иахьа ашьыжь уаҳа крысзыфазом» ҳәа даҟәихырц деихеит, Тензиле ауаҵьаҟ аҩныҵҟа ашәырҩеи ажьҵааи ҵәахны ишлымаз идыруан азы.

«Дзакәытә ԥҳәыс барақьаҭузеи… Чеиҵьыкак агьама умырбазакәа дунеихаан уоулышьҭуам. Ессымша ицәырылгаша ак ҵәахны илымоуп» иҳәеит Ҟмыз.

«Ҟалашьа амоума? Крымфазакәа… Анцәеиныс ишыҟамло! Уара ашьыжь иуфаз ушьҭа иуырсахьеит, учкәынами. Уца азлагара иаҩызоуп… Ажьҵаа сымоуп агьама убароуп» ҳәа идцалара даҿын, аха иаргьы «мамоу, исҭахзам», ҳәа иуамызт, арахь лгәы нхар ҳәагьы дшәон.

«Ибымуазар, маҷк аҟабазы сыҭ, исымжәишьҭеи кыр ҵуеит, сыԥсы иаҭаххеит».

Аҟабазы аҳаԥшьа аҟынтә ачамсҟәыл ала иҭыганы илкыз асаан иананылҵоз «Неҵьдеҭ иаха аҩныҟа дмааит, дахьыҟоу ҳәа крыудыруазар?» ҳәа инбжьаршәны днаиазҵааит Тензиле. Ҟмыз абыржәыҵәҟьа иаамҭоуп ҳәа дхәыцит.

«Ишбасҳәара сыздыруам, аха… ҳара уск ҳамхаԟацеит».

Ҽеик шылмаҳауаз аԟара дырны дааҳәит апҳәыс рыцҳа, иҵыс-ҵысуа иалагаз лнапаԟны илкыз ачамсԟәыл аԟынтә аԟабазгьы акаҭәара иаҿын.

«Иаха Мелекьԥер дымҵаҳарсит. Аҭаца дбоуит, аҭаца!» иҳәеит.

Амҵ ԥыруазар абжьы уаҳаратәы ааынчрахеит. Ачамсԟәылгьы, асаангьы наԟ инкажьны лыҩнапык ала Ԟмыз даанылкылан длырхыс-хысуа: «Иуҳәази, иуҳази? Иԟашәҵаз ҳәа исауҳәази уара?» ҳәа ҿаалҭит.

Ԟмыз ганкахьала аҭакәажә деиқәикырц дшаҿызгьы, ганкахьалагьы лацәажәара даҿын. «Баангыл, нан!.. Ишыбдыруа еиԥш, акәзам аусқәа, бсеырҭынч, аиҭаҳәаха сыҭ, иббап бзызгәамҵуа акгьы шыԟам».

Аха илуамызт, аҭакәажә дкарахаанза абри даҿын. Нас днеины ацәардаҕәы лыелықәлыжьын: «Уаа, сара рыцҳа, сара разԟыда! Уаа, сара! сабацари, исыԥсыхәри?» ҳәа алақмар аҳәара дналагеит.

Ԟмыз кыр аамҭа лԟәаԟәа шьышьуа дылхагыланы Тензиле лырҭынчра даҿын. Ажәақәак леиҳәарц иақәикызаргьы илмаҳауашәа аниба днаԟәыҵит.

Ианаму лаԥхьаԟа днышьамхнышгылан, лнапқәа аанклыланы ибжьгьы аарԥшқаны лыргәыбзыҕра дналагеит.

«Оо, бара, аҩбатәи сан! Бхы бцәымҕума? Иакәым бзазхәыцуеи? Иббап, зегьы бзиахоит. Мелекьԥер Фуаҭ Беи иԟны дынҳажьит. Сара сиацәажәеит. Зегьрыла ҳаиликааит. Зегьы сара аҭыԥ иқәысҵоит акгьы хьаас иԟашәымҵан ҳәа сеиҳәеит.

Ҟмыз иажәақәа анлаҳа Тензиле рыцҳа даатҵынчхан, лыблақәагьы цырцыруа дааҟалеит.

«Атыԥҳа уажәы Фуаҭ Беи иҟнома дахьыҟоу?»

«Аиеи, бара! Аханатә аахыс баҳәара саҿуп. Бааины абра бтәа, ҭынч ҳаицәажәап. Аусқәа зегьы аҭыԥ иқәлоит».

Мачҟ аҟара иҭынчхаз Тензиле лыхцәқәа ааидкыланы, икаҳаз лкасгьы аашьҭыхны леаалыреит. Уи аамҭазгьы лыхш хыцны акаҭәара ишаҿыз ангәалҭа, ауаџьаҟ ахь дыԥоит. Иаразнак ачуан аакныхны аганахь ианлыргылоз «Ҳахш абжагьы каҳҭәеит!» ҳәа лхы дазгәамцуа, иблыз лнацәкьарақәа рцәацәара даҿын.

Ҟмыз арҭқәа аниба, «Оҳ гәышьа лхы аҭыԥ ахь иааит» ҳәа даагәырҕьеит. Иаразнак длымцақьақьо длывагьежьуа далагеит. «Уԥши, уара! Ҳара ҳан, аҭаца дылзааҳгап ҳәа закәытә гәаҟрақәоузеи иаҳхаҳгақәо! Лара, афырхаца ҳәа ҳахьгәыдылкылаша амцхәрас алабафара ҳаҿуп, алажә еиԥшцәҟьа сахьхәны сыҟоуп».

Тензиле зегьы дарароуп дгәамцны дыҟан.

«Уи алажәқәа урмыфааит уара! Аԥхамшьақәа!.. шәхы злажәгалаз аус закәыузеи?»

Ҟмыз арҭ ажәақәа рыла Тензиле мазала дгәырҕьацәа дшыҟаз аҟара еиликаахьан.

«Оҳ, оҳ, ари дазааҳгеит, уажәы егьырҭ роуп инхаз!» ҳәа дхәыцуан. Ушьҭа ихы агәрагара изыхынҳәны дыҟан, дԥагыланы ацәардаҕәы дныкәтәеит.

«Абраҟа ҿамԥак аҟабазы ҳажәраны ҳаҟан, уигьы ҳԥынца икылыттеит», ҳәа дналыхлафит. Нас, иҟалаз ахы инаркны аҵыхәа аҟынза, мачҟгьы иара итәала инацҵаны, иаалзеиҭеиҳәеит.

* * *

Ахәылбыеxатәи аҭынчра ихәашьза ақыҭа ахаҧара иаҩын. Аɷнқәа ирхыҳәҳәаны иɷеиуаз алɷақәа, ауаа уаххьа армазеира ишаҩыз арҵабыргуан. Иɷны абалкон аҟынтә зқыҭа иалаҧшуаз Фуаҭ Беи «Абраантәи ақыҭа алаҧшра мацара зыҧсоузеи? Иҧсаҭа бзиахааит саб Ҳаџьы Муса, шаҟа ибзианы избази аɷны аҭыҧ» ҳәа иаб рыцҳагьы дааигәалашәеит.

Уи, есыхәылбыеxа иҭаҭын ааркны икаҳуа днахәо абалкон аҿы иҧсы ишьон. Ихьаақәа зегьы абри аамҭазы акәын ианихашҭуаз. Џьара дыҟаны ибалкон данацәыхарахалак гәҭынчымрак изцәырҵуан.

Ажәак ала абри абалкон, иҧсы рҭынчны иеахьирыцқьоз иҧшьоу ҭыҧны ишимаз иҭаацәа зегьы ирдыруан азы, абраҟа дантәоу аамҭазы азәгьы иааигәаара днеизомызт, ихала ихы дазынрыжьуан.

«Уаҵәы амш еилгоит анцәа иҳәозар», ҳәа даахәыцит. Амра анҭашәоз иннажьыз аҟаҧшьхәхәаара ус иҵанаҳәон, нас иацы ауха аахыс ирхыргаз ахҭысқәа зегьы днарызхәыцит. Иара дыззыҧшыз аасҭа ибзианы ицон аусқәа. Иашьа џьаабир иҟәышра акәын абарҭқәа зегьы зыбзоуразгьы.

«Ҳазшаз алаҧш иқәимыршәааит, деилҟьоуп, дҟәышуп, даашьазом… Дызлагаз аус ɷнапык ала икны иагьынеигзоит» ҳәа игәы дынҭацәажәеит. Иаразнак ҭаҳар Беи адырра иҭаны хьымзӷык азәгьы имгазакәа аус аҭыҧ иқәҵаны, нас дыɷны қәычагьы димырҭынчзи. Ушьҭа

иара иакәын аус знапы ианыз. «Ҳахәаԥшып уаҵәтәи амш анцәа иаҳирбо» – иҳәеит ихы днацәажәо.

Амш лашьцахьан, шьҭа аеҵәақәагьы убарҭан, уи аамҭазы ақыҭа алақәа иеилашуа иалагеит. Цқьа данзырҩы Ҳаро ифаитон иаҵакыз аеқәа, рҿы маҭәа иадҳәалаз аҵәҵәақәа рыбжьқәа иаҳауа далагеит. Дҩагыланы, иабацаришь ҳәа еиликаарц дшаҿыз абжьқәа иааиуа, иааиуа иҩны иаадгылт. Аҭаҳмада Ҳаро, «Фуат Беи! Асас дузаазгеит» ҳәа ҿиҭуан.

Ҵаҟа дылбааны агәашә аҟны даннеи, ичкәын асасцәа дырԥыланы рымаҭәақәа рақәхра иаҿын. Алашара зқәыԥхоз иан лаҳәшьаԥа Зулқьуф иаанда изымдыруаз даеа уаҩык дгәеиҭеит. Амаҭәақәа зларацәаз ала, харантәи иааз ракәын. «Шәара арахь шәааи, амаҭәақәа ахәыҷқәа иааргоит» ҳәа ибжьы нарықәиргеит.

Зулқьуфи асаси ари анраҳа, ашә ахь иеихеит.

«Уара уҩьашьахәуп Зулқьуф! Асас аидара дышԥаҵоуҵои! Мамзар амаҭәақәа ак рыхьыр ҳәа ушәома?»

Дааихлафын, аҩны аҩбатәи аихагылахь иҩхалеит.

Асас ҩынҩажәихәаба раҟара зхыҵуаз, имаҭәа-иҩыҭәа ала ақалақь иаазаз азәы шиакәыз ҩашьомызт. Аԥсшәа анеибырҳәа ашьҭахь, Фуаҭ Беи ауаҩьаҟ арӷьарахьтәи аҭыԥ ахь дтәарц дааней, асасгьы иварaҿы аҭыԥ иирбеит. Зшьапы иқәгыланы иԥшыз Зулқьуфгьы дтәарц наиеиҳәеит.

«Нас… шәабантәааууеи ҳасасцәа?».

«Шәеилаҳархеит, ҳаҭашәымҵан. Сара шәашьа иԥа Нешьет Беи иҩыза соуп, Сҭампылынтәи саауеит. Сызбахә шәарҳәахьазар акәхап».

Раԥхьаза иааигәаламшәазаргьы, Нешьет абас азәы избахә шиҳәахьаз аҟара ааигәалашәеит. Аҵара ицызҵоз иҩызак ажәытә аахыс ақыҭа ахь аара игәы иштаз, дцодааува дышиҳәо аниеиҳәа, иаргьы «даҳзааиааит, ипату ҳхы иқәуп» ҳәа иеиҳәахьан. Абарҭқәа данрызхәыц, усҟан зызбахә рымаз ауаҩы абыржәы дсасны ирҭоу шиакәугьы ааиликааит.

«Аиеи, аиеи… исеиҳәахьан, аҵара ицҭаз уакәзами? Шәбара ҳаигәырҕьоит, бзиала шәаабеит!»

Ақалақь аҿы дзықәшәаз ауаҩы дзусҭоугьы ҭымҵаакәа дахьааигаз, Фуаҭ Беи ҳаҭырла дахьидикылаз Зулқьуф даараза игәы иахәаны дыҟан, избанзар амҩаҿы, ииашамкәа иҟасҵазар ҳәагьы дгәырҩон.

«Ақалақь салсны сышнеиуаз снаԥшызар, уаҩык ҳцыҭа азбахә ҳәо шәара дшәазҵаауеит», ҳәа дыҷҷа-ччо, реиқәшәара шыҟалаз аиҭаҳәара дналагеит. Фуаҭ Беи, Зулқьуф аехырцәажәара чымазарас иман азы, уиԥырхагамхар шаанза даанымгылазакәа дышцәажәоз идыруан.

«Шәымҩа маншәалазма?» ҳәа асас днаиазҵаан Зулқьуф иажәа днаԥыҩлеит.

«Даараза ибзиан, гәаҟрак сақәымшәакәа шәсыԥшааит». Асас арҭ иажәақәа раамышьҭахь уаҳа акгьы ацымҵакәа ҿымҭ дтәан. Иара ауадаҿгьы амҵ ԥыруазар иуаҳауан. «Зулқьуф дыехырцәажәоит, асас иакәзар, ажәак иҿыҵҟьом» ҳәа днахәыцит Фуаҭ Беи.

«Сара сҩагылаными ахәыҷқәа снарыхәапшып, иҟарцаз аагәастәап» – зҳәаз Зулҟбуф иахь «Ҳасас даапсазар, ҟалоит, амҩа харантә дааит, асаба дагеит зык наиқәҭәаны ипсы ишьар иҭахызар ҟалоит, ираҳәа, иуада дырхиааит» ҳәа адҵа наииҭеит Фуаҭ Беи. Нас исас иахь днаҳәит, «ҳамҩақәа ҿаасҭоуп, агәам, асаба, аҭаҟәаҭасрақәа ауаҩы даркароит». Асас иакәзар, «мамоу, мамоу, даараза ибзианы исхызгеит амҩа, хьаас сҟашәымҵан» иҳәан еиҭах иҿы ааихеикит. Ушьҭа мчыла дирцәажәозма. «Ари ауаҩы арыҭәа ала ажәа иҿимхуазар, ажәак иҿыцҟьом» ҳәа игәы дынҭацәажәеит. Арахь, дызусҭаз, дызхааз еиликааргьы иҭахгәышьан, уи моу, Нешетҵәҟьа избахә изаламцәажәазацызт.

«Итәашьагьы ихымҩапгашьагьы акалашәа иҟоуп, дабеипшааи абри ауаҩы Нешьет», ааигәахәит.

Зулқьуф дааины асас иуадахь дигаанза уаҳа акгьы еибымҳәазакәа итәан. Нас кранырфозгьы дук ацәажәара ыҟамызт.

Заанаҵ руадақәа рахь ашьҭалараз ипхьаҵит.

* * *

«Уцәахьоума, Фуаҭ Беи?»

Ашә ашьшьыҳәа иаартны ауада иааҩнашылаз Цьемиле, лыбжьы ныцакны лхаҵа наиқәҿылҭит. Ҿыцгак пшааны мазала аҩныҟа аапхьара зылҭаз ргәыла ҭыпҳа Медиҳа, Мелеқьпер ҩызара лзылуан. Урҭгьы абыржәы акәын ианышьҭалаз.

«Мамоу, сышԥацәоз? Макьана ажәабжьқәа исабҳәаша сырзыԥшуп» иҳәеит Фуаҭ Беигьы ибжьы аарлаҳәа илаҳауа.

Џьемиле лиарҭамаҭәа аалшәылҵан, лнапы алампа ашьушьа инадкыланы дҭаҭәҳәан ианаалырцәа ашьҭахь, Фуаҭ Беи ивара дылхәыцалан, дышкарахаз илырдыруашәа, «ооҳ!» ҳәа даақәыԥсычҳаит.

«Сыԥсы схыҵит иахьа, ацхыраацә дсымамкәа схала исцәыуадаҩуп шьҭа. Анцәа иҟнытә Мелекьԥер дысзааит, уигьы дҟамлар исыԥсыхәоз?» – даашшит.

Беихәлаҳаит џьым, шьҭа, бажәгәышьеит! Уажәы ԥҳәыс ҿак дысзаагом, аҭаца дахьҳамамгьы зхароу бара боуп. Џьенгьиз даҳмырԥхьар ҟалом бымҳәандаз, абар, уажәы азәы дизааганы абраҟа днаҳмырхози, аха уажәы иҵара далганы арра маҵурагьы дахысны даиааанза шаҟа шықәса аҭахузеи? Насгьы дахьнанагаша, иааигаша, дахьынхаша анцәа идырып. Баша бымгәыҕын!»

«Аиеи, уара иуҭахымхазеи иҵара иациҵарц? Акәзааит ҳара ҳхы ныҟәаҳгап. Нешьет думбазои, ақалақь иаазаз, ихы-иҿы пашәза, аха Џьаабир дышԥаҟоу? Иашьа иоуп узҳәома? Уажәнатә дажәхьеит, ақыҭа ауацәы дафоит, џьым, ма ҳаҷкәын далаҳгеит ақыҭа аџьабаа».

Ҳамҭакы рыбжьы мыргазакәа ҭынч ишьҭан…

«Ари асас дызусҭада? Дыззааз ҳәа кырудыруама?» ҳәа днаҵааит Џьемиле.

«Макьана уаҩҵас ҳзымеицәажәац, ацәажәара дук бзиа ибом, ихьзҵәҟьа сыздырзом сҳәар ихабҵарыма? Зулқьуф иҳәахьан, аха исгәалашәом. Акы заҵәык

издыруа, Нешьет иҩыза шиакәу ауп. Уаҳа акгьы». Аҭак ааҟаҵаны ҧыҭрак дааҭгылан иҧҳәыс длазҵааит.

«Бара акәац ҳамазамызт, аишәа иқәыз абабыҧшааи?»

«Умҵаан… Ари Зулқьуф, дыехырцәажәоит ҳәа уизгәамҵуеит, аха дааразa дҟәышуп, зегьы дрызхәыцуеит. Асас диманы ахәылбыехa аҩны дшааиша дазхәыцны, акәац, ача, иааимҧыхьашәоз аахәаны иааигеит. Асас абысҭа изымфар ҳәа мазарак ачабаба ааимгандаз, ҳаҧхамшьози. Зулқьуф ибзоурала уаха мариала иаҳҳаҳгеит».

«Иыххьандаз Зулқьуф! Ииашоуп, зны-зынла амцхә ахьиҳәо сизгәамҵуеит, аха дгәыбылҩуп, абзиара аҟаҵаразы иҧсы ухҭниҵоит. Бымбо, уахагьы иҟаиҵаз?»

«Уи зегьы бзиоуп, аха Мелекьҧер дышҧаҟоу? Мачқ льюлырҭынчма?»

Џьемиле лыбжьы ныҵакны аҭак ҟалҵеит: «Уаха ҳгәыла ҭыҧҳа Медиҳа слыҧхьеит, аҩызара лзылуп ҳәа. Избанзар Мелекьҧер алеишәа ҟалҵоит, арҭқәа сара сацәажәара дацәыҧхашьоит. Ушьҭа, уаҵәы Медиҳа лыла зегьы илыскаауеит. Иахьа Тензиле лҟынгьы снабжьысит. Исауҳәақәаз лзеиҭасҳәан лыгәгьы шьҭысхит. Дгәаҭеиуа лгәы хыҭхыҭуа дыҟоуп. Лыҷкәын ақалақь аҟынтә, иеицырдыруа ауаа рҭыҧҳа дахьылзааигаз, уадаҩрак дақәнаршәар ҳәа дшәоит, аха дгәырҕьангьы дыҧсуеит. Аус ҭызшәада аҭыҭ иқәланы лҭаца лыҩны дзыҩналар дасны дкәашашт. Ажәакала сара иаҭахыз ласҳәеит..».

«Аа, насгьы Фуаҭ Беи исызиаҳә, Дузџье иҟоу сашьцәа адырра рысҭарц сҭахуп, иахиҳәаауазеи? Фуаҭ Беи ҳазшаз дҳагимыжьааит, инапы ҳагым, аха урҭгьы

сычкәын ианшьцәа роуп» ҳәа салҳәеит анылҳәа Фуаҭ Беигьы «ирзылыцҳааит иааиааит, ианшьцәа роуми», ада уаҳа акагьы имҳәеит, избанзар ацәа иқәҳаны дыҟан. «Быҵх аабзиахааит, ҳацәап ушьҭа», иҳәан Џьемиле лхилҿи ааишьышьит.

«Ацх алҧха уоуааит Фуаҭ!..».

Рыбӷақәа неидҵаны иҭахәхәа ицәеит.

* * *

Қәыча «Амш ахәларахь инеит, ашьшьыҳәа сеааидкыланы амҩа сныҟәлап. Ахәылбыехатәи снамазгьы аҩны искып», ааигәахәит. Хәлаанза Џьаабир ида азәгьы дидымгылазацызт.

«Макьана ауаа ирмаҳацзар акәхап, хара имгазакәа аҭызшәа ҳаҳап усгьы» иҳәан, дҩагылан исакәа ааишәиҵеит, нас иарҭмаҟ хәыҷы аашьҭыхны адәахьала ашәқәа наркны, асапатқәа лҿеиҵеит. Анахь-арахь агәылацәа «Иҟои, уаха заа уцоит, бзиароума?» ҳәа иҵаауаз рахьгьы «Аҩны асас даҳҭоуп» ҳәа аҭак нариҭеит.

Ақалақь аҟны азәгьы ихьз рҳәазомызт, зегьы «Аду» ҳәа ишьҭан. Уи амшала зныкь, ҩынтә аҳәынҭқарратә усбарҭақәа рҿы ауадаҩрақәа изцәырҵхьан, избанзар Қәыча ҳәа дрыздырзомызт. Амала уи зегь дарароуп ихьз бзиа ибауан.

«Уажәы исгәалашәақәазгьы закәқәоузеи уаҳа ус сымамшәа» ҳәа ихы џьеишьо иарҭмаҟ аашьҭыхны дыццакы-ццакуа аҩныҟа амҩа днанылт. Амҩаҿы иидыруа азә диҧымландаз ҳәа Анцәа диҳәон. Ауаа зегьы иҟоу раҳахьазар ҳәа дыҧхашьаны дыҧсуан. Абыржәы зегьы

дырцәыбналаны, дахьырзымҧшаауа ҭыҧк ахь иеыҧхьеикыр шаҟа иҭахыз.

Аҩны данааи Заҳираҭ дизыҧшны дгылан. Иара аамҭа ҧшааны адырра ахьизыҟамҵаз азы аҧҳәыс рыцҳа агәырҩа даганы дыҧсхьан, иаразнак дҵааит:

«Иҟои уара, кыр уаҳахьоума?»

«Аиеи аха, аҩныҵҟа ҳаҩнашылар ибасымҳәои».

«Мамоу, аҩныҵҟа иауам, абраҟа исаҳәа, уаҟа Назлыиар дыҟоуп, уигьы уаҳа данааиша амш лзымҧшаазшәа!... Арахь, дааижьҭеи Мелеқьҧер длазҵаауеит. Лҩызцәа рахь дыҟоуп-мыҟоуп сҳәақәан наҟ илхасыршҭит. Сара схьаақәа схы иахаҵәаны иҟоуп, ларгьы схы дынҭаҧеит!»

Қәыча иакәзар, «Ҳажәит, аха зегь дарароуп сыҧҳәыс дысхыбаауеит. Назлыиар длыҵашьыцуеит» ҳәа даахәыцын дааҧышәырччеит. Назлыиар, данҭыҧҳаз Қәыча бзиа дылбозшәа ацәажәаракәа ыҟан. Арахь, знык, ҩынтә алаф еибырҳәахьан аҟара акәын ирыбжьаз, аха Назлыиар ари Заҳираҭ лгәы шҧнажәоз ахьылдыруаз азы, лассы-лассы «Абри ауаҩ бара ибыдибалагәышьеи! Сара сааныжьны бара бышҧаигоз! Ашәҟәацәгьа изыҟабымҵазааит?» ҳәа длыхлафуан. Ессышықәса Сҭампылынтәи знык-ҩынтә арахь даауан, усҟан раҧхьа Қәычараа рҿы дынкыдгыланы мышқәак даарылаҧхьон, нас акәын ақыҭақәа рахь сасра данрызцоз.

Зегь раасҭа бзиа илбоз ессымша акәты ҿақәа акыҩба ахәшеи апырпылцьыкеи рыхьшьны аҵәы инахаҵаны, акәиц аҟны инарҳәы-аарҳәуа рзра акәын. Арахь, лара акәтыжь лфазомызт, акы заҵәык дахзызаауа иагәылалҵаз аҵәынцәалаҕьи агәаҵәеи ааҭыганы гьамала

илфон, егьырҭ дрылакьысуамызт. Џьара сасра даннеилаак агәашә аартны амзырха дшықәлаз еиԥшҵәҟьа акәтқәа рахь лхы нарханы «Шәыбнал, шәыбнал! Шәыԥсы еиқәшәырха. Абгахәыҷы дааит!» ҳәа лыбжьы нарықәлыргон. Ахәыҷқәа ракәзар, данырбалаак «Абгахәыҷы ԥҳәыс» ҳәа илышьҭан.

Қәычеи Заҳираҭи аҩныҵҟа ауадахь иныҩналеит, Қәыча иааигаз зегьы иарҭмаҟ иҭыганы рҭыԥқәа рахь ианықәиҵоз иҟаз иныз зегьы Заҳираҭ лзеиҭеиҳәеит, насгьы инациҵеит. «Заҳираҭ, Анцәа иџьшьоуп Назлыиар дахьҳахьзаз, ҳара шьоукы ҳармацәажәар ҳагәгьы еиҟәжәоит. Бара уи лхымҩаԥгашьа бамыхәаԥшын, уи дҟәыҕоуп, гәыкала даҳзыҟоуп, ҳагәбылра лымоуп, аҳҭынраҿгьы иаазаз лоуп. Иббап ҳхьаақәа ҳацеиҩылшоит. Фуаҭраагьы рҭынха лоуп азы уахьгьы днеины Мелеқьԥер дналыдгылап. Ажәак ала анцәа даҳзааишьҭит, ибдыруаз!»

«Сара ари сышԥазымхәыци, ашьыжь аахыс имзазакәа зегьы лзеиҭасҳәандаз, иҟаларыз? Ҳаи, сара хшыҩда! Иахьа акәымзар уаҵәы, зегь дарароуп илмаҳауеи?

«Бара ашьыцра быҭҟәаны бамоуп, џьым, бхы аҭыԥ аҿы иҟазам».

«Наҟ, џьоушьҭ!».

Хыхь иҩхалт…

Назлыиар ацәардаҕәы лшьапқәа еиҵаԥсаны дахьықәҭәоу лнапқәа ирыбжьакны илкыз иҵаҕаза иауны иҟаз аҭаҭын аббырқь ҳәа дахо дтәан. Қәыча дааизшәа анылба, «Ари аҭаҭынгьы абаанагеи абааԥсы» ҳәа, ҭыԥха

хәычҷык леипш, дыԥхашьа-ԥхаҵо лҭаҭынгьы ахьылгара лзымдырыуа даақәхеит.

Қәыча дааԥышәырччан «Бақәыц бара! Ессымша ибҳәац, иқабҵац ауп. Исзымдыруа џьыбшьома?... Бзиала баабеит, быгәхьааганы ҳақан, сеигәырҕьеит бахьызбаз» иҳәеит.

Назлыиар абарҭқәа анлаҳа даангылозма? «Ааҳ! Абри уԥҳәыс ҳәа уҩны иҩнагылоу, ақәыдаха сахьа змоу, абас дысԥылондаз, Сҭампыл сымхынҳәыкәа зынза абрақа санымгылози».

Иааибарччан иаагәыдеибакылеит.

Ацәарадаҕәы ианықәтәоз Назлыиар, «Уаҳа назҭахым ҭаҭынуп, усҭ агьама ба» лҳәан аразны иалхыз аҭаҭынҭра налроуит. Қәыча «Бара сыбҩызоу џьыбшьома, сара икасыжьхьеит уи азҩа» иҳәан мап лцәикын, «Банбааи, адәқьан ахь, бызкыдымгылеи?» ҳәагьы дналазҵааит.

«Иахьа мҩышоуп, уеилахазар қалап ҳәа сазхәыцит».

«Нас, Заҳираҭ лахь днахьаҳәны «Бара бызлыхыз сзеилымкааит, хәлеит бҭыԥҳа дықам, аха хьаасгьы дбымам. Уара Қәыча! Абри аԥҳәыс акгьы лылҵуам иудыруаз, аҵыхәтәан лыԥҳагьы лара длеиԥшылтәуеит, Кьилаа рлаԥс еиԥш ауаа дрылазаауеит» ҳәа дыхәмаруа Заҳираҭ дышлыхлафуаз, Қәыча ибжьы абомба еиԥш аҩны иныҩнаҳаит: «Мелеқьԥер иаха дымҵадырсит, дыбналт!»

Назлыиар илаҳаз лызхамҵеит, иџьашьаны лыблақәа аакылҵит. Аха хәмарразамызт ари, иҵабыргын

ирҳəоз. Иаразнак дҩацҟьан днеины Заҳираҭ даагəыдылкылт.

«Аах, сыбыз сыхəлашəандаз! Ашьыжь аахыс сьехырцəажəо, бгəы шԥакыдысхи? Иҟасҵаз закəи сара? Ишԥасзеилымкааи бызҭагылаз ахьаа? Баргьы зынза ак сыҵабымҳəеит, иҟасҵеи сара, иҟасҵеи?» ҳəа лхы дазгəамҵуа, лылаҕырзқəа кəахəхəа Заҳираҭ дгəыдылкылт-дхыдылкылт. Абас минуҭқəак анца ашьҭахь:«Саҳəшьа разҟыда! Аума бақəымшəеи бара, амца сыцралт саргьы» ҳəа шаҟа лгəы иалсыз аалырԥшуан.

Заҳираҭ лакəзар, лхьаа лхашҭны Назлыиар лыхəаԥшра даҿын. Лгəы ишалсҵəҟазгьы лбарҭан.

«Лхы ҳара ҳаиԥш илыԥхьазоит, бзиа ҳалбаҵəҟьозаап ари аҳҭынратəи аҩсҭаа», ҳəа даахəыцит.

Назлыиар мачҝ лхы аҭыԥ аҿы ианааи Қəыча иахь днаҳəын: «Уара исоумҳəан, сара ишəасҳəап. Ҳҭыԥҳа газа Тензила лычкəын Нецьдеҭ ззырҳəо ацəҳəыҟьантаз диццеит усоуми? Сара сгəы иҭашəахьан уи, уаанза саныҟаз агəҩара сызцəырҵхьан. Ҟмызи лареи рыхқəа еидҵаны ихəыҭхəыҭуа реицəажəарақəа… аха издырыр сылмацəажəози. Ақалақь аҿы шəнапы дықəыргыланы шəлыхзызаауа ишəаазаз ақыҭаҿы ишԥаҟалҵо? Лхы лымбли… Аах, агазара! Амала шəаргьы ишəхароу рацəоуп, арҭ бзиа ишеибабоз еилышəкаазар ԥсыхəак ашəымҭоз, ма даеазəы дыԥшааны рразҟы еилашəымҵоз. Зегьы здыруаз Қəыча, ухазы акгьы узаԥсамхеи?»

«Уигьы ҳазхəыцхьан, иахьа дырҳəарц азы иаараны иҟан аха иаха… абас ҳахьит!»

«Унаан! Ахьымзҕ шәымгеи, ирашәҳәеи нас ишәзааз?

«Анцәа иҟнытә арахь иианза ирԥылан ихындырҳәит. Мамзар аԥхашьара ду сзыԥшын. Иара Ҭахар иакәын иҳабжьацәажәозгьы, шьҭа сшырҿаԥшуа ҳәа акгьы сыздыруам. Назлыиар саҳәшьа, сҭагылазаашьа дааразa иуадаҩуп».

«Ҳаи, сашьа рыцҳа! Узыҟәшәазеи... Дабаҟоу уажәы, зҿы днаргада?».

«Ишыбҳәаз еиԥш, Ҟмыз аус далахәуп, ҩызасгьы длыцуп. Мелеқьԥер днаганы Фуаҭ Беи иҿы дынрыжьит. Уажәы уа дыҟоуп. Ашьыжь Џьаабир дысзааишьҭын адырра сиҭеит. Иара иахьа иаҳзааранi иҟаз аиҳабацәа дырԥыланы ихынҳәратәы иҟазҵазгьы Џьаабир иоуп».

«Фуаҭ иҿы дыҟоуп уҳәама? Уԥши уара, иара Ҟмызгьы шаҟа дҵыхәабабоу. Аха уи бзиоуп, уажәы сара ашьыжь шаанза амҩа сыҟәлароуп. Уажәнатә Ҳаро адырра иаҳҭап уаҵәы афаитон ала аҟыҭа ахь сигароуп».

«Баагыл бара, бмыццакын… акы ҳнацҳап, бара акәтҟәа аҵәы иахаҵаны ибымззои? Насгьы ҳаицәажәап, мышҟәак бнымхазакә џьаргьы бызцом».

«Мамоу, мамоу! Ҟалашьа амам… Сцаны уи Мелеқьԥер ллымҳақәа маҷк снарыхароуп».

Нас маҷк даатгылеит. Лылаԥш аахылеит дегьааԥышәырччеит.

«Абыржәгьы иџьасшьоит, абри аҩыза аҭыԥҳа ҟәыш, дырҳәарц азы ауаа анылзааишаз аамҭазы… зегьы дшәыҕрагыланы дышԥабналоз?.. Ус анакәха, бзиа дылбаҵәҟьозар ҟалап… сыԥҳа рыцҳа, дысзыгәаҕьуам уи сара!… Уажәы шаҟа дгәаҟуа анцәа идырп, мап

сцәашәкыргьы сзаангылом. Уажәы дзыдҵәуало уаҩык длызгәаҟуазар акәхап. Лхала дысзааныжьуам».

Қәыча иџьашьаны длыхәаԥшуан Назлыиар.

«Маҷк аԥхьа даалԥыхьашәар деимҿылхуа џьушьон, уажәы дгәыдкыланы лырҭынчра дазгәышьуеит» ҳәа ибжьы ныҵакны дцәажәо дҩагыланы анамаз икырц ауада дыҩдәылҵит

* * *

Ауада уанаҩнаҩшылалак армарахьтәи аԥенџьыр аԥхьа ахаҿы агәил амотивқәа зныз аихатәы каруаҭк гылан, агәабан, ашьаршьаф, ахыза, зегьы пашәза иқәын. Ахчқәа рыхҟьақәагьы иқәҵаны иҟәашәза ирхарԥан. Зегьы ицқьаза иҟан, иуанҭан. Ашәқәа асаркьала ичаԥаз шифонерк аҭзамц иадгылан, ҵаҟа икаршәыз ауарҳалгьы ақәгылара узымгәаӷьуа аҟара ицқьашәқьан. Егьи аган аҿы ацәардаӷәы кҿагылан, акаруаҭ аҵыхәаҿгьы амҿтәы столи ҟәардәки гылан. Ауада иҩнагылаз зегьы абарҭ ракәын. Ихәхәаза иҟаз аԥенџьырқәа рҿы акәзар, ишкәакәаза аԥарда цқьақәа кнаҳан.

Семиҳ Беи мышқәак раахыс дахьынхоз ауада иҩнагылақәаз илаԥш анырхигоз, зегьы имцхәымкәа, аха ицқьаза, иеинааланы гьамала иахьҩнагылаз даршанхон…

Уаанза сасра дахьцалаак, иҭынхацәа рҿы аума, асасааирҭақәа рҿы аума, аиарҭа дашьцылаанза уаҩцас дзыцәомызт. Уи амшала шаҟа дгәаҟуаз иара иакәын издыруаз. Аха араҟа ус акәзамызт, дҭахәхәа дыцәаны ашьыжь шаанзагьы аӷьараҳәа дҩагылон. Ари, раԥхьаза

акәны ақытәатәи аҳауа цқьа иабзоуразар ҳәа дазхәыцуан, аха нас иҵегьы даназхәыц иуадеи, ииартәеи, дахьынхоз аҩнаҭагьы кырза шрыбзоураз еиликааит. Ҩыц иааз сасык иакәымкәа жәытәнатә аахыс абраҟа дынхозшәа акәын дшыҟаз.

Насгьы раԥхьатәи ауха ихҭысыз ааигәалашәан дааԥышәырччеит. Уи ауха Фуаҭ Беи иҷкәын Џьенгьиз иуадаҿы днаганы ҭәыцак ази илампеи акаруаҭ авара иныққәыргыланы «уаҳа иуҭаху акрыҟазар?» ҳәа даниазҵаа ашьҭахь ҳаҭырла ауада дныҩныҵны ашә наркны дцахьан.

Дааԥсаха дахьыҟаз азы ацәа дналалоны еиԥш, бжьқәак аниаҳа дааԥшит. Иуада азә дыҩнан! Ашьшьыҳәа, ашьҭыбжь мыргазакәа иматәақәа днархагылан ииашьҭыхны илыманы лҿыналхеит. Раԥхьа, дҩагылан иматәақәа ихьчарц иақәикызаргьы нас аԥшәмацәа ҳаҭырла ишиԥылаз дназхәыцны иеааникылт. Нас цқьа данынаԥш аматәақәа дәылызгоз Фуаҭ Беи иԥҳәыс шлакәызгьы аагхәеиҭеит.

Иҟаиҵара изымдыруа дшыҟаз аиарҭа даалҵны шьаҿақәак шыҟаиҵаз еиԥш аҟәардә дананҟьа иқәыз зегьы ҭаҟа инкаԥсеит. Икаҳақәаз аизгаразы данылаҟәы иибарыз? Иԥараҭра инаркны иџьыба иҭаз зегьы иаԥхьа ишьҭан.

Иҟалаз аилкааразы ииарҭа днықәтәаны маҷк аҟара дхәыцзаргьы, акгьы изеилмыргозшәа аниба «ашьыжь иаҳбап иҟалаз» иҳәан дҩышьҭалан дыцәеит.

Ашьыжь данааԥшы иматәақәа зегьы иццьашәқьа, иуанҭаны рҭыԥ аҟны ихшьын. Аҭакәажә ҭхыбжьон иуада дзыҩназ уи азы акәзаарын. Арҭ зегьы анеиликаа ихы

дацәыпҳхашьеит. Наҟ-наҟ абалкон аҟны ианеидтәалаз ари ауха ихҭысқәаз Фуаҭ Беи ианизеиҭеиҳәа рызхара иеибарччеит. Фуаҭ Беи усҟан «Ҳара ҳҿы асас имаҵура Анцәа иашьапкра иаҩызоуп. Уи, иҧшьоу усуп ҳара ҳзы, ҳасас имаҭәақәа ҟьашьны, икыцны аҩны ддәылҵыр хьымзҕ дууп аҧшәмацәа ҳзы» ҳәа аниеиҳәа Семиҳ Беи иеиликааит аҧсуаа асас ишизныҟәо, иагьцьеишьеит.

Арҭ ауаа рлеишәа, рқьабз убри аҟара ҕәҕәала иацныҟәон, иҩны закәанны ишрымамгьы аилагашьа рымамызт. Насгьы акы иацәшәаны акәымкәа, ус иахәҭоуп ҳәа иҧхьазаны, гәык ала инарыгзон иҟарҵоз зегьы.

Семиҳ Беи, ари аламҭалазы ихатәы проблемақәагьы дхәаены дрыман.

Иҧшәмаҧҳәыси иареи раҧхьаза ианеибадыр ауниверситет иеицҭан. Лара; аҳақьымҵара, иара; алитературатә факультет дҭан, аамҭа цацыҧхьаза иҵегьы ианеибадыр, бзиагьы иеибабо иалагеит. Лассы-лассы иеиқәшәалон, имеибабар рзычҳауамызт. Семиҳ ауниверситет далганы аҳәаанхыҵ иҵара иациҵарц данцазгьы ашәҟәқәа рыбжьан, игәхьааибагон. Иҵара хыркәшаны даныхынҳәы рыҧсҭазаара еиларҵарц рызбеит. Бзиа избоз зегьы ззеигәырҕьоз ҭаацәарак аҧырҵеит, хара имгакәагьы, уажәы аа-шықәса зхыҵуа, рҭыҧҳа Ҳаиаҭнур дроуит.

Муаззезгьы, Семиҳгьы рҭаацәа ажәытә аахыс Сҭампыл инхон. Хар змамыз ҭаацәарақәан, уи амшала зегьрыла иеиқәнагон.

Муаззез лҵара иацылҵан ддоцентхеит. Семиҳ иакәзар, ажурналист изаанаҭ шьҭихын, иеицырдыруаз газеҭк днахагылеит.

Ишнеи-шнеиуаз баша ажәақәа еимаркуа, рыгәқәа нибархо иналагеит, аҵыхәтәан рҭаацәара хабгало аҟынӡа инеит. Семиҳ Беи уи аамҭазы уск аҵыхәала азбарҭахь даннарга, иусура нкажьны ауаагьы дырцәыхараханы ихала мацара дналагеит. Иҩыза Нешетгьы убри азыҳәан ауп Сҭампыл ааныжьны қыҭак ашҟа дишьҭырц зиҭаххаз, абасала аԥсҭазаара дазыхынҳәыр иҭахын.

Абарҭқәа зегьы згәалашәоз Семиҳ Беи ԥшьымш раахыс иҭагылазаашьа шеиӷьхазгьы аагәеиҭеит.

Дҩагыланы кыр аамҭа аахыс дызхьамԥшыз имшынҵа аашьҭихын астол днадтәаланы алампа алашарагьы даҽа маҷк инацҵаны аҩра дналагеит.

Ацх кырӡа ицахьан, иаҳьабалаак дшеиланакыз ангәеиҭа, ишьапқәеи инапқәеи ааиҵыхны иҽааирххеит. Абас дтәаны дымҩижьҭеи шаҟа ҵуазеи? Аҩыра гәхьаазгазаап, ҳәа даахәыцит. Нас дҩагыланы аԥенџьыр аартны аҳауа цқьала иԥсыԥ леигаҩеигеит. Избанзар ауада аҭаҭын алҩа ҩнаирчхьан.

«Ушьҭамлазеи Семиҳ Беи, сычкәын? Уеиласырхама?» ҳәа иааҩнашылаз Џьемиле лыбжьы аниаҳа дааҭрысит. Исааҭ дахәаԥшызар хԥа иахысхьан. Кыр стәеит ҳәа даахәыцын, «Аиеи Џьемиле Ҳаным сымшьҭалаӡацт, ак зыҩқәон» иҳәеит.

«Саҭамзааит сычкәын, ушьҭалара сазыԥшын, уматәақәаа дәылызгарц азы, улашара аныцәоз

сазыԥшын, аха нас иухашҭзар ҳәа схәыцын сыԥналеит, мамзар сыԥналозма?»

Дхынҳәны адәылҵра лԥеазылкхьан еиԥш, «баангыл Џьемиле Ҳаным, усгьы бмыцәазац, хәминуҭк баасыдтәала, сбацәажәар сҭахуп» ҳәа дааникылеит.

Аҭакәажә лкасы шкәакәа аариашаны днеины ацәардаҕәы аҟны днатәеит. Семиҳ Беигьы иҟәардә ааганы лҿаԥхьа днатәеит.

«Џьемиле Ҳаным… Саҭабымҵан, «Ҭеизе» ҳәа басҳәар ҟалома?» Уи, ан лахьшьа лоуп иаанаго…

«Ишааиуҭаху сычкәын».

«Ус анакәха, Џьемиле Ҭеизе, ак еилыскаар сҭахуп, аԥхьан абра сымаҭәа ҟьашьқәа дәылбгарц азы алашара ыцәаанза сазыԥшын бҳәама? Ииашоума исаҳаз?»

«Ҳаи, сыԥсындаз! Уаныцәалак сааир акәымзи, аԥхашьара сыхьит… Ауаԥы данажәлаак абас…»

Аҭакәажә лгәы ишахьыз гәазҭаз Семиҳ Беи, уаҳа лмырҳәазакәа лажәа днаԥыԥлеит. «Мамоу Џьемиле Ҭеизе, уи акәзам исҳәарц исҭахыз», нас иажәақәа иҵегьы дрызхәыцны ицәажәара инациҵеит.

«Сара шәара шәҵасқәа сыздыруам, уи амшала иахәҭам ак самхаҳәар саҭабымҵарц, сбыҳәоит. Санааиз амш инаркны иасыуаха сымаҭәақәа саныцәалаак ашьҭахь иаадәылганы, ирыцқьа, иуанҭа иааганы еиҭа сшыцәоу аҭыԥ аҟны иныҟәыбҵоит. Абарҭқәа зегьы шәызларыхьзои? Шәанбашьҭалои, шәанбацәои? Арахь, хәлаанзагьы шәусқәа нҵәом, анеи-ааи шәыгхом. Ишәыцхраауагьы, излазбо ала азәгьы дыҟам. Сара ари сзақәшаҳаҭхом, ус ишәҵасзаргьы изуам. Ари сара сгәы

снархьуеит, иҟалозар ҵхыбжьон аҟынза сара бысзымпшын, уи сара реиҳа сгәы иаахәоит».

Ҿымҭ ҭынчза изырѡуаз Џьемиле лыблақәа ҭыпхаауа Семиҳ Беи дихәапшуан.

«Уара абарҭқәа хьаас иҟаумҵан Семиҳ, сычкәын. Ацхыраауѡы дсымазам, аха Мелекьпер дыҟами? Зегьы уи иҟалҵоит, сара инаганы илысҭоит ауп. Уи ҳаѡнаҭаҿы дызхаҟоу ҷыдарак амоуп азы ууада дыѡналаны умаҭәақәа адәылгара лыхәҭазам. Уи азоуп сара изызго. Ҳаи, Анцәа уиныҳәааит, хьаас иҟауҵаша уаҳа акгьы узымпшаазеи?» лҳәан, дѡагылоны Семиҳ Беи дааникылт. Нас иҟаиҵалаак длыҳәо-дылчо уахынла изымпшыкәа имаҭәа ҟьашьҳха ҿынла идәылыргаларц иеиқәышаҳаҭхеит.

Ари қәҿиара дуны изыпхьазаз Семиҳ Беи игәалаҟазаара дара ибзианы дыҟан. «Азин сыбҭозар бнапы сагәзыр сҭахуп» иҳәан, даалаҟәны ҳаҭырла лнапы днагәзит. Ларгьы лыҷкәын гәакьа иеипшҵәҟьа даагәыдкыланы иҟәаҟәа налшьышьит.

Иан лыпсҭазаара далҵижьҭеи абри аѡыза абзиабара зхашҭхьаз Семиҳ Беи игәы ҟәандаза дааҟалеит.

Ииарҭа данылаиа, иан лыпсы ҭаны лшьамхы дықәиазшәа ҭынч, дҭахәхәа ацәа дынҭанагалеит.

* * *

Карабаш зыхьзыз ала ашра ианаҟәымҵза, Семиҳ Беи ацәа далнахит. Аиарҭа дылҵны апенџьыр аҟынтә ииаҵәҟаҟараза ашаҵ зқәыршәыз амзырхахьы

данынаԥшы, ҿыуаӡцәақәак амзырха иқәланы ишааиуаз аагәеиҭеит. Аԥхынра ашколқәа ахьаркыз азыҳәан ақыҭа ахь иааны иҟаз Фуаҭ Беи иԥа еиҳабы Џьенгьиз дырԥыланы рыеқәа аарымихын, раҕәрақәа кны рыԥхзы рылаирбарц рырныҟәаара далагахьан. Иҵегьы даныԥшы, Фуаҭ Беи дырԥыланы ишгәыдикылозгьы аниба, асасцәа иааз ҳаҭыр ду шрықәыз аҟарагьы еиликааит. Мамзар Фуаҭ Беи дузза амзырха дықәланы дышԥарԥылоз…

Исааҭ дахәаԥшит, жәаба рахь иааиуан. Ацәа салахеит ҳәа даагәырӡеит. Избанзар ашьыжь заанаҵ дгыланы, Абалкон аҿы иқәтәаз Фуаҭ Беи иахь днеины днатәон, мыцхәы имцәажәаргьы ркаҳуақәа инарҿыхәо, аҳаракыра аҟынтә ақыҭауаа амш ҿыц ишаԥылоз ирыхәаԥшуан.

Фуаҭ Беи дуаӡы ҟәыҕан. Семиҳ Беи амӡа данықәлоз, Нешьет, «Сасра узызцо ауаӡы аҵара змам философуп» ҳәа шиеиҳәахьаз еиԥшҵәҟьаны, иагьа имаҷны иеицәажәозаргьы, иажәақәеи, ихымӡаԥгашьеи рыла шаҟа дуаӡы ҭышәынтәалаз, дуаӡы аамысҭаз шьҭа иеиликаахьан. Иагьа дҭаҳмадазаргьы ашьыжь иааигәара даннеилаак «Шьыжьбзиақәа!» ҳәа дихаҵгылон, раԥхьаза ари Сҭампылаҟынтә дахьааз азы мацара иҟаиҵоз џьишьазаргьы. Наҟ-наҟ, ауада азә дыӷнашылацыԥхьаза ишеихаҵгылоз аагәеиҭеит. Фуаҭ Беигьы ус акәын ишыҟаиҵоз, дахьыӷнатәаз ауада иеиҵбазак дааӷнашыларгьы «Бзиала уаабеит» ҳәа дихаҵгылон, иеиқәлацәазар зынза дгыланы диԥылон. Раԥхьатәи амшқәа абарҭқәа изеилымкаауазаргьы ушьҭа дашьцыланы ихаҭагьы иныҟәиго далагахьан.

Иацы ашьыжь, иахьеидтәалаз Фуаҭ Беи иҷкәын Џьенгьиз даныҩнала, дихаҵгыларц иҭаххеит, аха «Ҳаи уыххьандаз! Ҳҵасқәа лассы иуҵеит… амала сара уансыдтәалоу угыланы иҧылара аҭахзам, утәа, утәа!» - иҳәан, аҧсуа ҵасқәа ркәама-ҵамақәа изеиҭаҳәара дналагеит.

Ауада иҩнашылаз қәрала деиҵбны атәара ихәҭазаргьы аиҳабы Фуаҭ Беи азин ҟаиҵаанза дтәарц дыҟазамызт, рнапқәа раҧхьа инеибаркны ашә аган аҿы иҩагыланы ҳаҭырла иҧшуан. Иашьа Џьаабирҵәҟьа ихы шлахьан, аха убас акәын ишыҟаиҵоз. Аҳәсеи аҭыҧҳацәеи ҷыдала дырхаҵгылон Фуаҭ Беи, знык азы изаазгаз 10 шықәса раҟара зхыҵуаз агәыла ҭыҧҳа дҩагыланы убас диныҳәеит Семиҳ Беи, дшанханы, дҵьашьаны дихәаҧшуан.

* * *

Семиҳ Беи акааишәхарҧаны, иҧаҵа исарц аҿыкәабарҭахь дцарц иуада дыҩдәылҵит, асоф дахьҩықәгылаз наҟ-ааҟ ауадақәа ыҟан. Аҿыкәабарҭахь дахьцоз ауадақәа руак аҟнытә изеилымкаауаз бызшәак ала цәажәа шҭыбжьқәак гон, аҳәсагьы анахь арахь иеибарҩуа акы ишаҿқәаз аниба, иҧаҵа асарагьы днаҟәыҵны ауаа ахьеилыхо дырҧырхагамхарц адәахьы ддәылҵны дныҟәарц иақәикит. Иҿааилаҳәаны дышдәылҵуаз еиҧш Џьемиле диқәшәеит.

«Бзиароума сыҷкәын? Уабадәықәлеи ас?».

«Шьыжьбзиақәа саҳәшьаду, маҷк аҟара аҵьра аҟны сеимдар сҭахуп».

«Уаангыл, уаангыл уара! Шьыжьхьа умфо! Аишәа рхиоуп».

«Мамоу, нас акрысфап».

«Ҟалашьа амазам, амзырхаҿы иҟоу атәартаҿы Џьенгьиз ухәы неигоит. Амала иахьа ухала круфароуп. Фуат Беи асасцәа имоуп, деилахоуп».

«Иатахзам, акрыфарагьы стахым, нас исфап».

«Уара исҳәо ҟаца! Аиҳабацәа ражәа уазызырҩыроуп, насгьы иахьа ҳаилахоуп, Мелеқьпер лзы аиҳабацәа еизараны иҟоуп, уара ушьта аҩната уатәуп, усасны ухы умҧхьазан, мамзар амла уакуеит иудыруазааит» лҳәан, лычҳкәын иеипшџәҟьа иҟәаҟәа днықәсын амаџуртахь деихеит.

Аишәаҿы ашәеилаџа инаркны ацха аҟынза зегьы ықәын. Амала ачаи иара изы мацара идыршуан. Аҩнатаҿы азәгьы ачаи ржәуамызт, адунеитә аибашьра ҿыц иахьеилгаз азы ашьақаргьы аҧшаара дааразa иуадаҩын. Стампылџәҟьа иузыҧшааауамызт, ус анакәха, ари ақытаҿы иабарыҧшаауаз. Абартқәа Семиҳ Беи игәы инархьит.

Иацы аухагьы абри азџаара аацәырганы Фуат Беи диҳәахьан, «сара сзы мацара ачаи аршра шәаҟәыџ» ҳәа. Фуат Беи изхиҳәааз еилкааны, «ашьақар аҧшаара уадаҩуп ҳәа хьаас иҟаумџан. Ауа-атынха иаҳзырҧшауеит. Иҟамлар уи даеакуп, агьыс, ҳара ачаи ахьаҳамжәуагьы џьоумшьан. Ҳарт ачаи ҳашьцылам, ҳаҧсадгьыл аҟынгьы иаҳжәуамызт, араҟагьы абас уара уеиҧш сасык данаҳзаилаак ицаҳжәуеит акәымзар, ҳара ҳгьама зынза ихазуп». Нас, мазак иеиҳәозшәа Семиҳ Беи иахь ибжьы ныџакны «Семиҳ Беи сычкәын, уареи сареи

шьыжьхьа аныҟасцәа аамышьҭахь сара слатәаны даеазнык ҳара ҳчысқәа рыла крысфоит» ҳәа аҟырҟырҳәа дааччеит…

«Умыццакын, аамҭа цацыԥхьаза уаргьы иҵегьы ҳҭуцаап. Издыруада, ҳара бзиа иаҳбақәо уаргьы бзиа иубар, уажәазы уара ачаи уеахумбаан» ҳәа наиаҳәаны ажәытә иаҳаз хҭыск аиҭаҳәара дналагеит.

«Дузцье ақыҭақәа руак аҟны Қьамил Беи захьзыз ҳауак дыҟан. Ари ауаҩ аҳәынҭқарра маҵаурақәа ирацәаны дырхагылан, атәыла дакәшахьан. Аҵыхәтәан, атәанчарахьы данца иқыҭаҿы анхара далагеит. Мышкызны ҳқыҭа аҟынтә Аиса зыхьзыз ҭакәажәык сасра дрызцаны даныхынҳәы, Қьамил Беи иԥшәмара ибзиазма, ибгәаԥхама? ҳәа сналазҵааит. Аиса, ишылԥылаз, ауаса шьтәа шылзыршьыз, ани-ари, зегьы сзеиҭалҳәеит. Лцәажәашьала шаҟа лгәы иахәаз убаратәы иҟан. Амала аҵыхәтәаны гәынмазаракгьы аалырԥшит: «Уара, ашьыжь санаауаз шьыжьхьа ҳәа сызхадыртәаз аишәа, ашә, ацха, амаслина уҳәа зегьы ныҟәрыжьын, насгьы ачаи ҳәа ак сзааргеит. Наҟ цьушьҭ, ачаи схәеит ҳәа! Азыршы! Ажәак ала ашьыжь сымгәа сааҭасуа амҩа сныҟәырҵеит». Анылҳәа сызхара самхарччеит. Қьамил Беи рыцҳа, зегьы аишәа иқәиҵар аасҭа ҟәыдыршьшьыки, бысҭаки аалзыруыр Аиса уаҳа крылҭахызма? Ушьҭа иеилукаазар акәхап, исҳәарц исҭаху! Ҳара ҳзышьцылаз ҳчысқәа рыда егьырҭ, фатәны-жәтәны иаҳзыԥхьазом».

Амзырха арҕьарахь игылаз 150 шықәса инареиҳаз ахьаца аҵаҟа аишәа дахьахатәаз абарҭқәа дрызхәыцуан Семиҳ Беи. Нешьет, амҩа даныҟәлоз «уахьцо даеа

культурак, дӕеа хымҩапҭгашьак уҭылоит» ҳәа аниеиҳәа, «усгьы қыҭак ахь сцоит, иарбан культуроу» ҳәа дхәыцны, уи аҟара азҿлымҳара ахьеимҭаз уажәы шаҟа дахьхәны дыҟаз. Идырыр заанаҵы дӕеа мачк иҭимҵаауази…

Дааижьҭеи мышқәак ҵхьан, аха иибақәаз џьашьаны, дшанханы дыҟан. Арҭ ауаа дӕеа культурак, дӕеа хымҩапҭгашьак рыман. Абарҭқәа ҭысҵаароуп иҵегьы иеилыскаароуп ҳәа даназхәыц дзыцәхьаҵны иҟаз изанааҭ еиҭа агәбылра ахьизцәырҵыз днеигәырӷьеит. Ари иара изгьы ҭышәа бзиахон.

Шьыжьхьа даналга, аџьықәреи ахьылаҵаз амхы дналсны аџьра аҟынза днеихьан еиҭш, амҩа аган аҟны игылаз абацәқәа, рқәацәқәа рҿы инханы иҟақәаз аизгара иаҿыз Назлыиар даалҭылеит. Семиҳ Беи уи лызбахә иаҳахьан. Сҭампыл инхоз, насгьы ажәытә аҳҭынра иадҳәалаз ҭҳәыск шлакәыз идыруан. Назлыиар, иааиуаз дышгәалҭазгьы, длымбазшәа ҟаҵаны абацә аҟәшәара даҿын. Аамҭак азы, ирхәаны илкыз амахә анлымпыҵҟьа лнапқәа цәӷәыхаа иааҟанаҵеит. Иаразнак арҵәаа ҳәа дыҳәҳәазаргьы леааидкылан, «Егьа зузаргьы ҭышь-цырак ҿысхит, рыҩба уара иухәуп, усҭ, ига» ҳәа ахәычқәа реиҭш дгәырӷьо инеилыркит.

«Иҭабуп идуззаны, абацә саргьы бзиа избацәоит».

«Усоума? Сеигәырӷьеит даараза, арҭ убома шаҟа ижәпоу? Абас идуи, насгьы згьама бзиоуи иахьабалаак иуҭылазом».

Нас, лхы лалырҟәын дыҭхашьа-ҭхаҵо Фуаҭ Беи ицәгьа ааламхаҳәеит. «Фуаҭ Беи дааҟәымҵзакәа дсыхлафуеит, ибфаша уаҳа акгьы бмоузеи! ҳәа…» Днеин аган аҿы игылаз акалачкәыр аашьҭылхын

«умшәан, иумбазо азнаҵәӄьа ҳамоуп, иахьынзауҭаху уамеигзакәа ифа. Сара саацыԥхьаза абацә еизганы ахаақәа алхны санцо изгоит, уаргьы иузыӄасҵап».

«Цыраҟәак ргьама збап, амала нас ацымхәра шәзысӄәшәоит». Уи аамҭазы Назлыиар лнапы аалроуит.

«Сара Назлыиар сыхьзуп. Уаргьы Семиҳ Беи уакәзар акәхап, аҩны узбахә ирацәаны исаҳахьеит!»

«Шәиашоуп, Семиҳ соуп сара, саргьы шәара шәызбахә саҳахьан».

Ианеибадыр аамышьҭахь иеицәажәо х-сааҭк раӄара аҵьраҿы иеицныӄәеит.

Назлыаиар, дшыхәыҷзаз аҳҭынра дышнанагаз, уа илыхҭысқәаз, Енвер Ԥашьеи Наҵьие Султани рчара дшалахәыз. Нас дшыҩнрахаз, Сҭампыл «Иелдеирмени» зыхьзыз аҭыԥ аӄны дшынхоз уҳәа лыԥсҭазаареи лҭаацәареи ирызкны зегьы ааизеиҭалҳәеит.

Џьемиле Ҳаным лаамышьҭахь даеа ҩыза бзиак дсырҳаит ҳәа дгәырҕьон Семиҳ Беи.

* * *

Семиҳ Беии Назлыиар Ҳаными ихынҳәны аҩныӄа ианааи агәылацәагьы иеизаны амаҵура иалагахьан, рыззегьы иԥыруашәа русқәа ирҿын. Назлыиари аҿари ажәақәак ааибырҳәан ииаибарчеит. Назлыиар Семиҳ Беи иахь днаҳәын «Ҭаҳар Беии иҩызцәеи ааины иӄоуп. Мелекьԥер лҵыхәала аицәажәарақәа ирылагеит, ҳара ҳҿы аусқәа абас ауп ишырызбо» лҳәеит Назлыиар.

Насгьы иахьеибарччаз игәы иалымсырц иеибырҳәақәаз ааизеиҭалҳәеит.

«Аҿар Сҭампылтәи ҳасас дбыманы бабаҟаз? Ак изыбуз џьшьаны ҳизхьаауан ҳәа ансарҳәа, саргьы еҳ, гәышьа, 30 шықәса рашьҭахь акәзар уи илакҭа шәҭасырҧшуазма? Аха аҭакәажәра амца ахысааит ҳәа расҳәан, убри азы ҳаибарччон» лҳәеит.

Насгьы «ушьҭа уара ууадахь ухал, саргьы амаҵурҭахь снеип, иахьазы арҭ ҳазларыцхраауа ҳәа акгьы збом, ма ҳарҧырхагамхап» лҳәан актрисацәа реиҧш лызшьапык ааларҟәны дҩаахырхәан днеиҧырҵит. Семиҳ Беи 70 шықәса зхыҵуаз аҭакәажә иаалылшоз џьашьаны дыҟан. Иуадаҿы данааи, истол дҩахатәан аҩра дналагахт.

«Ҳахьеимдоз Назлыиар Ҳаным ирацәазаны исзымдырқәоз сзеиҭалҳәеит. Мелеқьҧер дызусҭаз, араҟа усс илымаз… Сара Мелеқьҧер мчыла дымҵарсны дааганы Фуаҭ Беи иҩнаҭаҿы дырҵәахуаз џьысшьон, иагьиаҭәасшьомызт. Аха ари ус шакәмыз Назлыиар исзеиҭалҳәеит. Нецьдеҭ, ууанза ишахәҭаз ала Мелеқьҧер диҭаххазаап, аха мап кны, насгьы даеазәы изы дырҳәарц ауаа рзаарц ишыҟаз Мелеқьҧер дымҵаирсзаап.

Назлыиар излалҳәаз ала, Мелеқьҧер лымҵарсра ишахәҭаз ала имҩаҧысзаап, уи ишылҳәо ала аҭыҧҳа дырҳәазаны мчыла лымҵарсра лассы иуҧылазомызт, ма «аргама» дрырҭон, мамзар аҭаацәа ирдыруаны дымҵадырсуан, уигьы «мазаргама» ахьзын. Мамзаргьы «мазала» дцон, аха аҭыҧҳа аҩны дындәылҵны лхала бзиа илбоз аҷкәын дишьҭаланы дцазомызт. Лҭынхацәа

иреиуоу арҧыск ҩызас длыцзааауан. Нас, аҭыҧҳа, унеишьуааишь ззырҳәоз ҭаацәарак рҿы днаганы, иҟоу еиҭаҳәаны дырзынрыжьуан. Уи аамҭазы дзыццаз арҧыс лымҧангьы дзыҟәлазомызт. Аҭыҧҳа дахьнаргаз аҭаацәа дрыхьымзҕны дҟалон, аҭаацәаракәа реинраалара гьы аҭыҧҳа дахьнаргаз аҩнаҭа иадын, ҭацаҵасгьы абраантәи дыҩныҵуан.

Абарҭкәа зегьы, аҭаацәа ииашамкәа ак анырызбалаак, аҿар рхы ларҟәны ишаҟәшаҳаҭымхо, ажәлар иеицырдыруа ауаагьы налархәны, «ари аус абас избатәуп» рҳәозшәа злаҟарҵоз амҩаҟәа раҟәын. Ари, аҳаҭыр еиҟәҵареи, аҿар рхаҟәиҭреи реилагзара акәын.

Назлыиар Ҳаным излалҳәаз ала, аиҳабацәа иеизаны ирызбаз, зегьы ишахәҭоу инарыгзар акәын. «Ари ҳара ҳазбарҭа система ауп» лҳәон уи.

Иахьа Назлыиар лҟынтә даара сызрыҧхашьаз мазакгьы еилыскааит. Сара, санааз аахыс схәы хазы иҟарҵон. Ҷыдала сара сзыҳәан аҟалаҟь аҟнытә ачашыла ааргазаап. Абас, сара сзы мацара аԥьабаа иахьалалоз кырза сгәы снархьит. Нас иара Фуаҭ Беигьы саҳаҭыр азы мацара арҭ афатәҟәа ахьсыцифозгьы анеилыскаа зынза схы аасцәымыҕхеит.

Арахь дара ирфаҟәо хазызаарын, арҭ ауаа зынза ача рымфозаап. Аԥьыҟәреи шыла иалырхуаз «абысҭа» ҳәа акы рфон. Назлыиар аԥьыҟәреи ахьахьымзо ҭыҧк аҿы инхоз рҭынхацәаҟәак рызбахә анылҳәоз исаҳахьан, «ааҳ, урҭ арыцҳаҟәа ачашыла мацара ала ичоит» ҳәа дрыхцәажәон.

Абарҭкәагьы ансаҳа ауп, ааигәа Фуаҭ Беи «ҳара ачаи ала, шьыжьхьа ҳфеит ҳәа иҳаҧхьазом, уи амшала

уара уаамышьҭахь дաеазнык мазала крысфоит» ҳәа исеиҳәаз ажәақәа иаанагоз цқьа ианеилыскаа. Ушьҭа Фуаҭ Беи сиацәажәаны саргьы дара ирфо ачысқәа сфар акәын, исцәыуадаօхаргьы сеасмыршьцылар ада ԥсыхәа сымазамызт. Арҭ ауаа рысасдкылара есымша саршанхон, даеа дунеик аҿы сыҟазшәа акәын схы шызбоз.

Анцәа идырып, макьана избараны, исаҳараны иҟақәоу?»

* * *

Фуаҭ Беи, абалкон аҿы дзықәтәаз ацәардаӷәы аҟнытә дօагыланы, «Уааи Семиҳ Беи, бзиала уаабеит. Иахьа ҳасасцәа рымшала уара ҳалаԥш угҳархеит, ҳаҭоумҵан абааԥсы» ҳәа дыҷҷа-ччо днеиԥылеит. Семиҳ Беи иакәзар, дымгыларц азы инапы иҟәаҟәа инықәиҵан:

– Иҟалозар шәымгылан, сара исықәышәҵо аҳаҭыр ҳазшаз ишәыгимыжьааит– иҳәеит.

Аҭаҳмада Семиҳ иажәақәа џьашьаны дшанханы дихәаԥшуан, нас «уҳ» иҳәан иҭыԥ аҿы днатәаны Семиҳ Беи инапы аанкыланы азҵаараииҭеит.

«Семиҳ Беи, аԥхьан иуҳәаз ажәақәа, узырҵада? Иуазҳәада ас ахымօаԥгашьа?»

«Иахьа Назлыиар Ҳаными сареи ҳаибадырит, ларей сареи кырза ҳаицәажәеит, уи лоуп зегь сзырҵаз, саргьы абыржәы ауп раԥхьаза схы ианасырхәа».

Семиҳ Беи, ҿырҳәала иицаз ажәақәак Фуаҭ Беи абри аҟара игәы иахәоит, даршанхоит ҳәа дыҟазамызт, аҭаҳмада данцәажәоз иқьышәқәа қәац-қәацон.

«Ҳазшаз илпҳа уоуааит, апату иҳақәуцаз сара аҭахмада дараза саргәырҕьеит. Уара уҟазшьақәа рыла ушуаҩы аамсҭоу, уызхылҵыз уҭаацәагьы убасҵәҟьа ишыҟоу еилкаауп. Ҳазшаз абзиара уақәиршәааит».

Кыр аамҭа имеиҵәажәазакәа иеидтәалан. Нас, абыржәгьы инапқәа ирыбжьакны иикыз Семиҳ Беи инапы нарыҕәҕәаны «Абыржәы ауп ҳанеибадырҵәҟьа, уааи каҳуак, каҳуак ҳнахәаны, ҭаҭынкгьы ҳнеицахап, амала аҭаҭын сара стәы акәхоит» иҳәеит.

Фуаҭ Беи, ԥсышәала ажәак ахьиҳәаз азы абри аҟара иеишиԥсахыз збаз Семиҳ Беи уаанза иусура, иҵара, уҳәа акгьы хьаас измамыз аҭахмада, ажәақәак аԥсшәа ҳәаны ԥсыуала ихы анымҩаԥига, зынза иеишиԥсахыз џьашьаны дыҟан. Абыржәыҵәҟьа иаамҭоуп иҳәан, игәы иҭаз азҵаарагьы аацәыригеит.

Ҿымҭ изызырҩуаз Фуаҭ Беи «ҳара ҳаиԥш уцәажәо, ухы мҩаԥуго уалагазар, ҳара ҳаиԥш акрыфарагьы уахаҳбаарым, уи ҳара ҳаигәырҕьоит. Амала уааи абас иҟаҳцап, макьаназы аишәа зегьы ықәаҳцалап, нас аамҭа цацыԥхьаза ашьшьыҳәа егьырҭ ачысқәа шьҭаҳхып. Уаха нахыс ҳалагап» иҳәан акәаԥ наирыглеит,

«Аҭаҭын ылоуҳәахьоума?»

«Знык ҩынтә сеазыскит аха иалымҵит».

«Ари иазҟазоу Назылиар лоуп, ипаза, иԥшзаза убас иеилалҳәоит, аха уазымҵаан, азауад иҭнажьызшәоуп ишыҟалҵо. Знызынла днатәаны 20 цыра ырмазеины исзынлыжьуеит. Лассы салгар ҳәа сшәаны есымша цырак-ҩцырак мацара сахалоит. Иара ажәытә аҭыԥҳацәа, бзиа ирбо арԥыс изы абас аҭаҭын еиҵаҵаны идырмазеиуазаарын. Аҭыԥҳа лнапҟазара, лгьама,

лычаҧашьа, убриала иеилукааауан. Аха ҳара ҳ-Џьемиле арҭқәа лыздыруам, уи ҳаибагаанза исызгәамҭеит» иҳәан дааҧышәарччеит.

Абарҭқәа аниҳәоз, ганкахьалагьы инапы аҟны иҭаргәааоаны иикыз ақьаад аҭаҭын аныҧсалара дақын. Насгьы иоонапык рыла инаргьыжьы-ааргьыжьуа акалам еиҧш ихәхәаза иҧшзаза иааицеицеит, аганқәа икылыҳәҳәоз аҭаҭынқәагьы анааирыцқьа иоьышьҭыхны днахәаҧшын.

«Еҳ, ицәгьам!» иҳәан аҭаҭынҭра Семиҳ Беи иахь «Уажәы уара иеицаҵа! иаҳбап иулшо» иҳәан инаироуит. Ҳаицлабып, ииааиуа даҳбап иҳәозшәа...

Семиҳ Беи кырза дадхалазаргьы аҵыхәтәан агәҭа ҟәазза аганқәа ҭацәны акы еицеицеит, нас Фуат Беи иеиҧшцәҟьа иоьышьҭыхны «Еш, ицәгьам!» аниҳәа аибарччара иналагеит.

Уи аамҭазы ркаҳуақәагьы рзааихьан. Уажәы рҭаҭынқәа адыркыр акәын. Фуат Беи иџьыба дылҭалан акадифа иалхыз аҭра хәыҷык ааҭигеит. Нас уи аҭра аҟынтә аганқәа кьаҳәза аџыр иалхыз ак ааҭиган иныкәицеит, аварагьы ашьанҵа зырҳәоз хаҳә шкәакәак авагылан, аҵыхәтәангьы лаҳароак иаҟараз ахәшә аҟынтә инапхыцқәа рыла хәҷык аамихын ашьанҵа ахыхь инадирҷаблеит.

Иарҕьа напы ала аџыр ааникылан ашьанҵа иадирҷаблаз ахәшә асра днaлагеит, аҧшьынтә раан ауп ахәшә амца акны абылара ианалага. Ихы ларҟәны даҭәҳәаны амца инацицан иҭаҭынгьы наиркит. Нас уаанза ишыҟаицахьаз еиҧш, аџыри ашьанҵеи Семиҳ Беи

иахь инеироун, иаҳбап ишауркуа иҳәозшәагьы днаихәаԥшит.

Семиҳ Беи иагьа ҟаиҵазаргьы иамуит, зны-ԥсынтә ашьанҵа сасуеит шиҳәоз инацәкьысгьы днасит.

«Сара ари сзыреееиуам» иҳәан, иҭаҭын даеакала амца аиркырц иақәикызаргьы Фуаҭ Беи «момооу, ҳҭаҭынқәа ашьанҵа ала ишаҳаркуа ала ажәа ҳҭихьеит, уаангыл ма сара иузасыркып» иҳәан иара итәы еиԥшҵәҟьа Семиҳ Беи иҭаҭынгьы амца наиркит.

«Ари, ас ианаурклак афԥсы хааза ишыҟало гәоуҭахьома? Иубар сҭаххеит, иара аибаркрагьы уҵар ибзиан, угәы арҿыҕьзом».

Нас ахәыҷқәа реиԥш игәы ҭԥраауа дааԥышәырччеит.

Акаҳуақәа анырҗәуаз «жәохә шықәса зхыҵуаз аҷкәынцәа аҭаҭын мазала ианахозтәи раамҭа еиԥш ҳаиқәлацәазшәа аамҭа еицаҳхаагеит» ҳәа днахәыцит Семиҳ Беи.

Адунеи абжа иакәшахьаз, кыр збаз, изаҳахьаз Семиҳ Беи, уажәы қыҭак аҟны Фуаҭ Беи ила аиуара, аиԥсызара ҿыцк аԥҵара дахьалагаз азы игәы ҭыҵны ицон. «Закәытә разҟузеи исымоу, Фуаҭ Беи ила ҳахьеибадырыз» ҳәа ааигәахәит.

* * *

«Иахьагьы хәлеит, аха макьана жәабжь ҳәа акгьы саҳауам» ҳәа дгәаҭеиуа дтәан Неџьдеҭ.

Ргәыларатәи ақыҭаҿы инхоз иѡыза гәакьа Ферит иѡнаҭа аҟны акәын дахьыҟаз. Ферит, арра маҵзура далганы данаа, дук мырҵыкәа дыѡнрахахьан, иаб дыҧсхьан, иан дара дрыцынхон. Неҵьдеҭгьы уи азыҳәан акәын иара иҿы ҭыҧс изалихыз, избанзар аинаалара ҟаланы ичара руаанза аиҳабацәа ахьыҟоу дцәырҵыр ҟаломызт. Ферит иѡнаҭа аҟны акәзар дызцәыҧхашьо аиҳабы дыҟазамызт.

«Умыццакцәан, ҵьым! Ашьшьыҳәа аҭыҧ иқәлоит, макьаназы ибзианы ҳааиуеит» иҳәеит Ҟмыз.

«Ибзиоуп аха мчыбжьык ҵит, уажәрааанза аиҳабацәа еизаны Мелеқьҧер лаб иахь инеир акәын. Ҳара иаҳзымдыруа уадаѡрак ыҟазар?»

«Уадаѡрак уҳәама? Уара аҭыҧҳа дырҳәарц ианааишаз аены дымҵадырсит, уажәы акгьы ҟамлазшәа уадаѡрак ыҟазар? ҳәа усазҵаауеит, ари иеиҳау ауадаѡра ыҟоума?»

«Ибзиоуп, аха ара сҭакны сынхеит, аѡныҟа сызнеиуам, саншьцәа ааны иҟоуп, акымзарак сылымшакәа сахьтәоу сгәы ҧнажәоит».

«Уаала нас, ҳцаны Фуаҭ Беи иѡнаҟынтәгьы дымҵаҳарсып Мелеқьҧер, усгьы ҳашьцылахьеит!»

Дҧышәырччеит Ҟмыз.

«Уара еиҳарак узмырҭынчуа Мелеқьҧер лааигәара уахьыҟам ауп, уигьы абриаҟара ицәырумган, ҧхашьароуп…»

Ҩымҭ изырѡуаз Неҵьдеҭ, ишьҭахь дыѡкыдиааланы ишьапқәа еиқәыршәны днатәеит, аха Ҟмыз иаразнак днеин инапы ала ишьапқәа иеиқәиршәыз днарыгәҭасит.

«Ушҧамаҳәу уара, аҧхамшьа! Уеиҳабы иҿапҧхьа ушьапқәа еиқәыршәны ушҧакажьу» ҳәа днаиҵаҟьеит. Нас Ферит иахь ибжьы наиргеит.

«Уара Ферит, иҟаҳҵаша ус ҳәа акгьы ыҟазми? Араҟа ҳаштәаз ҳжьакцеит».

Ас ишцәажәоз, ҽыуаҩык ашҭа дышҭалаз аагәарҭеит. Иааз Фуаҭ Беи иҷкәын Џьенгьиз иакәын, данырзааигәаха аӷьеҩ ҳәа дынҽыжәҵын, иҽы аҽхарҧарҭаҿ инаҿаҳәаны дара рахь иҿынеихеит, даргьы иҧыларц игылахьан.

«Ҳара еиҳабык данаҳбалак километрак шыбжьоу ҳҽыжәҵны ҳаҭыр иқәаҳҵоит, уара уааины ҽыла унаҳҳагылт, иара маҷкгьы уҽыбӷаҟазара наҳурбандаз! Ажәытә ас уҟазамызт, аха Сҭампыл убжьнахит ҳәа сыҟоуп. Аҵарахьы дцеит, дуаҩхоит ҳәа ҳашухәаҧшуаз зынза иудыруаз аҧсуарагьы ухашҭзаап!» Дыхәмаршәа диҵаҟьо дцәажәон Ҟмыз.

«Амала шәара кыр шәхыҵзом, ее сашьеиҳаб, Ҟмыз…»

«Кыр ҳҳымҵуазаргьы сашьеиҳабы ҳәа зҳауҳәои, ҳуеиҳабзами? Шьҭа иҟалаша ҟалеит, уааи, бзиала уаабеит». Џьенгьиз рыхҩыкгьы инапы ааимырхын инеины инатәеит.

«Бзиароума, уаазгеи ари аамҭазы?»

«Бзиароуп Ҟмыз, сашьаду… ажәабжьқәа цәгьам, саб иашьа Џьаабир саишьҭит. Иахьа Ҭаҳар Беии иҩызцәеи иеицны ҳара ҳҿы ишыҟаз шәасҳәаар иҭаххеит».

Рыхҩыкгьы рыҧсыҧҵәҟьа еивымгазакәа изырҩуан.

«Саб иацәажәан шьыбжьышьҭахь ицеит, сгәанала аусқәа бзиахоит. Џьаабиргьы, хьаас иҟармыҵааит

макьаназы иԥшыз, амала инеиуа иааиуа ианрацәажәо ражәақәа ирызхәыцааит, уажәы аус изыршарц икылатәақәоугьы рхамыштҭааит, егьырҭ ауаагьы ргәы ԥжәаны иҟоуп, ахьымзҕ ҳгеит ҳәа иқәуп, уи амшала Ҭаҳар Беигьы, Иззет Беигьы раҳаҭыр баны, уаҩцас рхы маҩӷыргааит, мчыбжьык ахы-аҵыхәа ала зегьы аҭыԥ иқәаҳҵоит, урҭ шьҭа ачара иазхәыцлааит ҳәа шәзааицҳаит».

Маҷк аԥхьа игәаҭеиуа итәаз дара ракәмызшәа иааҭынчрахеит.

«Сара иуасымҳәазеи Фуаҭ Беи ари аус еилиргоит ҳәа? Иубама? Ҭаҳар Беи дуззагьы дҩагылан ишьапы аҟынза дизааит. Амала уигьы иаҳаҭыр ҳбароуп, дзықәшәаз хьымзҕыс имԥхьазакәа аус иакәым ахь икылымсырц ихы аџьабаа шаирбо гәоумҭазои? Уажәы Иззет Беигьы ҳааиԥеиԥшып, уигьы ишны иҟоу игәы ааиқәтәар, нас азҵаара збоуп ҳәа иԥхьаза. Иубама Неџьдеҭ, сычҳкәын?», иҳәеит Ҟмыз.

«Сара абгахәыҷы еиԥш абарҭқәа зегьы санрызхәыцуаз, абас шыҟалоз уасымҳәахьази? Уаима сара исҳәақәаз рахь? Ҳҷыгәза ҳалымҵи ҳазлагаз аус?»

Ҟмыз, иҵегьы ихы далаехәарц игәы иҭан, аха Ферит иԥшәмаԥҳәыс Исминаз Џьенгьиз дшааз баны аԥсшәа иалҳәарц ҳааигәара данааи иҿы ааихаикит.

Џьенгьиз еыла рааигәара аҟынза дахьааиз азы аԥсуара уаҕрагылеит ҳәа шиарҳәаз ааигәалашәан, «сара иаҭахым азы сцәа схырхуан, абар, Фериҭи иԥшәма ԥҳәыси аиҳабацәа иахьырбо иехьидтәалоу. Ажәаҿы аԥсуара абҕа ԥырҵәоит… ажәакала ҳабдуцәа рлеишәа ҳәа акагьы аанымхазаап…» ҳәа даахәыцит. Нас

дҩагылан: «Сара азин сышәҭозар амҩа сықәлар сҭахуп» иҳәеит.

Исминаз иаразнак иаԥхьа диасит.

«Ҟалашьа амазам! Ахәы срыхиахьеит акы уамыцҳакәа уоусышьҭуам».

«Мамоу, аџьабаа баламлан сҭаца, ихәлаанза амҩа сықәлар реиҳа иеиҕьуп. Арагьы ҳаҩнаҭоуп, кырхьаҳамфац ҭыԥума?»

Фериҭгьы иуамызт.

«Утәа уара, арашых ала ичаԥоу акәтыжь ааныжьны амҩа ушԥақәлои?»

«Мамоу, мамоу сцароуп» ҳәа данаҟәымҵза Ҟмыз уаҳа изымчҳаит.

«Уара, шәиҟәаҵ ахәыҷы! Ихәлеит, ҳаҷкәын дабаанхеи ҳәа имышьҭалааит. Нас, илашьцар дшәаны дзымцар ҟалап, шәиҟәаҵ».

Ҟмыз ас данихлаф, «сара сшәыргәындазам Ҟмыз, сашьаду!» ҳәа иеирпаҕьит Џьенгьиз. Уажәы зегьы аҟыр-ҟырҳәа ачҷара иаҿын.

Исминаз лакәзар, «Уара урҭ урзымзырҩын, сашьа, агәҿыҕь иаган иехарцәажәоит. Уааи арахь аҩныҟа ҳнеип. Макьана ҳангьы аԥсшәа лоумҳәазац» лҳәан, лнапы ааикәыршаны аҩныҟа дналгеит.

* * *

Ауха ишьҭалаанза Фуаҭ Беи, «ашьыжь аҟалаҟь ахь сылбааумеит, меышоуп, Ҟәыча иҩны дыҟазароуп, иуҭахызар усыцаала, Мелеҟьԥер лаб хьаас дҟасҵоит

умҳәози, ублала дубап» аниҳәа Семиҳ Беи иаразнак дақәшаҳатхеит.

Нас, ͼыла аныҟәара дшазыҟоу дназԥааны, дызқәымгәыҕуаз аҭак аниоу, «Аригьы бзиахеит, ауардын ала џьара ацара аҟара исцәымҕу акагьы ыҟам. Уаргьы Џьаабир иͼы уақәтәап» ҳәа днеигәырҕьеит.

Ашьыжь акраафаны амзырха ианықәла, Џьенгьиз аͼқәа рыԝбагьы ркәадырқәа рықәԥаны рыҕәрақәа кны дырзыԥшын. Аͼқәа руак еиқәаԥәан, егьи шкәакәан. Фуаҭ Беи аͼышкәакәа аҕәра ааникылан ахьышәҭҳәа днақәтәаны Џьенгьиз иахь ибжьы наиргеит: «Уара Семиҳ Беи дͼыжәԥа!»

Фуаҭ Беи иͼы дшақәтәаз еиԥш аҕәра ааркьаҿны иара ишҟа дахо аͼы ирхәмаруа дналагеит, аͼы ашьҭахьтәи ашьапқәа мацара ирықәгыланы, аԥхьатәи ашьапқәа аҳауахь иршәшәо иныҟәон.

Џьенгьиз иакәзар, Семиҳ Беи дахьақәиртәаша аҭыԥ ахь аͼы анагара даҿын, аха Семиҳ Беи «Иаҭахзам Џьенгьиз, араҟа сақәтәоит» иҳәан аҕәра ааимихит. «Аҟазшьа бзиандаз ма» иҳәан ахы аашьышьны иаразнак дԝақәтәаны аҕәрақәа ирхханы иааникылт, аͼы ҭынчза игылан.

Џьенгьиз иааиртыз агәашә ду иҭыԥуаз Фуаҭ Беи, ари аниба «Семиҳ Беи асԥәҟьа сукәгәыҕуамзыт, уͼыбҕаҟазазаап уара!» иҳәеит. Нас рыͼқәа ршьамхы надырбан амԝа иныҟәлеит.

Семиҳ Беи иахьанза аԥсуа кәадыр дақәымтәазацызт, ари дзышьцылаз рааста ихәыҷзан, аха иманшәалазан азы иаарласны дашьцылеит.

Ақыҭа иалҵны аџь ҵлақәа рыбжьаратәи амҩа ала ицон, Џьенгьизгьы дрышьҭагыланы дааиуан.

«Узықәтәоу аҽы, ахьз-аԥша змоу ҽеануп Семиҳ Беи, амҩа ҭацәуп, ахәыҷқәа реиԥш иеилахәмаруеит ҳәа ҳазҳәаашагьы ҳабарбо? Иуҭахызар аҟамчы арбаны мачҷк ирыҩ, амҩа шиашоу ицоит, ҳара ҳухьзоит» ҳәа ҿааиҭит Фуаҭ Беи.

Семиҳ Беи, аӷәра аарыхханы иҽирхионаҵы, аҽан ииҭахыз еилнакаахьан, уи амшала ишьхәа шаирбаз еиԥш иԥыруазшәа иҩыҵҟьеит. Ахы азган ахь ирханы убас ицон, Семиҳ Беи ахаан ари аҩыза имазацызт. Уаанзагьы ирацәаны аҽқәа дрықәтәаахьан, аха асҵәҟьа қьафла аҽырҩра раԥхьаза акәын иара изы. Кырза данынскьа иҽы ааникылан рзыԥшра далагеит, мачҷк ашьҭахьгьы Фуаҭ Беигьы, Џьенгьизгьы ихьзахьан.

«Нас, иугәаԥхама?»

«Алаԥш ақәымшәааит Фуаҭ Беи, ари аҩыза сақәымтәац».

«Џьаабир инапала иаазеит, уаҩҵас уазныҟәаар иуҳәааанза угәы иҭоу еилнакаауеит, ауаҩԥсы бзиа иҩызоуп».

«Аиашазы, усҵәҟьоуп».

Ашьшьыҳәа илеиуаз амҩа, ихәыҷыз хәык ианаҩс ҳылаӷьара илбаауан, рҽаԥхьаҵәҟьа архаҿы икаршәыз қыҭак рбарҭан. Ишлеиуаз ҩышә метра раҟара набжьаны раԥхьа ҩуаҩык даацәырҵит. Аҽыуаҩ, дара ангәеиҭа иаразнак дҩеыжәҵын иҽы аӷәра кны шьапыла днеиуан.

Фуаҭ Беи ирзааигәаахаз ауаҩы хьаас диман, Џьенгьиз иахь дҵааит.

«Дудыруама иааиуа?»

«Мамоу саб, дысзымдырзеит».

Аха даеа ҧыҭрак данырзааигәаха «Ари иааиуа ҳҿаҧхьа иҟоу ақыҭа деиуоуп Чыҟә-иҧа Шьаиб иоуп» иҳәан, ихаҭагьы дыҩеыжәҵит. Семиҳ Беи иакәзар, иҟалаз изеилкаауамызт.

«Бзиароума, Чыҟә-иҧа?»

«Шәқыҭахь сцоит, ухаҵкы. Уск сыман».

Ҧсышәала иеицәажәон, Семиҳ Беи изеилымкаауа... Аҵыхәтәан, Фуаҭ Беи «Умҩа уагҳмырхап, мҩамш уақәшәааит, уусқәа маншәалахааит» иҳәан инеиҧырҵит.

Арҧыс шьаҿақәак шьҭахьла данца аамышьҭахь ҳаҭырла дҩахынҳәын иеы аҕәра шикыз иҿынеихеит. Џьенгьиз иааигәаранза даннеи ажәақәак ааибырҳәан, нас иеицәажәо иеицдәҟәлеит.

Џьенгьиз ақыҭахь дхынҳәуазшәа згәы иабаз Семиҳ Беи, ак ҟалаз џьшьаны ишхьааигоз Фуаҭ Беи, «Ҳаацҵакып Семиҳ Беи, аҷкәынцәа ҳмыргәаҟып» иҳәан реықәа аадырласит. Ахәы инахысны Џьенгьизи Чыҟә-иҧеи ирымбо ианыҟалагьы еиҭах ашьшьыҳәа ицо иналагеит.

«Иҟалаз узеилымкаазар акәхап Семиҳ Беи?»

«Иеилыскааит сҳәар мцуп. Џьенгьиз ани ауаҩы дицны ақыҭахь дхынҳәуама?»

«Мамоу, мамоу, ақыҭахь дхынҳәзом, маҷк ашьҭахь дҳахьзарц дыҟоуп. Иуҭахызар иузеиҭасҳәап иҟоу...»

«Ҳара ҳлеишәаҿы еыуаҩык иеиҳабацәа данрҧылалаак деыжәҵны шьапыла дрывсроуп. Чыҟә-иҧагьы уи азоуп сара сангәеиҭа дызеыжәҵыз. Уажәы уи сылаҧш дныҵшәааанза данынасҭхалак ашьҭахь ауп

данеыжәло. Џьенгьизгьы еицбык иаҳасабала ауп уи даниба дызеыжәцыз, уажәы деыжәлаанза дицныҟәаны, днаскьаанза дааизыԥшны, нас ауп данҳахьзауа, уи амшала ҳарҭ аиҳабацәа џьара ҳанцо еыда ҳцазом, избанзар арԥыск еыла даныҟоу шьапыла ицо ҭаҳмадак дибар иеы иара инаизныжьны шьапыла имҩа иацицароуп. Ус, шьапыла амҩа ҳақәлазом иаҳԥыло даҳмыргәаҟырц азы».

«Даара леишәа џьашьахәуп, аха иуадаҩзами?»

«Ишԥауадаҩым, ажәытә џьара уанцоз азә дуԥылозтәгьы уажәы жәаҩык уԥылоит, ус ианыҟалалакгьы иуадаҩхоит, уара иузгәаҭом, аха ҳаргьы ҳазлацаша амҩақәа рыла акәымкәа, ақыҭақәа ҳрыламлакәа ҳеыԥхьакуа амҩахәасҭақәа рыла ҳаныҟәоит.»

«Зегь дарароуп леишәа бзиоуп, ауаҩы ипату шьҭнахуеит».

«Аиеи, уиашагәышьоуп, аха аҿар ашьшьыҳәа иаҟәыцуа, иацәаашьо иалагеит, ажәытә шықәсқәак иуеиҳабызгьы абас уизныҟәаар акәын, уажәы аарлаҳәа аҭаҳмадацәа мацара рзы иаанхеит. Насгьы ақалақь дуқәа рҿы инхо ҳҿар арахь ианааилакь, Ҳаро ифаитон инақәтәаны асаба рхыббы, урымбазшәа ааҟаҵаны, инауывсны ицоит…»

Нас даақәыԥсычҳаит.

«Амала урҭгьы иҟарҵари? Афаитон дылбааны алеишәа ҟасҵоит ҳәа уалагар хара узцом, Ҳаро ззырҳәогьы уаҳа ифаитон ала џьаргьы уигом. Уа уахьҭатәоугьы шәеиқәлацәоушәа уеиҳабы унапы

рышəшəаны аԥсшəа злаиоуҳəари? Уиазы, урымбазшəа ҟаҵаны, инаувсны ицароуп… Иҟауҵари?… Аамҭа…»

Ақалақь ианазааигəаха Фуаҭ Беи, иахьнеиуа аӡынаҭа иазкны Семиҳ Беи адырра ииҭеит.

«Қəыча сара сааста жəа шықəса раҟара деиҳабуп, даара дуаӡы ҟəыҕоуп. Иуҭахызар сара усыцыз, аха Мелекьԥер лызҵаара ҳахьалацəажəо азы ԥсышəала ҳахьцəажəо угəы ҿыӷьыр ҳəа ушəозар, Џьенгьиз ила ақалакь аҟны шəнеимда-ааимда, уара ишуҭаху».

«Мамоу, сара сшəыцзар сҭахуп, исзеилымкаауа нас ҳаныхынҳəуа амӡаҿы исзеиҭоуҳəап».

Фуаҭ Беигьы уи дақəшаҳаҭхеит.

* * *

Асасцəа шырзааиуаз раԥхьаза игəазҭаз ауҭра иҭаз Заҳираҭ Ҳаным лакəхеит.

Ганкахьала «Уараа!.. Фуаҭ Беи даҳзааит» ҳəа ҿылҭуан, ганкахьалагьы агəашə аартразы дыӡуан.

Семиҳ Беии Фуаҭ Беии аӡны иазааигəахаанза иеыжəҵхьан. Џьенгьиз аеқəа рыҕəрақəа аарымихын, ашҭа аган аҿы игылаз аборахь иҿынеихеит.

Заҳираҭ, «Бзиала уаабеит, Фуаҭ, Сашьа… Бзиала уаабеит, заанаҵ адырра ҳаумҭазеит, аха шаҟа ибзианы иҟауҵеи уахьааиз». Дгəырҕьаҵəа диԥыланы даагəыдылкылеит. Нас Семиҳ Беи, ихы инаркны ишьапаҟынза лылаԥш неихылгеит:

«Сҭампылынтəи иаҳзааз асас ари иоума?» шылҳəоз Семиҳ Беи лнапы лымихырц инапы наироуит,

аха уи лнапқәа ааикәршаны «Бзиала уаабеит сыҷкәын» ҳәа дналгәыдлыҳәҳәалеит. Насгьы аҭак дазымԥшкәа «Шәааи, шәааи, аҩныҵӄа… Ооо урааа!... Уабаӄоу уара? Фуаҭ Беираа ааит сҳәеит, иумаҳазеи?» ҩаԥхьа лыбжьы налыргеит.

Дара аҩныӄа идәықәлахьан еиԥш, Қәычагьы даадәылҵын «Уа, бзиала шәаабеит, шәааи аҩныӄа!» ҳәа днарԥылеит.

Амардуан иаҿаланы аҩбатәи аихагылахь иахьхалоз «Мелеқьԥер лан шаӄа длеиԥшузеи» ҳәа дхәыцуан Семиҳ Беи. 70 шықәса дышреиҳазгьы аӷьараҳәа дыӄан, лцәа пашәза, лыблақәа ҭыԥхааза, даагылазар улдыруазшәа дузааигәаны, алакәқәа дыргәылҵны даазшәа акәын дшыӄаз. Џьемилегьы, ларгьы, иара егьырҭ аԥсуа ҳәсақәа зегьы шаӄа еиԥшқәаз...

Ауада ианааҩнашыла Қәыча, Фуат Беи ахаҿы диртәарц иҭаххеит. Аха Фуаҭ Беи «Уыс иӄалома, ақалақь ахь шәиасит ҳәа хцасқәа шәыԥсахма?» иҳәан, мап ацәикит. Қәыча «уара усасуп, уиас ахаҿы утәа!» ҳәа кыр идицалазаргьы Фуаҭ Беи «Унеи уҭыԥ аҿы утәа, ушеиҳабу ухоумырштын, шықәсқәак ракәзар иҳабжьоу ак сҳәап, аха жәа шықәса ҳабжьоуп. Саргьы сҭаҳмадоушәа суԥхьазозар ақәхап аха изуам, утәа уҭыԥ аҿы» иҳәан иаргьы авара днатәеит.

Рҩыцьагьы иантәа, зшьапы ихгылаз асас даагәарҭеит.

«Ҳаит, абааԥсы! Ҳара-ҳара ҳшеибарххоз ҳасас даҳхаштзаап. Ҳаҭоумҵан сыҷкәын», иҳәан Семиҳ Беигьы днаиртәеит Қәыча.

Ашәхымс аԥхьа ауада дыԝнамлазакәа игылаз Заҳираҭ «Аҭагылазаашьа ухы иузамырхәеит Фуаҭ Беи, уи аҭыԥ иԥҳа лаҳаҭыр азы иудигалеит, уаҳа ԥсыхәа имазам иԥҳа уԝны дыԝнагылоуп. Уаргьы унеины ахаҿы утәар акәын. Мамзар даеазнык абри аԝыза удигаларцгьы дыҟазам» ҳәа даацәажәеит.

Аха Фуаҭ Беи «Ас ахаҿы сыртәаны сизжьауеит ҳәа дхәыцуазар баша дгәыӷуеит. Уи нас ҳаибабап, амала мариала ҳашзеилымгогьы идыруаз» аниҳәа зегьы ааибарччеит.

Семиҳ Беи иҵьашьаны рцәажәаракәа дырзызырԝуан. Ауаԝы имҵадырсыз иҭыԥҳа Фуаҭ Беи иԝнаҿы дыртәаны дииман, аха иарбанзаалак гәаарак ыҟамкәа еиԥылон, еицәажәон. Лара Заҳираҭцәҟьа лыԥҳа Фуаҭ Беи иҿы сасра дыҟазшәа акәын дышлыхцәажәоз, дыхәмаруашәа ҟаҵаны ацәажәара ахы Мелеқьԥер лахь ишлырхоз уанрызхәыцлак, арҭ закәытә дипломатцәа дуқәоузеи ҳәа умхәыцыр ауамызт.

Фуаҭ Беи, дҿԥхаҿаччо ирацәажәоз Заҳираҭ лахь днаҳәны «Заҳираҭ издыруеит бара уажәы ачеиҵьыка ҳәа балагоит, иагьа ҳҳәаргьы ишыбымуа усгьы иеилкаауп. Саргьы заанаҵ ибасҳәап, мап скзом. Аха ууанза гәаҳәарак сымоуп, амԝан ҳахьaауаз ҳҿы ҭабеит, абыржәы Заҳираҭ аҵеиҵь ахь илбааганы илымоу аԥҳал иҭоу ацхазԝа ихьшәашәаза иҳамҵгыландаз ҳәа, сеиԥхызуа сааит. Ҵәыцак, ҵәыцак ҳамандаз ицәгьамызт» ҳәа шиҳәаз еиԥш, «иуҭаху уи акәхааит Фуат Беи сашьа» лҳәан дыԝит Заҳираҭ. Арҭ зегьы збоз Қәыча «Ауаԝы игәҟаҵаразы уҟазоуп Фуаҭ Беи, дышԥаургәырӷьеи Заҳираҭ, шьҭа мызкы ада ҳәатәы лымазам, Фуаҭ Беи

сыцхазҩа гәхьааигеит, дшааиз еиԥш уи иҭаххеит, ҳәа далаҿехәо агәылацәа дрылазааиуеит».

Нас маҷк аҟара данааҭгыла ашьҭахь еиҭа иажәақәа ирыциҵеит Қәыча.

«Ее, уаҳа шәышԥаҟақәоу? Шәгәабзиара, шәусқәа?» Абас ԥыҭрак инеицәажәа-ааицәажәеит, аҵыхәтәан Фуаҭ Беи дыззааз алацәажәара иеазикит.

«Ауадаҩ уҭагылоуп Қәыча, ууанзагьы сузаар акәын, аха иудыруеит ахьымзӷ ҳгеит ҳәа ихәыцуаз ауаа шыҟоу, урҭ еиқәмыртәакәа, ишәыхьша шәыхьит ҳәаны уара ушҟа саар уаргьы уарԥшзомызт, саргьы иснааломызт. Уи азыҳәан ауп сашьа Џьаабир дзузаасышьҭызгьы, уи иуеиҳәазар акәхап, акгьы хьаас ишыҟоумҵаша, ушсықәгәыӷша…»

«Аиеи Фуаҭ, исымдыруеи узҭагылоу, ҳазшаз дузыразхааит, гәык ала ушысзыҟоу здыруеит. Иешьак иеиԥш уҟоуп сара сзы. Уи адагьы есымша аиаша уҳәоит, уадгылоит… Абарҭқәа зегьы ахьыздыруаз сгәы ҭынчын, усгьы Фуаҭ дҳабжьоуп, ԥшзала ҳаилгоит ҳәа схәыцуан».

«Иҭабуп, Қәыча! Ҳара ҳаиқәгәыӷуеит, иагьараан иеиуеиԥшым агәаҟрақәа еицаҳхаҳгахьеит. Анцәа иҵьшьаны хьымзӷыда иахьанза ҳааит, аригьы ишаҳнаало ала иеилҳаргап, ҳазшаз иҳақәнагоу ҳаҭәеишьааит».

Уи аамҭазы Заҳираҭ ацхазҩа зҭаз аҵәцақәа ихьшәашәаза иааганы акакала раԥхьа иныкәлыргылеит, адәахьы адәылҵра леазылкуанеиԥш Фуаҭ Беи ибжьы налықәиргеит.

«Баангыл Заҳираҭ, ҳара ҳара ҳауп, Семиҳ Беигьы дтәымуаҩзам. Ҳаицәажәап ҳабжьара, абри аус иахьа иҳазбап, сыззаазгьы уи азыҳәанауми?»

Заҳират ҳаным, ҟәардәк днахан рааигәара днатәаны рзызырҩра дналагеит.

«Ишәасҳәози? Ааи, иахьа ара сзыҟоу ҭаацәашәала ҳаицәажәап, ажәа еимаҳкуазаргьы, ҳагәқәа нибархозаргьы, ҳус ауаа рахь ицәырымгазакәа ҳабжьара иҳазбап ҳәа ауп. Ас иҟаҳамҵар аиаша ахь ҳазкылсуам».

Ацәажәара дааҟәыҵын аразны иалхыз иҭаҭынҭра аартны аҭаҭынк ааҭиган, Қәычеи Заҳираҭи «Шәара усгьы шәаахазом» ҳәа нараҳәаны руак Семиҳ Беи иахь инаироуит. Аҭаҭынқәа Назлыиар лнапы ишыҵыҵыз убаратәы иҟан.

Фуаҭ Беи знык аынтә иҭаҭын данаҿыха ашьҭахь: «Иацы Ҭаҳар Беи дысҭан»...

Уаҳа мҳәазакәа маҷк аҟара даапшит, Қәычеи Заҳираҭи, Ҭаҳар избахә анраҳа ишрыдыркылаз гәеиҭар иҭахын, раыцьагьы рлымҳақәа кыдцаны изызыраауан, рыԥсыԥцәҟьа меивгазакәа иихәаша иазыԥшын.

«Инеиҵыхны ҳаицәажәеит, хәлаанза ҳара ҳҿы дыҟан, иҟаҳцаша, иаҳуша зегьы ҳрызхәыцит, ҳрыхцәажәеит.

Ҭаҳар Беигьы ауадаа дҭаҳаргылеит, дхәыҷым-дмыҷым ҳаҭыр дузза зқәу абырг, Кәычеи Иззеҭи рыхшара рынасыԥ еиласцап ҳәа амаа дшықәыз, аиакәым дақәшәеит, аиашазы даараза игәы нханы дыҟоуп.

Арахь Иззеҭ Беи шәҳәозар иеицәоу дҭагылоуп. Иеицырдыруа, унеишь-ууаишь ззырҳәо, жәларык раԥхьа игыло ауаы, ихьыз ихьымзҕшьаны дыҟоуп. Ауа аҭынха иреиуоу аҿар ракәзар уаы бызшәа рмаҳауа аганқәа ирывоуп, шәаргьы ижәдыруеит знык ақалақь иаҭааны

зык зжəыз, аԥсуарагьы ирхаштҭызшəа рхы мҩаԥырго иналагоит, аиҳабы – аиҵбы алеишəа – ақьабз рзымдыруашəа иаақəгылоит. Артҭгьы, «ҳаиҳабацəа ҳаҳаҭыр рзымыхьчозар ҳахьымзҕ ҳара иаҳҳаҳҳуеит!» ҳəа игыланы, сыҩны иақəланы Мелеқьԥер мчыла ддəылыргарцгьы иақəыркызаап. Аламысдақəа... Ажəак ала, Иззеҭ Беигьы абарҭқəа дрылагəышьоуп, зегьы ҳаҳаҭырқəа гəеибаҭаны џьара ҳқыслуеит ҳəа ҳшаҿу еиԥш, иаргьы згəы шу, зхəыцра маҷу аҷкəынцəа еиқəиртəароуп. Сгəанала мышқəак аамҭа анцалак ашьҭахь, шьтəак шьны иааҳаԥхьар ҳҕəыдибакыланы ҳаиԥырҵуеит Анцəа иҳəозар».

Маҷк дааҭгылан иԥсыԥ ааивигеит Фуат Беи. Кəычеи, Заҳираҭи аҵыхəтəантəи иажəақəа ишарҭынчызгьы гəеиҭон.

Фуаҭ Беи иҩнапык рыла ишьамхқəа днарысны «Уи ауыс убас ҳалгоит, уажəы ҳаиасып шəара шəызҵаарахь. Мелеқьԥер шəара шəаҟара ҳаргьы ҳҭыԥҳа лоуп, ҳнапаҿы деизҳаит, ақəнага лдыруеит, деилҟьоуп, дҟəышуп».

Абраҵəҟьа Қəыча днаԥыҩлеит Фуаҭ Беи иажəа, «Наҟ! Дҟəышымкəа, ақəнага лдыруазаап!... Дысԥырга!... Уи лҩыза аҭыԥҳа дсымам сара!».

Қəыча иҵегьы иҳəашан, аха Фуаҭ Беи имуит.

«Уажəы иҟамлеит Қəыча, иуџьысымшьеит арҭ ажəақəа, ажəа ҟəазқəа умҳəароуп ухəда ишкылахо уазхəыцны, уара иҭышəынтəало уаҩуп, умыццакын, иаачҳа, иагьа уҳəаргьы Мелеқьԥер уԥҳа лоуп, ушьа иалҵыз лоуп, дузкажьзом».

Қәыча Фуаҭ Беи иажәа даԥыҩларц иеазикзаргьы Заҳираҭ илымуит.

«Абааԥсы, Фуаҭ Беи суҳәоит абри ауаҩ уилабжьа! Аҵыхәтәантәи аамҭа иажәа ахы ахьцо изымдыруа дҟалеит, баша дьыехарцәажәоит, аҭакәажә бааԥсқәа реиԥш даншәиуагьы убап. Зегьы зхароу Мелекьԥер лоума? Ҳара иаҳхароу ыҟазами? Уаанза ҳаҷкәын иҿы иҟаиҵаз азымхошәа уажәгьы иуам».

Арҭ ажәақәа убас лгәы шны илҳәеит, Фуаҭ Беигьы Қәычагьы ажәак мҳәазакәа илзызырҩуан, иара Қәыча маҷк дыҭрысзаргьы ҟаларын. Заҳираҭ нас Семиҳ Беи иахьгьы днаҳәын:

«Угәы иалумырсын сыҷкәын, сара сҭырқәшәа маҷуп ус салагар сырзеилымкаар ҟалоит, арахь уаргьы угәаар ҳәа сшәоит. Мазак ҳҳәо џьумшьан, аха сара ԥсышәала исҳәароуп сажәақәа» - лҳәан ԥсышәала лцәажәара иацылҵеит. Кырза иахьцәажәоз Семиҳ Беи излеиликауаз ала Заҳираҭгьы Фуаҭ Беигьы, Қәыча иқәыгәҕәара иаҿын.

Қәыча аханатә мап-чап иҳәазаргьы аҵыхәтәан иамуашәа аниба рҳәатәы дазааит, рцәажәарагьы аимак аҟынтә аибарччарахь ииасит.

Усҟан ауп Семиҳ Беигьы даныргәалашәа.

«Семиҳ Беи ҳаҭоумҵан уаҳхашҭгәышьеит» рҳәан, уи нахыс аҭырқәшәагьы рҳәо иналагеит.

Излацәажәозгьы, Қәыча ицхыраарала Џьмеиле Ҳаным Фуаҭ Беи изы дшымҵадырсыз акәзаарын, уи азыҳәан акәын изеибарччозгьы.

Ас ишцәажәоз Заҳираҭ иаразнак дҩаҵҟьеит.

«Унан, сыԥсындаз! Ахьурзы кнаҳаны инсыжьхьан, ушьҭа иҭабахьазар акәхап, сара уи снахәаԥшып, шәара шәцәажәала, усгьы исаҳаша саҳаит, ушьҭа Фуаҭ Беи иааиҳәо зегьы сақәшаҳаҭуп. Иудыруазааит Кәыча» лҳәан ашә ахь деихеит, аха дымдәылҵкәа Фуаҭ Беи ила ԥсышәала ажәақәак ааибырҳәеит. Нас Семиҳ Беи иахь днаҳәын, дааԥышәырччаны «Уаргьы ҳара ҳаиԥш акрыфара, акрыжәра уашьцылахьазаап. Ҳаи уыххьандаз! Ишԥа бзиоу, ишԥабзио!..». - лҳәан дындәылҵит. Семиҳ Беи иҟалаз изеилымкаауашәа дшыҟоу гәазҭаз Фуаҭ Беи илҳәаз иаанагоз изеиҭеиҳәеит.

«Уара узы, абысҭа изыфома ҳәа дансазҵаа, зегьы ушрышьцылаз лзеиҭасҳәеит уи ауп дызгәырґьо».

Нас, ус баша иеицәажәо аамҭа рхыргеит, Қәыча, Семиҳ Беи дызусҭоу еиликаарц азҵаарақәа ииҭеит. Сааҭк мҵыцкәа Заҳираҭи жәаҩа шықәса раҟара зхыҵуаз ҭыԥҳа хәыҷыки аишәа рхианы ауада иааҩнаргалт.

Зегьы гыланы азы ахьааиуаз инеины рнапы рызәзәеит. Аха аԥшәмацәа, Фуаҭ Беи алагьан имҵакны акәмаан ала инапы имырзәзәакәа дыргыланы абраанза дахьааргаз даараза ихьымзґыршьеит. Ицо-иааиуа аҩны амаҵ зуша хшарак дышрымам, иааиз аҭыԥҳа хәыҷгьы аԥсуа леишәақәа шылзымдыруа аиҭаҳәаара иаҿын. Уи азы аҭамзаара шьҭарҵон.

Аишәа ианыз абысҭа ҭаргәаҩаны ажәхәшеи, ашәырҟәыҷи алаҵаны иҟан. Семиҳ Беи раԥхьаза абысҭа аҵыка ахьамамыз игәамԥхазаргьы, наҟ наҟ апырпыл ҵыка адикыло даналага реиҳагьы игәаԥхо далагахьан. Аԥсуаа ача ахаҭыԥан абысҭа рфон, ахш, ахырцәы, ашә, акәац, асызбалқәа, ачаԥақәа реишәаҿы есқьынгьы

иуӷылон. Ахәша ала иҵьу дук ирфазомызт. Абысҭа напыла ирфон, аха аҟалаҵь аӷы столк инахатәар, Европантәи иаазшәа ахымҩаԥгашьагьы рдыруан. Семиҳ Беи зегьы шрымоугьы рыфатәқәа напыла изырфоз изеилымкаауазаргьы аамҭала иаргьы данашьцыла ус реиҳа агьама шамаз агәра игеит, акы заҵәык ицәыуадаҩыз, аишәа илаҟәын азы, шьамхыла атәара дзамышьцылазацызт, уи азыҳәан ауп Қәычагьы «Бара Заҳираҭ! Ҳасас ҳара ҳеиԥш дтәаны кырзифои, аишәа акәымкәа астол брыхиандаз» аниҳәа Семиҳ Беи, «Мамоу, мамоу! Ас реиҳа иеиӷьасшьоит, иара абысҭагьы ус реиҳа ихааушәа сзааиуеит» ҳәа мап икит..

Иагьа идырцалазаргьы Семиҳ Беи ианиму аишәа лаҟәы аҟны ахәы дырхиеит.

Абарҭқәа зегьы анеимаркуаз дӷышәырччо ирыхәаԥшуаз Фуаҭ Беи: «Хьаас иҟоумҵан Қәыча, ари ҳара ҳаиԥш дҟаларц игәы иҭеикхьеит, даҳцәыԥхашьаны акәымкәа иҭахны ауп изыҟаиҵо. Аԥсуара идикыларц игәы иҭеикхьеит. Зынза имуазар аҵьҵла аҵаҟа ҳааизаны ԥсыуажәлак наиҭаны даԥсуаҳтәароуп, ажәак ала аамысҭак дҳарҳаит».

«Аамысҭа иаангозеи Фуаҭ Беи?»

«Ҳара адгьыл иқәаарыхуа аԥсуаа анхаҩы ҳәа раҳҳәоит, уара уеиԥш анхаҩра аагәара иҟам, аҟалаҵь иаазаз аамысҭара ада иудаҳкылари? Амала макьаназы уагыруоуп. Алеишәа аҟьабз, ажәак ала аԥсуара ҵаны, ус ала умҩасуа уаналагалаак абыргцәа аҵьҵла амҵан иааизаны агыруара аауххны, жәлакгьы науҭаны аԥсуарахь уиаргоит» ҳәа иеибарччо ишеицәажәоз Заҳираҭ илыцхраауаз аҭыԥҳа хәычгьы дышлыцыз рхәы

лыманы ауада дааҩнашылеит. Абысҭа, арашых сызбал ала ичаԥаз акәтыжь, иҵегьы асызбалқәеи ачаԥақәеи хкыхкыла иааганы аишәа иныҟәырҵеит.

Фуаҭ Беи акрыфара иалагаанза аишәа днақәныҳәаны шьҭа шәнапы ашәыркы аниҳәа «Бисмиллаҳ» рҳәан акрыфара иналагеит. Ҟәыча ҟәрала дшеиҳабызгьы, еиҵбык иеиԥш Фуаҭ Беи имаҵ иуан, акәтыжь иеиҕьыз ахәҭақәа уи иаԥхьа ирхон. Семиҳ Беи ари аԥсуаа ишырҵасыз еиликаахьан. Аԥсуаа, асас ашьтәа анизԥырҟалаак ахыбжа наганы иара имҵарҵон, уи иаанагоз абри аишәа уара иузкуп акәын: асасгьы гәык ала ишидикылаз дирбарц ахыбжа алымҳа аҳәызбала ҿыҭк аамхны имфазакәа аишәа иныҟәиҵон.

Аԥсуаа аишәаҿы имыццакзакәа, ашьшьыҳәа крырфон. Ус, ар рышьҭоушәа крыфара даараза ихьымзҕын, рҿаҵақәа рхәычны, инеицәажәо, игәеибаҭо аишәа иахатәон. Насгьы раԥхьа иҟәу афатә зегьы рфазомызт. Ҿакала зхы мҩаԥызго «зымгәа ада акгьы иазымхәыцуа» ҳәа ихыччон. Семиҳ Беи ари иаанаго зны Фуаҭ Беи диазҵаахьан.

Фуаҭ Беигьы «Ҳара ҳҿы аԥшәма имоу зегьы наганы исас имҵеиҵоит. Иарбанзаалак акы цәырымгазакәа инижьзом. Асасцәа крыфаны иалгаанза дара аҭаацәара иушьыр ҿаҵак рфазом. Уи азы, асасгьы ихы пату аҟәҵаны крифоит» аниҳәа, Семиҳ Беи «Аха шәара асас изы усгьы имыцхәны иҟашәымҵазои? Маҷк ааныжьны ирызхаша раԥхьа иҟәышәҵар иамоузеи?» ҳәа ишизеилымкааз анааирԥшы «Аԥсуаа рҿы асас изы ачеиҵьыка аигзара, амаҳагьара иаҩызоуп. Уи ҟалашьа амазам» ҳәа акәаԥ ыҟәиргылахьан.

Семиҳ Беи иҵьеишьоз, аԥсуаа абарҭқәа зегьы гәык ала иахьыҟарҵоз акәын.

Акрыфара ианалага Фуаҭ Беи, Семиҳ Беи днаихлафит: «Ее, Семиҳ Беи, ари абысҭа ачамықәа ззаҳҳәо ауп, ашә агәылажьуп, ачқьыԥ ала ишуфаша збар сҭахуп».

Аиашазы, ачамықәа ачқьыԥ ала афара кырза ицәыуадаҩхеит Семиҳ Беи. Уигьы ианамуза, ԥыҭкгьы аԥшәмацәа ргәы иахәар ҳәа дназхәыцны напыла афара дналагеит.

Имыццакзакәа иеицәажәо гьамала акрырфеит…

* * *

Семиҳ Беи ақыҭахь дааижьҭеи ҩымчыбжьа раҟара ҵхьан, аха Фуаҭ Беи, иус-иҳәыс, иҭаацәара, изанааҭ, иарбанзаалак акы иазкны зҵаарак ҟаимҵазацызт. Семиҳ Беи иеиҭеиҳәоз мацара дазызырҩуан акәымзар…

Иацы, Џьапабир ақалақь аҟынтә данаауаз Семиҳ Беи иԥҳа лҟынтә шәҟәыкгьы изааигеит. Семиҳ Беи арахь дшааиз еиԥшҵәҟьа иԥҳа Ҳаиаҭнур лахь ашәҟәы иҩыз аҭак акәын уи. Иԥҳа шаҟа дыгәхьаалгаз лҳәон, насгьы ашколқәа ԥсшьарахь иахьцьаз амшала дара рышҟа дхынҳәыр лҭахын.

Семиҳ Беи иԥшәмаԥҳәыс Муаззези иареи ирыбжьаз аимак-аиҿак рыԥҳа Ҳаиаҭнур илнырыр азин ҟаиҵомызт, аха иагьа иузаргьы аҭыԥҳа хәыҷы лани лаби ак шрыбжьалаз аҟара еилылкаахьан. Уи, лхымҩаԥгашьа алагьы иудыруан. Лассы-лассы лан лыхәда

днахьынҳаланы «Сара соума, саб иоума реиҳа иеиҕьабшьо?» ҳәа длазҵаауан. Лан, «Бара боуми» ҳәа аҭак аныҟалҵалак, «Избан, саб дыбҭахзами?» ҳәа длазҵаахуан.

Ҳаиаҭнур, аа-шықәса лхыҵуазаргьы абарҭқәа зегьы лџьырхагахар ҳәа дшәаны длыхзызаауан Семиҳ Беи. Убри азы игәы инархьуан рҭагылазаашьа.

Иџҳа иаалышьҭыз ашәҟәы аган аҟны Муаззезгьы «Иазымхазои ушьҭа? Ҳаиаҭнур угәхьаалгазеит, ҳаузыџшуп, ухынҳәы!» ҳәа ианылҵахьан.

Абарҭқәа данрыџхьа игәы хыҭхыҭуа дааҟалеит Семиҳ Беи, амала Муаззез илоқәаз Ҳаиаҭнур илыдылцалазар акәхап» ҳәа дназхәыцит. Избанзар иаргьы ууанза ииоыз ашәҟәы аҟны «Бан асалам сызлыҭ» ҳәа ианиҵахьан. Уажәы данхәыц, ииашамкәа ишыҟаиҵаз, ушьҭан ашәҟәы аниоооуа Муаззез илызкынгьы ак шаниҵашақәа дазааины дыҟан.

Нас, доагылан амшынҵа ианиҵақәаз иаарласны иаагәеиҭеит. Арахь, дыццакуан, избанзар Фуаҭ Беи «Уаха азәгьы даҳзымаар, абалкон аҿы краҳфап, ҳазхарагьы ҳаицәажәап» иҳәахьан азы, лассы деилганы уахь дизнеир иҭахын.

Абалкон аҿы даннеи, Фуаҭ Беи ессымша еиџш днеихаҵгылеит. Уи аамҭазы «Уааи Семиҳ Беи ашәҟәы иузааз абзоурала ублақәа ҭыҵьҵьаауеит, уҭаацәа рҟынтә ажәабжь бзиақәа уаҳазар акәхап!» ҳәа днаихлафит.

«Сышџамгәырҕьо? Ажәытә аахыс ашәҟәы ансоулак ҕәҕәала сгәырҕьоит. Насгьы уи сыџҳа хәычы исзаалышьҭзар, шәаргьы ирацәазаны асаламқәа

шәзаалҭиуеит. Макьана исыздырзом, аха исызгәыдкыл, сысаламқәа сызрыҭа, ҳәа аҳәара ҟалҵоит»

«Анцәа днаигзааит. Лани лаби рыла алахьынҵа бзиа лиҭааит, ҳазшаз ҭаацәаныла, ҭызшәаада гәыразрала ԥсҭазаарак лаҭәеишьааит».

Семиҳ Беи, Фуаҭ Беи ииҳәаз иажәақәа џьеишьеит, еиҳаракгьы «ҭызшәаада» ажәа ихы ианаирхәа «ҳабжьара иҟоу аимак идыруама ааигәахәит, аха нас, ҳара ԥсышәала иаҳҳәо анеиҭоугалак абри ауп иалҵуа аниҳәа дааҭынчхеит.

«Нас, Қәыча дугәаԥхама?»

«Даара иҭышәынтәалоу уаҩуп, дҟәышуп, дҟәыӷоуп, аха иԥшәма ԥҳәыс Заҳираҭ... Даҳкәажәуп, агьыс шәымгәаауазар ак шәасҳәар сҭаухп. Иахьа уажәрааанза излагәасҭаз ала аԥсуаа рҿы ахацәа зегьы уаҳа назҭахым роуп, ируша, ирҳәаша ибзиазаны ирдыруеит. Аха шәыҳәсақәа зынза даҽашоукуп. Џьемила лоума, Заҳираҭ лоума, Назлыиар лоума, сара иахьанза издырыз зегьы. Узыршанхо, зных иубар уаҳа иухамышҭша ҳәсақәоуп, ахацәа раасҭагьы иҟәыӷоуп, раамысҭашәара, гәыкала рыҟазаара, реилҟьара уҳәа зегьы уанрызхәыцлак шәарҭ даараза аразҟы змоу шәоуп. Акы заԥәык исзеилымкааз – зегьы абас иҟоума, мамзар сара иреиӷьқәаз срықәшәама?»

Фуаҭ Беи иаҳаз ажәақәа игәы ишахәаз изымзо дааԥышәырччеит.

«Реиҳараҩык абас ауп ишыҟоу. Ҳара ҳаҳәсахәыҷқәа ибзианы иҳаазоит. Ҳаҳәса пату рықәаҳҵоит. Уи егьырҭ ажәларқәа аҳәса ҳаҭыр

рықәырҵазом аанагазом, аха ҳара ҳазнеишьақәа кырза ихазуп. Иузеиҭасҳәар уҭахума ?»

«Даараза сгәы иамыхәои Фуаҭ Беи».

«Ҳара ҳҿы ахацәеи аҳәсеи еицәыбнало ҟалашьа амазам, ҳаззегьы еилых ҟамҵакәа ҳаицуп, аҿаргьы иеицеизҳауеит. Абыржәыҵәҟьа ҳааигәара иахьыҟамгьы даеа ҵакык амазам, избанзар урҭ рус амаҵурҭа акәша-мыкәша реиҳа ирацәоуп азыҳәан уахь иҟоуп. Мамзар рхала мацара асасцәа ирҧылоит, иагьымҩаҧыргоит. Уара раҧхьаза уанаа ишуҧылаз, ажәытә аахыс урдыруазшәа ушгәыдыркылаз џьоушьазар акәхап. Раҧхьаза ирбаз хаҵак, ҭынхак иеиҧш игәыдкылара иаанагозеи? Избанзар убас иаазоуп, убри аҩыза агәыцқьара рылоуп.

Ҳабацәа раҧхьаза Ҭырқәтәыла ианықәнагала, араҟа абарҭқәа ахьырзеилымкаауаз амшала кырза аҳҭыс бааҧсқәа ирықәшәеит, ауаҩшьрақәа рҟынза инанагеит, наҟ-наҟ егьырҭ ажәларқәа мачк аҟара ҳаилыркааит аха, ҳаргьы атәымуаа, ҳҟазшьа ззымдыруа, иааигәазаны иҳадҳамкыло ҳалагеит. Избанзар ҳара ҳашҭа иҭалаз ауаҩы гәык ала дҳадаҳҟылоит, даеакала ҳазизныҟәом.

Ҳҭыҧҳацәеи ҳачкәынцәеи еицыкәашоит, еицышәаҳәоит. Есаамҭа еицуп. Аиҳабацәа рыламҧалакәа рхала иеидтәалоит. Ҳаргьы дара ҳрықәгәыӷуеит, иакәым ишазымхәыцуа, ишыҟарымҵо ҳдыруеит. Насгьы ҳхәыҷқәа абас иахьеицу цқьа иеибадыруеит, уи амшала ауп шәара шәҿы еиҧш аҿар рани раби ирзырыҧшааз рыла иҩнрахазом, дара иалырхуеит изыццашеи, иааргашеи. Уи иабзоураны

ҳара ҳҿы аҭаацәаракәа реиҳа иғәғәоуп, аилыҵракәа мариала иуԥылазом.

Амала аҿар рхақәиҭра аҳәаакәагьы амоуп, аԥҟаракәа азыԥҵәоуп.

Аижәлантәқәа реибагара азхәыцраҵәҟьа ҟалашьа змам усуп. Ажьрацәара, ззыбжьоу, иеицеизҳаз, иеигәылацәоу, ҭаацәарак реиԥш иԥхьазоуп, арҭ рыбжьара аибагара маҳагьароуп ҳәа иԥхьазоуп. Урҭ ақыҭеи ажәлари ирылцахоит.

Уи азыҳәан ауп, ҳара ҳҿы аламысдара ахаан иуԥыларц иҟазам.

Нас, уажәы иаасгәалашәеит аилыҵра зыҟамло азы даеа мзызк. Ҳара ҳҿы хаҵеи-ԥҳәыси еицны аиҳабацәа рыҟны ицәырҵзом. Аҭаца, иагьа лхыҵуазаргьы, аиҳабацәа рҿы дцәажәазом, уи амшала аҭацеи, анхәеи, абхәеи аимак роузом, арҭ алеишәақәа ихьанҭоушәа иузааиргьы ҟалап, аха уара ара уҟоуижьҭеи уадаҩрак ҳәа акыр рыдубалама?

Игәоуҭахьазар акәхап, ҳҭыԥҳацәа ҳрыхзызааны иҳаазоит. Ҳаҳәса аҩнаҭа иашьагәыҭуп. Насгьы ахацәа ҩыџьа-хҩы аҳәса раагара ҳара ҳҿы ҟалашьа змам усуп. Ааи, насгьы ҳхәыҷқәа дунеихаан иҳаԥҟазом. Ахәыҷы дыԥҟаны дсаазоит ҳәа иалагаз ажәлар рҿы ҳаҭыр рықәлазом, зегьы рхыччоит. Ҳара ҳхәыҷқәа, ишахәҭоу ала рхы мҩаԥыргар ҳаҭыр-пату шрықәло реилдыркааны ауп ишаҳаазо. Ишубо еиԥш, абас ауп ҳшеицынхо ҳара».

Фуаҭ Беи абарҭқәа зегьы аниҳәа ашьҭахь, аҭамзаара шьҭеиҵозшәа, Семиҳ Беи днаихәаԥшит.

«Ухы сырчызар акәхап, сажәа кырза исроуит».

«Мамоу, мамоу, даараза ибзиахеит. Иҵьашьахәуп ишәҳәақәаз, абарҭқәа зегьы иҵегьы иеилыскаар сҭахуп»,

Уи аламҭалазы Назлыиар абалкон ахь дааит. Иналхаҵгыланы иантәоз Фуаҭ Беи Назлыиар дналыхлафит.

«Иҟои Назлыиар? Џьемиле лгәы анԥыбҵәа арахь быԥхалҵама? Мамзар ҳакәтәақәа ибзыша аныбмоу, агәҵәыҕьра арахь баанагама?»

«Иузымдырит, џьым! Акы, сҭаца Џьемиле сара кырза бзиа сылбоит, хәлаанза ҳаицызаргьы лгәы ԥҵәарым. Акәтәақәа ҳәа иуҳәазгьы, наҟ, рыда ухамшәалеит! Иагьа ҟаларгьы Фуаҭ Беи дузза кәтқәак сырхибаауеит ҳәа сыҟамызт. Иара иԥаҳҟазгьы жәохә цыра иреиҳазам! Уигьы изфаз ухәыҷқәа роуп. Изеиԥшрахаз умбазо, исчахит, исчах… Сара исфаз аҵәынҵәалаҕьқәеи агәаҵәақәеи мацара роуп».

Абарҭқәа анылҳәоз ганкахьала Семиҳ Беи иахьгьы «Ҳахәмаруа ҳцәажәоит» лҳәарц лҭахушәа длацәҟәысуан. Нас леаалырҵабыргын «Уаха шәара кыршәыцысфоит. избанзар ашьыжь анцәа иҳәозар амҩа сыҟәлоит».

Фуаҭ Беи аҵыхәтәан иаҳақәаз кырза иааџьеишьеит.

«Баангыли бара, ԥхызла иббама? Макьана ҿыц бааит, абри аҟара амҩа баша баама, бабацои ас?

«Умгәырҕьан, рацәа сынхазом, усқәак сымоуп, рҭыԥ иныҟәҵаны мышқәак рыла сеиҭацахуеит. Избанзар Мелекьԥер лус ԥыҭк аамҭа агозар акәхап, уи лчара мбазакәа сышԥацои?»

«Ҳаи, быххьандаз бара Назлыиар!.. ҳара ақалақь аӄынза аарлаҳәа ҳнеиуеит, бара Сҭампыл агәылареиԥш бцаны баауеит».

«Уи аныуадаҩыз ажәытә акәын Фуаҭ, ухаҵкы. Узлацо ыӄамызт, узлааув ыӄамызт. Уажәы ус аума? Ҳаро ифаетон улақәтәар шаанза ақалақь аҿы уӄоуп, уаантәи Осман Перит иеихауардын аанкыланы Адаԥазар унеит. Адаԥазар аӄынтә Арифие анеира кыр аҭахума? Уаантәигьы ауха адәыҕба уанақәтәалак ашьыжь шаанза Сҭампыл Ҳаидарԥашьа улақәҵуеит, абас имариахеит.

Шәарҭ арыцҳақәа ақыҭа шәалҵыр ҳәа шәгәы ҭӄьоит. Адунеи шәымбазакәа шәажәит баша, аашьахәқәа шәара!»

Нас Семиҳ Беи иахь днаҳәын:

«Сиашазами? Аа – исхамышҭкәа иуасҳәап, уҭаацәа рахь ашәӄәы уҩыр ирзызгоит».

«Џьабаас ишәмоуааит, аԥошьҭала исмышьҭуеи?»

«Аԥошьҭа саргьы издыруеит, аха Сҭампыл саннеи Муаззезгьы дызбар сҭахуп, ашәӄәгьы рзызымго. Крыфара аамышьҭахь аамҭа мгазакәа ашәӄәы иҩны исзааг».

Фуаҭ Беи уаҳа изымчҳаит.

«Ех, Муаззез ҳҭыԥҳа ҳазшаз длыцхраапт. Ари аҭакәажә длыҕрызаараны дыӄазам.

Семиҳ Беи Назлыиар лӄәаӄәа ааишьышьит.

«Мамоу Фуаҭ Беи, Назлыиар ҳаным зегь раԥхьаза исыдгыло сыуацәа дыруазәкуп. Уи есқьаангьы лыпату схы иқәуп, Муаззезгьы даҽакала дазхәыцып ҳәа сыӄазам».

Арҭ ажәақәа заҳаз Назлыиар даалаӷәын лыбжьы ныҵакны «Сшәырпхашьеит Семиҳ Беи» лҳәеит.

Ииашаҵәӷьаны Семиҳ Беи иажәақәа заҳаз Назлыиар лзамҩақәа ӷапшьза иӷалахьан.

«Шаӷа дыпҳәыс гәыцкьоузеи» ҳәа дхәыцит Семиҳ Беи.

* * *

Акрыфара аамышьҭахь Семиҳ Беи дук дымтәазеит. Фуаҭ Беии Назлыиари азин аарымхны ашәӷәы иҩҩырц иуадахь диасит.

Рапхьаза аҭаҭын дахо иуада дыҩнагьежьуан, нас днеины ииарҭа дҩыкәиан ахәыцра дналагеит. Ҳаиаҭнур лышәӷәы аҿы Муаззез ианылҵақәаз ааигәалашәеит. Ма урҭ гәык ала илымҩызар? Ишпаӷамлары? Избанзар аамҭа цацыпхьаза иаргьы ихы дақәызбон. Ларгьы дахьиашақәо ыӷазар ҳәа дазхәыцуан.

Иаразнак дҩагылан астол днахатәеит акьаади аҩыгеи иапхьа иныкәҵаны мачк аӷара данхәыц ашьҭахь ашьшьыҳәа аҩра дналагеит. Рапхьатәи ашьаҿа иара иӷаиҵар акәын. Уи азы Муаззез ақыҭа ахь аапхьара лиҭеит, арахь дааирц азы длықәыӷәӷәаар ҳәа дгәыӷны рыпҳа Ҳаиаҭнургьы длыпхьахьан.

Аамҭак азы ахәыҷы ихы даирхәошәа ипхьазаны иаахьымзӷишьазаргьы нас уи ус шакәым ихы агәра иргеит. Лара Назлыиаргьы заанаҵ дазыӷаиҵар, арахь даныхынҳәуа илыцны иаалгарц азы ииҩыуа ашәӷәгьы акы иамыхәоз.

Иажәақәа цкьа дрызхәыцуа ашәӷәы аҩра дналагеит.

* * *

Семиҳ Беи истол дахатәаны имшынҵа игәалашәаракәа анҵара даҿын. Фуаҭ Беи ҩымш раахыс дыҟазамызт. Агәыла қыҭақәа руак аҟны иҟалаз ауаҩшьра аилыргаразы аиҳабацәа ахьеизаз дрылахәын. Аҩра дааҟәыҵны аҧенџьыр аҟынтә адәахьы данынаҧшы, ҽыуаҩык амзырха дшықәлаз аагәеиҭеит. Аизара иалгахьазар ҟаларын. Иаразнак иқьаадқәа ааидикылан иҟаз-ианыз аилкааразы ҵаҟа дналбааит. «Бзиала уаабеит, Фуаҭ Беи! Бзиароума? Иаразнак шәцеит, изызкыз ҳзеилымкааит азы хьаас шәҟаҳҵеит»,

«Бзиара убааит, Семиҳ Беи, иузеиҭасҳәоит зегьы. Аҩны ушыҟаз анеилыскаа ҩ-каҳуак ҳзыҟашәҵа ҳәа расҳәеит. Сагьумазҵааит, аха уеилахазам, ус ауми?»

«Ибзианы шәазхәыцит, абыржәыҵәҟьа ҽеааҧсахны абалкон ахь сшәызнеиуеит».

Маҷк ашьҭахь абалкон аҿы иааиқәшәан, даҿазнык аҧсшәа неибыҳәаны инеидтәалеит. «Даараза сааҧсеит Семиҳ Беи, ус аџьабаа ахьызбаз азы акәзам гәаныла сааҧсеит» иҳәеит Фуаҭ Беи. Нас ишьапқәагьы лаиҵаҧсаны ишьҭахь дынкыдиалеит. Илаҧш кыдхалазшәа дыҧшуан. Игәалаҟазаара шыҟам убарҭан. Мазак изеиҭалҳәозшәа Семиҳ Беи иахь дизааигәаханы хьаак зхубаауаз бжьык ала аиҭаҳәара дналагеит.

«Арҭ ауаа сзеилкаауам Семиҳ Беи, ахшыҩ змоу ауаҩы ацәымза аркны ҳишьҭоуп. Ас ҳцар ҳусқәа даараза ицәгьахоит. Ҳабдуцәа иаҳзынрыжьыз ҳҵас хазынақәа

ашьшьыҳәа иҳампыцыцны ицоит. Ҳазшаз абзиара ҳзыҟаицааит».

Иҭаҭынҭра аашьҭихын ҭаҭынк ҭигар иҭаххазшәа аниба Семиҳ Беи иаразнак иара иҭаҭын ааҭиган инеироуит.

«Уажәазы абри ҳахап» иҳәеит аҭаҭын аилаҳәара аамҭа рцәаганы рцәажәара иаԥырхагахар ҳәа дшәозшәа. Иаиркыз аҭаҭын знык-ҩынтә днаҿыхан еиҭа аиҭаҳәара дналагеит.

«Ҩымш раахыс шаҟа сгәы сыхьыз удыруандаз. Газарак амшала ҩ-ҭаацәарак амца рыцралеит. Ҳазшаз ахшара рыла уԥимшәааит. Ҩыџьа арԥарцәа ҳаарылгеит, азәы анышә даҳҭеит, егьи–абахҭахь. Рҭаацәа ирзынрыжьыз ахьаагьы азбахә зҳәарыда? Хара имхәыцуаз абык игазара амшала… Иуасымҳәеи, ауаа еилагеит, рхы рзымдыруа иҟалеит».

Кыр аамҭа дымцәажәазакәа ихы наҟ-ааҟ ирџысуа дгылан.

«Уара аџара змоу, кыр збахьоу уаҩуп Семиҳ Беи, сыҷкәын. Уажәы иҟалаз анузеиҭасҳәалак иузхаџазом».

Инапы наироун амзырха аган аҿы ахы ашьапқәа инықәџаны ицәаз ала инақәикит.

«Абни ала гәоуҭахьоума? Убриџәҟьа хәыцрак, хымҩаԥгашьак амоуп, хәлаанза абна иахьтәоу ицо-иааyа зегь гәанаҭоит. Ицәоушәа ианыҟоугьы зны азлак, нас егьи абла иҩаханы иаанаԥшы-ааԥшуеит. Уи усс иамоу аҩны ахьчара ауми? Уи аус шаҟа ибзиазаны инанагзо аҟара ҳаҭыр шақәло адыруеит.

Абри аус аҟны агхагьы ҟанамџароуп. Иахәҭам азәы иеишыр, ма ицҳар шыҟамло еиԥш, иоунамышьҭша азәы

аштҭа дацәҭаларгьы ҟалазом, ишлоугьы абарҭқәа зегьы икәаҧза иадыруеит. Ауаҩы раҧхьаза данабалаак инеины инаифыҩуеит убри алагьы дадыруеит дзусҭоу, ахаангьы иҩашьазом. Сара сзын зны-зынла раҧхьаза избо ауаа ҳла шрызныҟәоугьы снашьклаҧшуеит. Иуҭахызар уаргьы игәаҭа зегьы хаз-хазы ишрызныҟәо убап.

Уажәы уара аҩнаҭаҩы унымхо, ҵхыбжьон ухала уааргьы уаҧшәымоушәа иуҧылоит, аха абыржәы умаҭәақәа ааидкыланы аҩны ундәылҵны умцеи, нас уанааилак аҩныҟа уаанашьҭуазар убап. Аҩнаҭа аҟнытә азәы дуҧылаанза иушьыргьы уоунашьҭуам. Алаҵәҟьа ишлоугьы ахымҩаҧгашьа адыруеит, аха ҧыҭҩык ауаа абри аҟарагьы иҟәышым.

Агәыла қыҭаҩы Қьаамуран ҳәа ҷкәынак дыҟоуп, Неҵьдеҭ иеиҧш, иаб даныхәыҷыз дыҧсхьеит, диаҭымуп. Ижәлантәқәа зегьы аҳәаанҭыҵ Ливан инхоит. Иани ианшьа аҭаҳмадеи рыда ҭынха димазам. Ари аҷкәын аҵара бзиазаны иахьиҵо азы ирҵаҩы дицхраан днаганы интернатк дҭеиҵеит. Сыҷкәын Ҵьенгьиз иаасҭа ҩшықәса раҟара деиҵбуп. Жәаа шықәса раҟара ихыҵуазар акәхап. Есышықәса аҵьшьақәа иманы дааyазаарын убас аҵара иҵон. Уажәы ашколқәа анхырҩа ҧсшьара ақыҭахь дааны дыҟан.

Ааигәа ари аҷкәын аҩар ахьеизаз днеизаап, ҳара ҳҩы аҩар абас лассы-лассы еизаны еидтәалоит, еицәажәоит, еицышәаҳәоит, иеицыкәашоит. Абраҟа «Чаҧшьы» ззырҳәо хәмарракгьы ыҟоуп. Агәҭа иҭагыло ауаҩы азәы ааҧхьара иҭаны иаарту инапы днасны днатәоит. Нас уи игылазгьы даеазәы ааҧхьара иҭаны убасҵәҟьа ҟаиҵоит. Абас ицоит ари ахәмарра, еиҳарак

аҭыԥхацәа рнапы ҭәҭәала иасуашәа ҟаҵаны ашьшьыхәа инасуеит, аха зны–зынлагьы аҷкәынцәа дара-дара ҭәҭәала рнапқәа ирысуеит. Сара усазҵаауазар акгьы иаԥсам, аха аҷкәынра! Абри хәмарроуп ҳәа ирыԥхьазоит. Ҳаргьы ҳаныҷкәынцәаз абас ҳаҟамзи?

Араҟагьы убас ҟалазаап, сара исықәлоу Нафиз ҳәа азәы дыҟоуп. Иҷкәын Намык, Қьаамуран дыхҭеикзаап, арахь харантәи аҭынхарагьы рыбжьазаап. Намык ззаҳҳәо Қьаамуран ааԥхьараииҭацыԥхьаза «абри аҩыга зку унапы ԥшқақәа маҷк иаҳшьышьып» ҳәа излаилшоз ала дасуазаарын. Арахь, Намык дҩызза дауык диаҟароуп. Насгьы ақыҭаҿы аус зуа инапқәа зеиԥшрахои? Ахаҳә иаҩызами? Қьаамуран «Наамык сашьа ду, иҟоумҵан абааԥсы» ҳәа диҳәазаргьы акгьы алымҵызаап.

Ҳара Ҳџьенгьизгьы уа дыҟамзи, зегьы ибозаарын. «Қьаамуран амцхәгьы ичҳаит…» иҳәон. Аҵыхәтәан ажәа анеимарк ахәмаррагьы иаҟәыҵзаап. Аха нас акәашарақәа ианрылага Наамык еиҭа игмыгра аацәыригазаап. Ажәытә азәы данықәашоз ахысрагьы ԥҟарак аман, изыхәҭоу ауаа ишрыхәҭоу ала ихысуан. Аха уажәы уигьы бжьырхит. Абас, Наамық ибџьар ааҭыганы Қьаамуран дахьтәаҵәҟьаз инақәкны маҷк аҟара иҳаракны аҭзамц ахь данхыс агәам зегьы Қьаамуран инаиқәҳазаап. Наамық иакәзар, «нас, иҟалеи, ақалақь иаазаз аҷкәын хәыҷы ушәама?» ҳәа дихыччозаарын. Уаҳа ззымычҳаз Қьаамурангьы Наамық днаижәлеит, аха анцәа иҟынтә ирыбжьалан иеидмырсызаап. Аԥсуаа ҳҿы ус рҳәоит: «Дызгашаз ахы иԥсы иалаҳахьан». «Ари ақыҭаҿы уаҳа усымбароуп, сахьаауԥыло усымшьуазар

суаԥсым сара» ҳәа дхәаауазаарын Наамык. Қьаамуран рыцҳа иҟаиҵарыз, игәы иалсны, иаҳаҭыр лаҟәит ҳәа ихьымзӷшьаны аԥсныҟа дхынҳәызаап.

Ауха дызмыцәазар акәхап Қьаамуран, арахь дзызҵааша, ацхыраара ззиҭаххашагьы зәыр димазма? Ашьыжь дԥсагыланы Наамык иаб Наафиз дизцазаап. Иҟоу зегьы неиҭаҳәаны «ҳара ҳаиҭынхацәоуп, ак ҟалазаргьы уҳалабжьаны ҳаинраала, ауаа рахьгьы ԥхашьароуп» ҳәа диҳәазаап. Умбо аҷкәын шаҟа аҟәышра ааирԥшыз, аха Наафиз ииҳәаз ҳәа угәы иаанагои? «Усԥырҵ наҟ ашәыргәында, алажә уара! Сара сахь узаауаз иара Наамык иахь уцаны уи уимыҳәоз» ҳәа днаиҵаҟьазаап.

Иубама агазара, абзамыҟәра зеиԥшроу. Ари Наафиз, аҵыхәтәантәи аамҭа ԥара хәыҷқәак иҵьыба ианҭала заԥсуареи зуаԥсреи зхашҭыз дреиуоуп, аԥагьара дшыхнахыз азбахә саргьы исаҳахьан. Ҳазшаз умԥса уқәимҟьааит: рԥсыцьагьы даарыԥхьаны «абыржәыцҟьа шәгәыдибакыла, мамзар шәхаҭас ҭысҟьоит» ҳәа иеинызраалаша аб ихымԥсаԥгашьа уахәаԥши…

Ажәак ала Қьаамуран ихы ларҟәны иԥсныҟа дхынҳәызаап.

Адырԥсаены амҿылхра абнахь ицаз Наамык уаҳа ишьҭыбжь рмаҳакәа, ицәқәагьы рхала аԥсныҟа ианыхынҳәы ауаа зегьы дырԥшаарц абна илалазаап. Зегьы зызхәыцуаз машәырк дақәшәазар, мамзаргьы гыгшәыгк ак изнаузар ҳәа акәын. Мамзар Қьаамуран кыр ҟаиҵеит ҳәа зәыр дизхәыцуазма? Аҵыхәтәан Наамык иԥсыбаԥс рбеит, ихыцәҟьа ахы ақәшәаны... Ивараҿы икаршәыз ақьаад абас ианын: «Наафиз сашьа ду, кырза

суҳәеит, аха усзымзырԥсоит, сара сакәзам уҷкәын дызшьыз, уара ухымԥсаԥгашьоуп».

Иуоума аҭак! Зажәымҭаеха иҭагылахьаз ауаԥсы аҷкәын хәыҷы дышилабжьаз убама? Ҳаӷоу дақәшәааит ари аԥсыза. Наамык дԥазаҵәын. Дыблит Наафизгьы, иҵәԥсаншьап ааҵихит. Арахьгьы, ан лгәыӷрақәа зегьы здылҳәалоз арԥыс хазына иԥсҭазаара илхабгала ицеит. Ааҳ, аҳ! Иубама ахшыԥсдара аус ахькылнагаз. Анцәа ҳихьчааит».

Ацәажәара дааҟәыҵын даақәыԥсычҳаит. Арахь ркаҳуақәагьы дырхьшәашәахьан. Ҿымҭ изызырԥсуаз Џьемилегьы инацылҵеит: «Аа, ахшыԥсда Нафиз! Иԥҳәыс Миҳриназгьы дышԥаибли, ан рыцҳа! Шаҟа агәаҟра дҭаиргылеи». Ихьшәашәаз акаҳуақәа аашьҭыхны, «ирасҳәап даеазнык ишәыздыршааит» лҳәан ауада дындәылҵит. Фуаҭ Беи ицәажәара дшаҿыц даҿын.

«Аҵареи аусурази ақыҭа иалҵыз аҿари ақыҭаҿы иаанхази аиҵашьыцра рыбжьалеит, ари кыр аамҭа аахыс игәасҭоит. Ақалақь ахь ицаз, ақыҭаҿы инрыжьыз рқьышә иқәырцо ираҭәарымшьо иалагеит. Ақыҭаҿы инхо ракәзар, урҭ алеишәа, ақьабз ззымдыруа атәымуаа реиԥш ирызныҟәоит, ари есымша ҳаиҟәнашоит.

Уаҵәы иаҳԥеиԥшугьы иахьанатә избошәа сыҟоуп. Аҿар зегьы ақалақьқәа рахь иеихоит, аҭаҳмадацәеи аҭакәажәцәеи мацара иаҳзынхоит ақыҭақәа. Нас ақалақь аҟны шықәсык ианынха нахыс, зегьы ҳара иаҳдырыуеит ҳәа иаауҿагылоит. Ҭаҳар иқыҭа аҟныгьы убас иҟамлеи, «аиҳабацәа ишәзымызбозар ҳара иҳазбап» ҳәа игылаз аҿар зусҭцәаада?

Ажәытә ас иҟазма? Аиҳабацәа ирҳәаз, ирзбаз Анцәа иажәа еиԥш ирыдыркылон, инарыгзон.

Иудыруама Семиҳ Беи, ажәытә ҳара ҳҿы ауаԥсы ақыҭа далырцаргьы ҟалон. Иалырцазгьы «ҟыт» мҳәазакәа дналԥцны дцон. Сара саб ихаан ҳқыҭаҿы ҭаацәарак ианрықәызба, рхы здыркылоз қыҭак рмоукәа Анкара азааигәара аҟынза инеины анхара иалагеит. Аԥсуаа рыкәша-мыкәша нхарҭак рмоуит, уажәы абри аԥсыза узыҟаԥцома?

Уажәы исҳәо узхамԥцар ҟалоит Семиҳ Беи. Ҳара ахаан аҳәынҭқар избарҭахь ҳусқәа наҳгазомызт, ауаԥсшьраԥцәҟьа ҳара ҳабжьара аҭыԥ иқәаҳԥцон. Ус, мариалагьы ауаԥсшьра уԥылазомызт, избанзар аимак-аиҿак аынҟалалак аиҳабацәа ԥсыбжьаланы иеиндраалон. Аха ирымпыԥцҟьаны ак ҟаларгьы, аиҳабацәа изхароу-изхарам ааилырганы, изхароу иԥснаҭаҿы ашьтәақәа шьны аԥсган реиҳабацәа «амаха-агәаԥцәа» агьама дырбаны аешьара рыбжьарԥцон. Уи нахыс уаанза ауаԥсшьра зыбжьаз аҭаацәарақәа еишьцәас иҟалон, иеижәлантәушәа рхы мԥсаԥыргон.

Абас издыруа кырза аҭаацәарақәа ыҟоуп – зегьы аишьцәа реиԥш инхоит. Иахьа ари аԥсыза ҳалшарыма, сыздыруам?»

Џьемиле даеазнык иршны иаалгаз акаҳуақәа аашьҭыхны «ахьаақәа инԥцәараны иҟам, ҳкаҳуақәа уажәгьы иаҳмырхьшәашәап» рҳәан инахәеит. Нас «уааи ҭаҭынкгьы ҳнахап» иҳәеит Фуаҭ Беи, уаанза ишыҟарԥцоз еиԥш рҭаҭынқәа ааиларҳәны ашьанԥца ала амца надиркын «ицәгьам, ицәгьам» ҳәа инеибарччеит. Ари шьҭа шьцылараны иман Семиҳ Беи, аҭаҭын Фуаҭ Беи

иеиԥш иеиқәыршәаны изеиларҳәуамызт, аха зегь дарароуп еилаҳәаны даналгалак, иаашьҭыхны днахәаԥшуа, «Еҳ ицәгьам, ицәгьам» ҳәа Фуаҭ Беи иҟаиҵаша ҟаиҵон. Насгьы рҩыџьагьы Семиҳ Беи иажәақәа рыла, аҟыр-ҟыр ҳәа иааибарччон.

Ркаҳуақәа ажәра ианаҩыз Семиҳ Беи изымчҳакәа днаҵааит.

«Ари «Маха-гәаҵәа» ззышәҳәо ауаа злеиншәыршәауа ачара ашьҭахь аганқәа ражәа нармыгзар иҟашәҵои? Шәызларықәзбоз? Иаҳҳәап аҭакра рықәшәҵома?»

Фуаҭ Беи ишьҭахь дыҩкыдиалан аиҭаҳәаара дналагеит. «Ишьԥа нармыгзо? Уи ҟалашьа амоума? Иуҭахызар инеиҵыхны иузеиҭасҳәап.

Ҳара ҳтәыла Аԥсны ауп, ишудыруа. Уаҟа ақыҭа Ҟәланырхәа ашҭаҩы иԥшьоу аџьҵла амҵан ҳбыргцәа тәаны ирзбоз кырза ирацәан, акы заҵәык ашьреи аҭакреи рықәырҵазомызт. Урҭ ҳара ҳҩы иҟалазом.

Избанзар аҭакра ауаҩы дарҟәышуеит, ихы аҭыԥахь иаанагоит ҳәа ҳазхәыцзом. Ҳара ҳҩы аимак–аиҩак аилыргареи аҭыԥ ақәҵареи абыргцәа ирусуп.

Аиҳабацәа аганқәа зегьы ирзызырҩуеит, иаҭаххар «Ақыҭаус» ззырҳәо аизара мҩаԥганы ицауланы аҭҵаарагьы реазыркуеит. Урҭ ирзбо хырԥашьа амамкәа жәлары зегьы ахаҵгылоит. Иаҳҳәап ихарамкәа зҭынха дызшьыз ауаҩы «дмаҳагьоуп» ҳәа дыԥхьазаны ажәлар данрылырцалак уаҳа азәгьы иааигәара дызнеизомызт. Зынза изааигәақәоу иан, иабҵәҟьа раагәара днарышьҭзом амаҳагьа ҳәа изқәызбаз... Ари аҩыза

ауаҩы, аԥсра–абзара ҵьаргьы днарышьҭзом, амал арҳара азин ирҭазом, баша иԥсы ҭоуп ауп.

Сара иахьынзасгәалашәо, Ҭырқәтәыла ҳааижьҭеи макьана ари аҩыза ала азәгьы имықәызбазац. Амала санхәычҷыз ҳқыҭаҿы абас азәы дысгәалашәоит. Така зыхьзыз ари аҭаҳмада дмаҳагьан, иҭынха ҳәа азәгьы дыҟамызт, мамзар иҟазаргьы иԥхашьаны ирҳәазомызт. Ақыҭа иналганы иҟаз қьалак аҟны дынхон ак ирҭар ифон, мамзар крымф, крымжә, ахагацәа реиԥш дынхон, иахьынзаздыруаз ала, иашьцәа гәакьақәа зыхирҟьаз ҳәа узымдыруа ишьызаарын. Наҟ–наҟ иаргьы дыԥсит, азәыҩыҵьа днаганы анышә днарҭеит.

Така зных ҳара ҳамзырха дныкәлеит, сара усҟан схәыҷзан. Санду ари анылба акәкәыҳәа дыҳәҳәеит. Унан, дабаанагеи ари амаҳагьа!! Наҟ иифаша ак иҭаны даҳԥырыжәга, асаанқәа рыла ишәымҭан, уи крызлеифаз ала алақәаҵәҟьа крырҿоуҵар ҟалазом. Нас урҭгьы ччиахоит» лҳәон…

Амаҳагьара ачымазара ҿкык еиԥш ирыԥхьазон. Ҳаӷоу ари аҩыза дақәшәааит. Ари, ауаҩы ихала ианиқәызбо ауп. Иҟоуп ҭаацәаныла ианрықәызбо, ахара анрыдырҵогьы иаҳҳәап аҭаацәа рееаибаркны иакәым ак рамхаҟаҵазар, хьымзӷык ргазар ақыҭа иалырцон. Иара ақыҭа иалиааз аҭаацәара, ааанзеиԥш, иакәым аҟаҵара иацырҵар, усҟангьы ирымоу амал зегьы еимҵәаны дара рхаҭақәагьы гыруаҩыс ауаа ирырҭон. Абарҭ рҩызцәа уи нахыс амал арҳара, хаҵа ацара, аԥҳәыс аагара азин роузомызт. Акы заҵәык, гыруаҩыс дзырҭаз аҭаацәара абыргцәа рахь аҳәара ҟаҵаны рыгыруара рхырхыр

ҟалон, аха ари мариала иуԥыло акакәзамызт, еиҳарак иԥсаанза игыруаны иаанхон».

Семиҳ Беи иҵьашьаны дышихәаԥшуаз аниба «Ус уысмыхәаԥшын. Ари ас ауп ишыҟоу. Аԥсынгьы абри аԥҟарақәа хьаҳәа-ԥаҳәада инарыгзон», иҳәеит Фуаҭ Беи.

«Фуаҭ Беи иҵьашьаны сахьухәаԥшуа иуҳәақәаз хасымҵо ҵьумшьан. Аиаша шуҳәо агәра згоит, аха иуҳәақәаз ҵьшьахәуп, ари аҩыза аԥсҭазаашьа сазхәыцуеит, аха ишыҟалаша агәра сызгом»,

«Даеа мазак уасҳәап, Семиҳ Беи, абри аҩыза аԥсҭазаашьа аԥызҵада? Аҵара змамыз ҳабдуцәа! Уажәы уара иҵьшьаны иузхамҵауа аҟара иҳараку ауаҩышәара аԥызҵаз Аԥсуаа ҳабдуцәа роуп. Иара иахьа ҳазлацәажәогьы уи ацәынхақәа роуп».

«Уажәы иуҳәаз реиҳагьы иҵьашьахәуп Фуаҭ Беи, абри аҩыза аԥҟарақәа аԥызҵаз аҵарагьы рымазамызт, усоума? Абра ақыҭа аҿгьы избаз ауаа, раԥхьа уара унаргыланы, зтәашьа, згылашьа, зхымҩаԥгашьа сыхнахыз ауаа аҵара шәымазам, иашоума? Нас шәара шәзакәытә уааузеи? Шәҵара ыҟам, шәҩыра ыҟам, аха аҵара дуззақәа змоу зыршанхо ԥсҭазаашьак, хымҩаԥгашьак шәымоуп. Аԥхьан ҳарҭ Аԥсуаа умҳәази? Шәызусҭада шәара Аԥсуаа?.».

Фуаҭ Беи илахь ааиқәылеит.

«Абар, ҳхьаа дузза унапы нақәукит. Семиҳ Беи, шәара ҳара ҳашԥажәдыруеи? «Абаза» ҳәа ауми ишҳашәҳәо?»

«Аиеи, ус ауп шәшаҳдыруа, Нешетгьы избахә анаҳҳәо Абаза Нешет ҳәа ауми ишаҳҳәо? Нас ари ииашазами, Абаза шәыхьззами?»

«Еиҭах усзызырҩы, иҵегьы иузымдырқәо уасҳәараны сыҟоуп. Сара, уара уеиԥш аҵара дуқәа срылымгеит, аҭоурыхгьы уи аҟара исзымдыруазар ҟалоит, амала сыжәлар срылагылоип, срыланхоит. Абыржәы ауаа ҳнарылалаланы, ахәыцқәа индыркны аҭаҳмадацәа рҟынза, зегьы ҳразҵаап рыззегьы ирҳәо «Ҳара ҳаԥсуаауп», «Сара саԥсуоуп» ауп. Азәы заҵәыкгьы сара сабазоуп иҳәазом. Саргьы уи ауп исзеилымкаауа ҳара ҳаԥсуаауп шаҳҳәогьы «Абаза» ҳәа ахьз шԥаҳҳылеи?

Ҳарҭ, ҳаԥсуаауп ҳҳәацыԥхьаза, шьоукы «Мамоу шәара шәабазақәоуп» рҳәоит, иара ҭырқәшәала ҳанцәажәо сара схаҭагьы убас ауп ишысҳәо.

Ҳара ҳбызшәала аԥсуаа ҳахьзуп. Сара уи ауп издыруа, исҳәауа, ԥсы+уаа иаанаго иара ахаҭа ишаҳәо аԥсшәа удыруандаз шаҟа ибзианы иубарыз… Абас ахьз бзиа шыҟоу «абаза» ҳәа анҳарҳәалак исзыхгом, аиашазы…»

Фуаҭ Беи иажәақәа зԥлымҳарала ирзызырҩуаз Семиҳ Беи, ихәыцрақәа дрыманы ицахьан. Зынза изымдыруаз, имаҳацыз ракәын дызлацәжәоз. Иахьа уажәраанза Кавказаа ирызкны имаҷымкәа иаҳахьан, даԥхьахьан, аха арҭ иаҳақәаз зынза иҵьашьахәын. Амҳаҵьырра иацыз агәаҟрақәеи арыцҳарақәеи зхызгахьаз Фуаҭ Беи, абарҭқәа анеиҭеиҳәоз иҿышԥеиԥсахуаз, иԥсы шԥаҭалоз. Аха зызбахә иҳәоз аԥшзарақәа азра иахьаҿу ахьибогьы илахь шԥеиқәылоз…

Иахьанза излеилыскаахьаз ала, ууанза Кавказ иагәылаҵәахны иҟаз ари акультура ҳаракы уажәы

амҳаӷьырра амшала адунеи иахьалаԥсоу, азра иахьаҿыз агәҭынчымра дузза иман. «Рҭаацәаракәа, реизыҟазаашьақәа хәаԥсар ҳәа дшәаны игәы ԥжәоит, иаанхаз аиқәырхаразы дгәаҟуеит…» ҳәа даазхәыцит. «Абри аҩыза акультура дузза ныҟәызго ауаа адунеи ианызаауа иҟамлааит» ҳәа Анцәагьы днаиҳәеит.

Нас, ууанза иитцахьаз, иидыруа ааигәалаиршәеит. Месопатамиеи Анатолиеи рҿы инхоз ажәларқәа, ампытцахалаҩцәа рҟынтә ибналаны хыхьчарҭас Кавказ ашьхақәа шьҭырхуан ҳәа дамыԥхьахьази. Иара абри изҳәоз, Хьеҭҭааи Шумерааи рбызшәақәеи Кавказтәи абызшәақәеи шеизааигәазазгьы адырра рымамкәа ишԥаҟаларыз? Уажәы Фуаҭ Беи иуаажәлар рцас–рқьабз анеиҭеиҳәоз, аԥсуа ажәагьы иаанагоз аниҳәа саашанхеит, ажәлар рзы «ауаа» рҳәозар, «Аԥсуаа» изакәыз? Ажәытә Шумераа рынцәахә дугьы ихьз «Аԥсу» акәзамзи? Ус анакәха, арҭ аԥсуаа Шумераа рынцәахәы иахьихылтцыз акәзар аԥсуаа ҳәа зрыхьзу? Анцәа идырыԥ!..

Аҩыра рхы иахьадмырхәоз амшала дара рхы аиҭаҳәашьа изақәымшәеит, урҭ ирызкны иҩны ишьҭоу зегьы атәымуаа ирҩыз ауп. Урҭгьы дара иахьынзарылшоз аҟара еилкааны иахьырыҩуаз ауп иахьатәи арыцҳаракәагьы зхылтцуа.

Фуаҭ Беи иамҳәазакәа абарҭқәа дрыхәыцуан…

«Угәы каҳаны узыҟои Фуаҭ Беи? Сара излазбо ала шәхы хьчаны шәыҟоуп. Шәлеишәа, шәқьабз аныҟәгара шәыгзам. Умбазои, Мелеқьԥер дымтцарсны уара уҿы дааргоит, уара дудкыланы, уус-ухәыс зегьы наҟ инышьҭатцаны уаамҭа зегьы абри аус аҭыԥ ақәтцара

иақәурзуеит. Абарҭқәа зегьы ак снаҭандаз, ак схашәаландаз ҳәа акәымкәа, Аԥсуара иахьуднаҵаз азы иҟауҵоит. Егьырҭгьы аԥҟаракқәа еиламгазакәа ишрықәныҟәо сымбои. Уажәы Мелеқьԥер шәара шәҿы акәымкәа ахьз-аԥша змамыз ҭаацәарак рҟынгьы днаргар абарҭқәа зегьы иахьа ишымоаԥысуаз еиԥш иҟамлазози? Ус анакәха, ауаа иакәым ахь икылзымго, уара иахьуцәшәо, мамзар ҳаҭыр ахьуқәырҵо мацара азы акәзам. Аԥсуа леишәа ауп. Ари сара сыбла иабаз ауп. Ус анакәха, угәы каумыжьроуп».

Семиҳ Беи иажәақәа Фуаҭ Беи игәы иашахәаз ихаҿсахьала иубаратәы иҟан.

«Маҷк акәзаргьы сгәалаҟазаара шьҭухит соыза бзиа. Излеилыскааз ала, иеиқәырханы ишәымоугьы маҷзам. Ма убри ишәцәымзыртә иҟашәҵа уҳәарц уҭахуп. Уиашоуп! Ҳҿар ақалақь дуқәа рахь иеихеит. Аԥсынра ҳацәыхараны адунеи ҳалаԥсаҟьоуп. Атәымуаа ҳрыланхагәышьоит. Уажәазы ихадароу, ҳахдырра ҳмырзкәа иахьанза иааҳгаз ахазынаракқәа ахьчароуп. Ушьҭа иагьа ҟаҳҵаргьы Аԥсны ҳаныҟаз еиԥш ҳашзыҟамло здыруеит. Мышкызны уахь ҳзыхынҳәыргьы ажәытә аиԥш ҳзыҟалом, ажәак ала, иаҳцәызыз ҳцәызит!»

Уи аамҭазы Џьемиле Ҳаным рааигәара дааит.

«Оо! Фуаҭ Беи еиҭах аҭоурых дагәылалазаап. Ари, ас даналагалак шаанзагьы даҟәыҵуам ацәажәара, изызыроуа игәы ԥысҵәама ҳәа дизхәыцзом».

«Мамоу Џьемиле, бхаҵкы! Даара иџьашьахәу цәажәарак ҳамоуп. Кырза иаԥсоу адырракқәа сиҭеит.

Бара – аԥшәма бзиа, сар – аҩыза хазына дҳамоуп. Сара исгәаԥхазаны сизызырҩуеит».

«Нас ишәасҳәари? Уара иугәаԥханы уизызырҩуазар», анылҳәоз лыблақәа ҭыҷҷаауа дшыӄаз убарҭан. Семиҳ Беи иажәақәа ларгьы лгәы ишахәааз убартә иӄан. Џыҭрак акгьы мҳәазакәа даагылазаргьы, дыззааз анылгәалашәа: «Афатә мазеиуп, аишәа сыргыларц абашәҭаху? Ишәҭахызар арахь иаазгап. Ишәҭахызар абалконахь, иабашәҭаху?»

Фуаҭ Беи «иахуҳәаауеи?» иҳәозшәа Семиҳ Беи днаихәаԥшит, уигьы «ибзиоуп» ҳәа ихы наирцысит. Акрыфаразы абалкон ахь инеит.

Џыҭрак аамҭа ҿымҭ акрыфара ишаҿыз Џьемиле Ҳаным лыбжьы аалыргеит.

«Анцәа иџьшьоуп, уаха ҳара–ҳара ҳаизынхеит».

Ари ажәа Семиҳ Беи кырза игәы иахәеит. Избанзар, иара ушьҭа дытәмны дрыԥхьазазомызт.

«Саргьы рҭаацәара саланы срыԥхьазоит... Иџьоушьаша схаҭагьы убасҵәӄьа схәыцуеит» ҳәа, игәы дынҭахәыцит.

Нас Фуаҭ Беи иихәақәаз дрызхәыцуа дналагеит. Ииашаҵәӄьаны арҭ ауаа иибахьаз иреиԥшзамызт. Рқыҭа ушалалаҵәӄьо иубарҭан уи. Амзырха зыхьзыз ицқьашәқьа иӄаз ашҭақәа ирҭагылаз рыҩнқәа рыла егьырҭ ақыҭақәагьы зынза иреиԥшзамызт. Ақыҭаҿы ҩба-хԥа раӄара ҩбаны иеихагылаз аҩнқәа гылан, егьырҭ зегьы акны иӄан, рҭагылазаашьа ахьыбзиамыз азы, аҩнқәа хырзаманны иӄамзаргьы ицқьан, ипашәза ишьыхын, рборақәеи, ананырақәеи, рыкәтыцрақәеи инасҭхашәа игылан.

Ашьыжь шаанза игылаз аҩны апҳшәампҳҳәыс, ма атыпҳа, аҩны акәша-мыкәша ипссаны ицқьашәқьа иҟарцон.

Аҳәса акасы рхарцон, аха, рхы таҳәҳәазамызт. Атыпҳацәа ракәзар, рыхқәа хтын, рыхцәқәа еиҳарак акны ипаны ихәхәаза иоушьтын. Акы зацәык, џьара амҩа ианықәу, мамзаргьы атаҳмадацәа рымац аныруаз, ус, кассы хәычык ныҟәыргалон.

Ахацәа амхы, ма аутраҿы аус аныруа ажәцәеимаа рышьарцон, аха егьыс азиацкь рышьарцалон. Абарт аматәақәа зегьы еиҳарак аҳәса ишырзахуаз анеиликаа даараза иџьеишьеит. Хымпада, асакәа ршәызар акәын, ахылпа ухамкәа, асакәа ушәымкәа адәы уқәлар пхашьароуп ҳәа ирыпҳьазон. Иагьа ирымамзаргьы иршәыз цқьан, ирнаалон (Мекка ицаны иааз таҳмадацәақәак ржакьа аушьтын акәымзар). Зегьы рхы саны рпаца амхны ақалақьуаа реипш иҟан.

Нас мышқәак раахыс ихы итагьежьуаз зцаарак еитааигәалашәеит.

Излагәеитаз ала Фуат Беи аагарта ҽәҽәак ҳәа акгьы имазамызт. Ҩыџьа ахәычқәа аирпхьон. Арахь аус зуа ҳәа азәгьы дубазомызт. Иашьа Џьаабир иеипш ахәаахәтрагьы инапы алакзамызт. Насгьы есымша асас дрыгзамызт.

* * *

Акрыфара аамышьҭахь ракаҳуақәа инарыхәо рҭаҭынқәагьы ианарҿыхо иштәаз Семиҳ Беи уаанза ихы иҭагьежьуаз азҵаара цәыригарц иақәикит.

«Фуаҭ Беи акы суазҵаар сҭахуп, аха ииашаны сузеилымкаар ҳәа сшәоит».

«Ииашам ак аҳәара угәы иҭазар зынза уаламган, егьыс иуҳәалаакгьы уеилыскаауеит умшәан».

«Мамоу, иудыруеит сара шәара ишәызку зегьы срызҿлымҳауп. Шәеилыскаар сҭахуп, уи ауп зегьы сызразҵаауагьы, аха зны-зынла сызҵаарақәа шәгәы иалсыр ҳәа саназхәыцлак сеааныскылоит. Аҧхьан иуҳәақәазгьы кырза сархәыцит. Уи амшалоуп абри азҵаарагьы усҭарц зысҭаху.

Анцәа ишәыгимыжьааит, анеи-ааи дшәыгзам. Есымшагьы чарак, ма ҧсрак ахь царҭас ишәымоуп. Сахьынаҧшы-ааҧшуа зегьы абас шәыҟоуп, абарҭқәа шәызларыхьзои? Аагарҭас ишәымои?»

Фуаҭ Беи дааҧышәырччан Семиҳ Беи иажәа днаҧыҩлеит.

«Ажәакала ари азлагара азы абантәаауеи ҳәа уҵаауеит! Уара иузымҳәо сара исҳәап, ари уахьазхәыцуа џьашьатәзам. Сыгәра га, саргьы зны-зынла абри азҵаара схы иасҭоит. Абас санрыхәаҧшлак – ауаҩы имои? Ҽыҭк адгьыл, уигьы ачареи аҧсреи шиҳәо, уаҩҵас дзахылаҧшзом, аха арахь џьаргьы дагхазом.

Егьырҭ ирылаҳхуеи, сара стәы узеиҭасҳәап. Саб иҟынтә ус, амал ду ҳәа акгьы ҳазнымхазеит, дгьылқәак ҳамоуп. Уигьы бжала ирысҭоит. Сара зны-зынла снеины снықәыҧшуеит ауп. Мышкызны ҳамхқәа бжала илазҵо

иҩоныҟагьы ҳаицнеип, игәы иаахәоит. Шевкьеҭ ихьзуп. Алазҟәа дреиуоуп.

Усгьы аамҭа ҳамоуп, Шевкьеҭ дышсыҟәшәаз атәы узеиҭасҳәап.

Ара, ҳакәша-мыкәша бжала удгьылҟәа лазҵаша азәгьы дузыԥшаазом. Дара рымхҟәа изрыхьзом уара утәы акәым. Шевкьеҭ дсыҟәшәааанза ҳгәылара иҟоу аҟырҭуеи аҭырҟәеи ҟыҭаҟәа рҟынтә ауаа ҳаԥшаауан. Ҽнак ииарҭа иҟәаҟәа иҟәыжьны иԥшәмаԥҳәыси ҩыџьа ихәычҟәеи ицны Шевкьеҭ даакылсит. Ашьаура амшала иҭыԥ ааныжьны арахь дыҟәҵзаап. Аҟалаҟь дшалаз Ҟәыча дибан диманы дысзааигеит. Иҟасҵоз, аҟыҭа аҵыхәтәаны иҟаз сымхы ахаҿы ҟьалак изсыргылан днаганы дыҩнасҵеит. Аԥара-шьара акымзарак имам, раԥхьатәи амшҟәа ахәыл жәны ирфон, арахь иԥхашьаны акы изаҳәом. Иагьараан «кыр шәыгума?» ҳәа уразҵааргьы ирыгу уарҳәом.

Аҵыхәтәан дәҟьанк аҟны днаганы еибасырдырит. Адәҟьан зтәызгьы «ииҭаху иҭ, сара схахьы изгоит» ҳәа иасҳәеит. Ус дыԥхамшьакәа дыхәҳахәҭып ҳәа схәыцуан. Аха снеины сҵаацыԥхьаза, џьыкак, хәшак ада акгьы шимгоз ангәасҭа, инаганы жәхьак исҭеит, иахылҵуа еиҩаҳшоит амала уара уазылаԥшуеит ҳәа аниасҳәа, дгәырҕьан иеысгәыдижьлан сгәыдикылеит. Абас ҳалагеит, уи ашыҟәс ашьхымза еиԥш аус иуит. Иҭаацәеи иареи ианаамҭаз илаҵеит, ирашәеит. Ишахәҭаз иахылаԥшит, ҭагалангьы ибзиазаны аҽаҩра ҳауит. Уигьы абжа ааганы снапы аламыркьыскәа аца инҭеиҵеит. Шевкьеҭ даара дуаҩы ҟьиоуп, дуаҩы иашоуп, ахаан амц иҳәом, уижьом. Иахьатәи аамҭа иара иҩыза ауаҩы

дабауҧшаауеи? Сыгәра га, амхаҿы ахала иааз ҟабк ибар абжа ҳара ҳахь иааигоит. Даажьҭеи шьҭа хәшықәса ҵит. Уи аахыс сара амхы ашҟа инагоу амҩагьы схашҭхьеит.

Қәычагьы абас уаҩык дишьҭазаарын, аха ари игәра изымгакәа дааганы сара дахьысзынижьыз шаҟа дахьхәны дыҟоу удыруандаз.

Ажәакала Шевкьеҭ шьҭа аҳ иеиҧш дынхоит. Жәахык раҟара ашьамаҟа изануп. Икәытқәа узыҧхьазом, агәақьҳәа ашә, ахш, ахырҵәы, акәтаӷь аҭира даҿуп. Иахьа ҧаралагьы зегьы ҳааихәаратәы дҟалахьеит. Шықәсқәак рыла ҩныкгьы аахәаны ҳааныжьны дцар ҳәа сгәы ҭҟьоит.

Ҳара ҳауаажәлар аусура дук бзиа ирбазом. Иара, аҧхьан уаргьы ишуҳәаз еиҧш, ачара, аҧсра уҳәа, шырҳәо аусура ахагьы роузом. Насгьы ҳара иааҳрыхуа аҭира ҧхаҳшьоит. Абар ҳашҭа кәтыла иҭәуп, аха азәы ибар ихьымзӷуп ҳәа кәтыкгьы кәтаӷь цыракгьы зҭиуа дузыбазом, ахәыҷқәа хәыҷы-мыҷқәак анаархәо рхы иадырхәоит акәымзар, аҭира ҟалазом.

Ҳара ҳҿы хьык аҧара умамкәа унхар улшоит. Ҳара ҧарала иааҳхәақәо маҷзоуп. Амаҭәа злаҳзахыша аба, аҳәса ршьаҵа, агаз, аҵьыка, ани, ари… Абарҭ раахәарагьы кыр аҭахума. Ауаҩы ица ҭәызар, ихш, ихырҵәы, ишә, икәтаӷь, икәац, иҟәыд, ибысҭа ыҟазар, ашьхымза иуаазогьы ацха рымухуазар уаҳа круҭахума?

Нас, аҧсрахьы, ачарахьы уанцогьы уеы улақәтәаны ауаа унарылагыланы уцоит.

Ҳара иҳамоу зегьы ҳамеигзакәа еиҩаҳшоит. Аҧареи амали рзы аҧсыцәгьара аҧсуара иатәзам, ус зхы

мҩаԥызгаз ажәлар лахь иртҩоит, ҳаҭыр иқәырҵазом. Ҳаԥсадгьыл аҿгьы ҳабдуцәа аԥара ныҟәыргазомызт, ирымоу еиҭныԥсахланы ирыгу-ирыбзоу хадырҭәаауан, уи амшала абеиа, аҕар ҳәа еиԥшымра дук уԥылазомызт. Аразны кәадыри, бџьар шьахәки, ҿыжәла бзиаки раакәын иумазар убеиоуп ҳәа узларԥхьазоз. Аԥара азы аԥсыцәгьареи аҟыԥсреи ауаҩы шаҟа дархәаԥсо, дланарҟәуа аханатә ирдыруазар акәхарын, мамзар зегьы зыхшыҩ азхоз ҳабацәа аԥара акәызма ирзымызбоз! Сара усазҵаауазар аԥара ауаҩра ықәызхуа зҩак еиԥш ирыԥхьазон, уи амшала абыржәгьы амал алаҿхәара даара иԥхашьароуп. Ҳара ҳҿы зегь раасҭа ихадароу ахымҩаԥгашьоуп. Атәашьа, агылашьа, ацәажәашьа адырра ауп. Ажәакала ажәлар рҿы ҳаҭыр пату зқәу, ихадароу ауаҩроуп.

Амала излазбо ала араҟа ҳусқәа цәгьахоит. Избан акәзар, аамҭа цацыԥхьаза аԥара реиҳа ҳаԥсҭазаара иалало иалагеит, иҟалацыԥхьаза ҳара ҳҕархараны ҳаҟоуп. Еиҳаракгьы ҳхәычқәа рыԥсҭазаара аԥара иадҳәалахошәа избоит. Урҭ иахьа ҳара ҳшынхо еиԥш изнымхар ҟалоит.

Уажәы еилукаама ҳара ҳазлагара азы ахьынтәаауа? Ҳазлагара ус агәараҳәа азы аҭахзам, аԥсабара иҳанаҭаз ала аффаҳәа аус ауеит.

Аха шәара шәҿы ус аума? Зегьы – ԥаралоуп. Ача, ахәша, акәац, акәтаҕь, афатә, ажәтә… Сара Сҭампыл саннеи схала изымбеи, сасра сшыҟазгьы, ара мызкы исызхашаз аԥара уаҟа мышкы ала саалгеит.

Назлыиар думдыруеи, лҭагылазаашьа бзиоуп. Ауалафахәы лымоуп, лҩнқәа қьырала ауаа ҩноуп, ажәак

ала аагарҭа бзиа лымоуп, аха убас дшыҟоугьы исызхом ҳәа дыгәрымуеит.

Ӷакала еилумкаан, аха уажәы сара абра акәымкәа Сҭампыл сынхоны сасра усзаандаз исыԥсыхәарыз. Уа мышқәак раамышьҭахь иумоу уаалганы «данбацаришь» ҳәа усас ибла аҭаԥшра уналагоит, иагьа бзиа дубозаргьы. Уаҳа ԥсыхәа умазам. Ақалақь аӷьы усоуп, аха араҟа усоума? Усас наунагза дынхаргьы дуԥырхагазам, насгьы абас уара уеиԥш бзиа иубо иакәзар, дцар ҳәа угәы ҭҟьаны умԥсуеи!».

Аҵыхәтәантәи иажәақәа аниҳәоз иблақәа ҭыԥхаауа Семиҳ Беи убас днаихәаԥшит. Семиҳ Беи маҷк аԥарала срыцхраап ҳәа ууанза дзызхәыцуаз игәаанагара ааигәалашәан ихәы днацәыԥхашьеит. «Анцәа иџьшьоуп уи аԙыза ахьысимҳәаз, ргәгьы нсырхон, ахьымӡӷгьы згон» ҳәа днахәыцит.

Араҟа инхо ауаа рыԥсҭазаашьеи, иара иԥсҭазаареи кырза еиԥшзамызт. Иара дахьынхоз ақалақь аҟны рыԥсҭазаара хырхарҭа азҭоз аԥара акәын. Уи амшала ихы аахьымӡӷишьеит Семиҳ Беи…

* * *

Ашьыжь аҵьаама аҟны ахәаҵьа дзыԥхьоз «Сальа» абжьы ала дааԥшит Семиҳ Беи Сальа ззырҳәо, уаԙԥсык иԥсҭазаара даналҵлаак ахәаҵьа аминарет дԙықәгыланы ибжьы рдуны дзыԥхьоз акәын. Ауаа уи ала азәы дшыԥсыз еилыркаауан. Ахәаҵьа сальа даԥхьан данаалгалак иԥсыз дзусҭазгьы ажәлар ирылеиҳәон.

Уажәгьы ахәаҵьа салҩа даԥхьаны даналга иихәашаз дазыԥшит, аха уигьы ԥсышәала ианихәа акгьы изеилымкаазеит. Ушьҭа сзазҵаарыда ҳәа дышхәыцуаз ҭырқәшәалагьы алахәара аныҟала ргәылара ҭакәажәык лыԥсҭазаара дшалҵыз еиликааит. Аԥенџьыр аҟынтә данынаԥшы Фуаҭ Беии Џьемиле Хаными иццакы-ццакуа агәашә иштыҵуаз аагәеиҭеит. Иҿы инапы изәзәарц дахьцоз ишьҭыбжьқәа заҳаз Џьенгьиз, «Ҳгәылара аԥсра ыҟоуп сани саби уахь ицеит, ухәы рхиоуп, иузназгарыма? ҳәа днаиазҵааит.

«Уахымццакын Џьенгьиз, сԥаҵа ссап, нас шьыжьхьа еицаҳфап»,

«Даара сгәы иахәон, аха сара акрысфахьеит, амала сшәыдтәалоит, насгьы аԥсра ахьыҟоу снеироуп, уаансыжьыр акәхоит».

«Иԥсыз дышәзааигәоума?»

«Аиеи, егьи аҳабла аҟынтә ҭакәажәык лоуп. Дааигәацәазам, аха сан дылҭынхоуп. Ачымазара ҳәа акгьы лымазамызт, аха иҟаҳҵари илзыԥҵәаз аамҭа ари аҟара акәзаарын».

«Иахьа уажәраанза аамҭак ԥшааны Џьенгьизи сареи ҳзымеицәажәазац. Уажәы акрыфарҿы ма ԥыҭк ҳнеицәажәап» ҳәа днахәыцит Семиҳ Беи аишәа ианахатәа.

«Абриаҟара аамҭа абра сыҟоуп, зныкгьы ҳнеидтәаланы ҳзымеицәажәазац. Излаздыруа, Сҭампылтәи ауниверситет алитературатә факультет уҭазаап, ус анакәха, занааҭла ҳаиҩызцәоуп» иҳәеит Семиҳ Беи.

«Аиеи, Семиҳ Беи, Сҭампылҭәи ауниверситет алитературатә факультет сҭоуп. Ҩышықәса ҵит сынтәа, аха занааҭла уара суҩызахарц макьана сабаҟоу, кырза аамҭа аҭахуп уи».

«Ауниверситет уаналгалак угәы иҭозеи?»

«Рҵаҩыс аусура сгәы иҭоуп».

«Уфакультет иуҭахханы иалухма, мамзар ус уақәшәама?»

«Исҭахны иалсхит, избанзар ашкол ахәшьара бзиа сыманы салгеит, иахьысҭаху алхра аҭагылазаашьа сыман, аха ари алысхит».

«Ус анакәха, арҵаҩраҿы узаангылои? Уҵара изацумҵои?»

«Уигьы бзиахон, аха ҳҭагылазаашьа уадаҩуп, сҭаацәа уаҳа рылшом, уи амшала иаразнак арҵаҩра салагар саб уадаҩрас сиоузомызт. Иара сзимыцхраауазарагьы ҵьабаас симоуааит ҳәа сыццакуеит».

«Усҵәҟьагьы акәзам Ҵьенгьиз. Сара издыруа Фуаҭ Беи уара уҵаразы акгьы деигзараны дыҟам».

«Уи ауми саргьы сзыцәшәо Семиҳ Беи, саргьы уи сҭахым шьҭа. Саб унеишь-уааишь ззырҳәо уаҩуп. Ҳҭагылазаашьагьы хар амазам, аха аԥара ануҳәалак – уи ҳнапы иакзам, ас ицар саб аԥара иԥшаарц имоу адгьылқәа рыҭира далагароуп, аха уигьы аԥара ҟанаҵо ҵьушьома? Баша иҭиуеит, иоуа аԥарагьы ҵьаргьы ихәаазом.

Ҳаԥхьаҟатәи ашықәс астипендиа азы аиҳабыра рахь ашәҟәы зыҩуеит. Ахәшьарақәа исымоу ргәаԥхар, ирыдыркылап ҳәа сгәыӷуеит. Усҟан ауадаҩрақәагьы

сыриааиуеит. Аха сара арҵаҩрагьы дааразa истахуп. Саныхәыҷыз арҵаҩра сыԥхыз иалалон, ажәак ала арҵаҩра стахуп.

Амала… Семиҳ Беи, иеибаҳҳәақәаз ҳабжьара инхааит. Еиҳаракгьы астипендиа азбахә саб изымдырроуп, мамзар ихьымзӷшьаны, ихьааигоит. Иара соур, ақәҿиара иаасырԥшыз азы исоуит ҳәа ҿызгак ԥшааны изеиҭасҳәап…».

Семиҳ Беи зҿлымҳарала дзырҩуан, иажәақәа данрылга инапы Џьенгьиз ишьамхы иныкәҵаны. «Уеилыскааит Џьенгьиз, еибаҳҳәаз ҳабжьара инхоит. Нас уабгьы иауҳәаша уазымхәыцын, избанзар ахәшьара бзиақәа умамзар астипендиа усгьы иурҭазом, уаб изхьымзӷишьари. Уи адагьы уаб уара ула иагьа дыюхәаргьы имаҷуп. Дааразa ибзиазаны уаазоуп акрышулҵуа уажәнатә еилкааyп».

Семиҳ Беи иажәақәа Џьенгьиз дааразa дарԥхашьеит, ихы ларҟәны «иҭабуп, исыдышәкылақәаз рзы» иҳәан дҩагылеит, насгьы «Саҭашәымҵозар сара аԥсра ахьыҟалаз снеироуп», азингьы иҭаххеит.

«Аԥсы анышә данбарҭо, кыр иԥшуама?»

«Мамоу, ус хара иҟоу ҭынха ҳәа азәгьы дыҟазам. Агәыла қыҭақәа рҟынтәгьы иаразнак иахьзоит. Иахьа ахәылбыюха анышә дарҭара иҟоуп».

«Аиаша уҳәозар, саргьы анеира стахуп, аха ииашахома?»

«Акымзарак иаԥырхагазам, рыгәгьы иахәоит. Ишәҭахызар ҳаиццап. Шәыюшәырмазеиаанза араҟа сышәзыԥшуеит».

Семиҳ Беи дҩагылан иматҭәақәа ԥсахны дааит. Нас иеицны амҩа инықәлеит.

Амҩа иахьыҟәыз, Џьенгьиз аԥсра ахьыҟалаз аҩнатәаҿы имҩаԥысуа аусқәа дрыхцәажәон.

«Уажәы ашәаџьҳәаҩцәа агәыла қыҭақәа рҿы иҟоу ауа-аҭынхацәа адырра рырҭоит. Ашәаџь ззырҳәозгьы рыкәша-мыкәша дара адырра ҟарҵоит, ажәак ала азы иалауижьыз ахаҳә иахылҵуа ацәқәырԥа еиԥш ажәабжь иаразнак ажәлар ирылаҵәоит.

Ашәаџьҳәара убас еиҿкааны, иласны имҩаԥысуеит иззымдыруа изхамҵар ҟалоит. Сара абри ҳҷыдара есымша салаехәоит, даеа жәларык рҿы ари аҩыза сымбац, исмаҳац. Уажәы уаргьы иубап, зынза ихароу ақалақьқәа рҟынтә ауаа аакылсуеит. Изларахауазеи? Абри аҩыза аиҿкаара ала, иара уи назыгзогьы иазыҟаҵоу, ҷыдала иазку ауаа ракәу џьушьома? Баша ажәлар роуп, ажәакала ажәабжь заҳаз шьҭа иҟаиҵаша иара идыруеит азәгьы ак идҵара аҭахзам.

Уажәы аԥсы дахьыкҿоу аҩнаҭа амзырхаҿы аҭаҳмадацәа хазы итәоуп. Аҿар ракәзар, ршьапы ихгылоуп, аҭаацәа реиҳабгьы аҭаҳмадцәа дрылагылоуп. Уа ҳаннеилак дусырбап. Унеины уанидышшылалак аҭыԥ ахьудырбо унатәап. Сангьы нас уналыдышшылап харантәи акәзаргьы лҭынха лакәын».

Ииашаҵәҟьаны, ауаа рацәа еизаны иҟан. Џьенгьиз ишиҳәаз еиԥш, амзырха арҕьарахьтәи аган аҭаҳмадацәа ирзыҟаҵаз атәарҭақәа рҿы итәан, аҿар ракәзар, ршьапы ихгыланы иԥшын. Гәыԥҩыкгьы ҿыц иааиуа рзы атәарҭақәа рыҟаҵара иаҿын…

Семиҳ Беи атаҳмадацәа ахьыҟаз днеин иҧсыз атакәажә лашьа дааидгылан дналыдышшылеит. Уи аамҭазы зегьы ихаҵгылахьан, иаргьы дтәарц атыҧ идырбеит, аха, уи иахьидырбаз атыҧ акәымкәа, днеины Фуаҭ Беи ивара днатәеит.

Зегьы неибарҧшны «уара утәа», «уара утәа» ҳәа ҳатыр неиқәырҵо реиҳа ақәра змоу неизыҧшуа рҭыҧқәа рҿы илатәеит. Семиҳ Беи ианатахҳалакь акы диазҵаарц Фуаҭ Беи ивара чыдала иалиххьан. Ҿымҭ рыхқәа нарҵысы-аарҵысы блала аҧсшәа ааибырҳәеит. Аҧсра ишахәтаз ала рхы мҩаҧыргон, азәы криҳәар итахызаргьы ашьшьыҳәа ибжьы ныҵакны иҳәон.

Аҳәса зегьы аҩны иҩнан, ҿыц иааиуа иццакыццакуа аҩныҟа рҿынархон. Аҳәса рҟынтә гәыҧк ааины аҩны ианыныҩналалак аҧсуаа алақмар ззырҳәоз акы аацәырыргон. Семиҳ Беи аҳәса рлақмарҳәашьа даршанхеит, рыбжьқәа меилагазакәа убас ихааза ирҳәон. Семиҳ Беи аҳәса ирҳәоз алақмар дшазызырҩуаз ихәыцрақәа дрыманы ицахьан.

Фуаҭ Беи «Ҳара усгьы араҟа ҳаҧшуп, уара иутахызар аҩны уцаны акы унацҳа, иутаххар даеазнык уаап» аниҳәа, дыцәаны дааҧшызшәа аҧстазаара дазыхынҳәит, аха аҩныҟа ацара мап ацәикит, араҟа даангыланы имҩаҧысуа зегьы ибла иаирбар акәын иитахыз.

Ахәылбыеха ахацәа мацара аҧсы даашьтырхын анышәынтрахь днаганы анышә данарта Семиҳ Беи Џьенгьиз дицны аҩныҟа дхынҳәит. Фуаҭ Беи макьана уа даанхон. Харантә иааз асасцәа ақыта зегьы ирысасны иахьырҧхьазоз азы асасцәа зегьы еиҩшаны рыҩнқәа

рахь инаргон. Фуаҭ Беигьы дзынхаз уи азы акәзаарын. Аҵыхәтәанынза дыҧшны иаанхаз дрыцны аҩныҟа даараны дыҟан.

Ауха абалкон аҿы ихала акрифеит Семиҳ Беи, избанзар Џьенгьиз ихәы анизааига «Саҭаумҵозар сара аҧсра ахьыҟоу аҩныҟа схынҳәыроуп, уара Мелекьҧер дузаанҳажьуеит, укаҳуагьы уи иузыҟалҵоит» наиаҳәаны амҩа дықәлахьан.

Акранифоз ганкахьалагьы иахьантәарак иааиыхҭысқәаз дрызхыәцуан.

Аҧсраҿы даараза ирацәаны ауаа ыҟан, изларҳәоз ала Аҧсуаа рыҧсрақәа еснагь абас акәзаап ишыҟало, ауа-аҭынха, ажьрацәарала иахьеибаркыз азы ааигәантә, харантә изаҳаз аауан. Ус ианыҟалагьы ауаа рацәаҩхон. Семиҳ Беи аҩныҟа даныхынҳәуазгьы ауаа акатаҳәа аара ишаҿыц иаҿын. Ауаа абас данрылаҧш уаха ҩнаҭацыҧхьаза жәаҩык-жәохәаҩык асасцәа ҟалоит ҳәа иџьашьаны дрыхәаҧшуан.

Нас аҧсра ахьыҟаз аҩнаҭаҿы иеизаз рхымҩаҧгашьа азхәыцра дналаигеит. Аҧсы лҭынхацәеи, адышшылара иааиуаз зегьы ашьшьыҳәа иҟан, рыбжьы мыргазакәа аамысҭашәала рхы мҩаҧыргон. Ус иеибарҳәҳәо, арҵәаа ҳәа иҳәҳәауа иҟазамызт. Аҳәса анышәынҭрахь инеизомызт, ашьшьыҳәа иҵәыуо, алақмар ҳәо, рыҧсы днаскьаргон.

Адышшылара нааз гәыҧны иҟазар, ашҭа ишҭалаз еиҧш реиҳабы «Фатиҳа!» ҳәа ибжьы аниргалак зегьы рнапқәа аартны аҟәырҟан ианыз анцәа иажәақәа рҟынтә Фаҭиҳа зыхьзыз инаҧхьон. Ари аҧхьара аҧшәамацәагьы тәазар иҩагыланы реаладырхуәан. Нас иааиз агәыҧ

реиҳабы иахәҭаз ажәақәа рыла аҵьабараҿы игылаз днарыдышшылон. Уи аамышьҭахьгьы даусы иахьрыхәҭаз аҭыԥқәа рҿы инадыртәон.

Абарҭқәа зегьы убас иеиҿкааны, убас уаҩрала имҩаԥысуан харантәи ирыхәаԥшуаз даршанхон. Ари даараза иҳаракыз культурак, иҵаулаз хдыррак ишахылҵыз умбар залшомызт.

* * *

Семиҳ Беи абарҭқәа зегьы дрызхәыцуа абалкон аҿы дыштәаз, Мелеқьԥер акаҳуа изаалгеит. Иара дылԥыларц дҩагылазаргьы Мелеқьԥер лнапы ала дтәарц илырбон. Раԥхьаза Мелеқьԥер иҟалҵарц илҭахыз изеилымкаазаргьы нас иаргьы аиҳабы ҳәа дыԥхьазаны иаанда дшымцәажәо анеиликаа: «Ари илырмыцхәцәеит саргьы алеишәа сзыҟалҵома?» ҳәа днахәыцит. Уи аамҭазы Мелеқьԥергьы акаҳуа иаԥхьа иқәлыргылон. Иҟалалакгьы дирцәажәарц иақәикхьан.

«Сара стәымуаҩуп, аҭаацәара срылам, сбеиҳабым, бсыдтәаланы бсацәажәар сҭахуп. Избанзар азҵаарақәа сымоуп!»

Мелеқьԥер ганкахьала дшизызырҩуазгьы, еа ганкахьала акаҳуеи иацижәша ази астол иқәлыргылахьан. Лхаҿсахьала «сцәажәар ԥхашьарахоума?» ҳәа дихәаԥшуашәа дахьазхәыцыз иҵегьы илыдицалеит.

«Бааины абас бнатәа, сара башьа еиҳабыс сыԥхьаза, бызцәыԥхашьо акгьы ыҟазам. Ишбасҳәаз еиԥш, сара сҿы алеишәа аныҟәгара аҭахзам».

«Ибымроуроуп шьҭа, сшьамхнышгыланы сбыҳәарыма? Сара сеиҳабызар, адҵа бысҭоит бааины абра бнатәа» ҳәа дналыҟәыҕәҕәеит Мелеқьԥер длакәакуашәа аниба.

«Шәышԥасыҳәо? Ус шәымҳәан» ҳәа лыбжьы ныҵакны аҭак аныҟалҵагьы, «Иббама? Абар, бцәажәеит, атәылагьы мбгеит, абас блатәа, маҷк ҳнеицәажәап» ҳәа даалыхлафит.

Мелеқьԥер раԥхьа иҟалҵара лзымдырруа дааҟалазаргьы, нас днеины ҟәардәк ааганы инаргыланы ларгьы лшьапы дықәгыланы аԥшра дналагеит.

Семиҳ Беи «бтәа Мелеқьԥер», аниҳәа ашьшьыҳәа аҟәардә дныҟәтәеит. Лнапқәа лшьамхы иқәҵаны лхы ларҟәны, ҩымҭ дтәан.

Мелеқьԥер даара дҭыԥҳа ԥшзан, лоура-лыҭбаара, лцәа, лжьы, лыхцәы, уҳәа сахьак дагәылҵызшәа дыҟан, данԥышәырччалак ашәҭыц еиԥшҵәҟьа дкаҷҷон. Лан кырза длеиԥшын.

Ус баша ацәажәара ахы аиркырц дҵааит Семиҳ Беи.

«Ацәардаҕәы бзықәымтәои, Мелеқьԥер? Бцаны аҟәардә заабгеи?»

«Ус ишԥаҟало? Ҳаиқәлацәоушәа ацәардаҕәы аҟны шәывара сышԥатәоз?»

Џьенгьизгьы абас шыҟаиҵалоз згәалашәаз Семиҳ Беи аҩар аиҳабацәа ахьтәо ишрыдымтәало атәы ааиликааит.

«Ее Мелеқьԥер! Бгәаҭеиуама? Ауыс ахькылсуа ҳәа бгәырҩома?»

Ари азҵаара ус баша цәажәарак цәырнагап ҳәа илиҭахьан, иара убасгьы иагьыҟалеит, азҵаара иарҭынчыз Мелеқьԥер аҟармаҵыс еиԥш лҿы аатит.

«Сашԥамгәырҩо, сышԥамгәаҭеиуа, аха иҟасҵари, шьҭа иҟалаша ҟалеит. Ушьҭан абзиара ҟалап анцәа иҳәозар».

«Хьаас иҟабымҵан, Фуаҭ Беи шәус аҭыԥ иқәиҵоит». Маҷк рыбжьы мыргазакәа итәан. Нас мелеқьԥер дҵааит:

«Саҭашәымҵозар акы еилыскаар сҭахын, ааигәа Фуаҭ Беи шәицны ҳаҩныҟа шәцазаап… Сани саби шԥаҟақәоу?»

«Излазбаз ала ԥырхага рымамкәа иҟан, ргәабзиарагьы бзиан».

«Уи сеигәырҕьеит, аха сара даеакы сазҵааауан, араҟа урҭқәа азәгьы сызрацәажәазом. Саб ирацәаны дгәамҵны дыҟазма? Исҳәахит, дгәамҵны дышԥаҟам! Аха зынза дсызгәаар, уаҳа симбар ҳәа сшәоит.

«Аиеи гәышьа, дгәааны дыҟоуп, аха ус наунагза даанхоит ҳәа сыҟам, амала шәаргьы иҟашәҵаз усума? Бырҳәарц ианааишаз аламҭалазы…».

Мелеқьԥер, Семиҳ Беи иажәа днаԥылеит.

«Ари алацәажәарагьы сацәыԥхашьоит, аха сыгәра жәга, ишыҟалаз, ишсыхьыз абыржәыгьы исыздыруам. Неџьдеҭ сиҭахханы мап аныркыз аены сыбналандаз ма? Аха исыхьит, иҟалеит шьҭа».

«Нас, абыржәы акәзар ус ҟабымҵазози? Бахьхәыма бахьааз?»

Мелеқьԥер лхы ларҟәны ҿымҭ, ҳамҭакы аҟара дтәан. Семиҳ Беи Мелеқьԥер лхымҩаԥгашьала ак лҳәар лҭахны ишылзымҳәоз еиликааит, аха

дылмыҟәыҕәҕәазеит, лара илҭахны ацәажәара далагаанза лхы дазынижьит. Ҧыҭк ашьҭахьгьы Мелеҟьҧер ацәажәара дналагеит.

«Сара сашьеиҳабыкгьы дшыҟоу жәдыруама?

Семиҳ Беи иааҵьеишьеит, иахьа уажәрааанза ус азәгьы избахә имаҳацызт.

«Мамоу исыздырзом шәыҩны саныҟазгьы азәгьы дсымбеит. Избахәгьы смаҳаит».

«Ишҧашәаҳауаз, уи избахә алацәажәара ҳаҩнаҭаҿы зәыр изыгәаҕьуама? Саб ҟырҭуа ҭыҧҳак дахьааигаз азы мап ицәикхьеит».

«Нас уажәы дабанхо?… Иҩнрахама уи аҭыҧҳа лыла? Ихьзузеи иара?»

«Џьиҳаҭ ихьзуп. Иахьынзаздыруала, ҵыҧх Сҭампылҟа диасызаап, уаанзагьы Измиҭ дынхозаарын».

«Баангыли, излаздыруа бҳәама? Шәаргьы шәмеибабазои? Бан, бара?.».

«Ҳабеибабари? Иара архь дзаауам, ҳара уахь ҳазцом. Назлыиарҵәҟьа дылзыбом, дылбозаргьы саб дицәшәаны илызҳәом. Арахь, рҩыцьагьы Сҭампыл инхоит. Ахшара данроу саб игәы ҧшааны идикылап ҳәа ҳгәыҕзаргьы, уигьы башахеит, саб акы аниклак – икит ауп. Ажәакала, ари ҳҭаацәараҿы хьаа дуззаны иҳамоуп.

«Аџьашьахәа! Баб абриаҟара игәы нирхама? Иакәым иҳәама, кыр еимаркма?».

«Мамоу, мамоу!.. Ус акгьы ыҟам, сашьеиҳабы уаҳа назҭахым уаҩуп, игәаҧхаз аҭыҧҳа дааигарц аниҭахха саб атәыла ирбгеит. Ианамуы уигьы дымҵаирсит. Саб еиҭа ианимуы, иҟаиҵарыз? Дҩыҟәлан дцагәышьеит. Сангьы

саргьы иагьа иаҳҳәазаргьы саб игәы уаҳа имҟәандахеит. Уи аахыс ҳзеибабазом».

«Исызхаҵом. Сара сахьиацәажәоз шаҟа дуаҩы ҟәымшәышәыз, шаҟа дуаҩы ҭынчыз».

«Ус дубоит аха, даеа ҟазшьак имоуп. Уажәы саргьы сахьхәны сзыҟоу уи азоуп. Сашьеиҳабы изиуз саргьы исзиур, сыҧсуеит сара… Излазбо ала, иагьыҟаиҵоит, еицәоугьы сҭеиргылоит, избанзар сара иҟасҵаз сеиҳабы иҟаиҵаз иаҩызоума?»

«Усҵәҟьа бгәы кабмыжьын, Фуаҭ Беи, хымҧада, мҩак иҧшаауеит. Изалзбаз ала Баб иҿы аҳаҭыр дузза имоуп. Башьа еиҳабы иаамышьҭахь баргьы мап быцәкра азин ииҭарым».

«Саргьы гәыӷырҭас исымоу иара заҵәык иоуп. Ус сгәы сҟажоит макьаназы»,

«Баб иацәажәара ҳаналага, раҧхьаза дгәамҵхамҵуа дыҟан, аха нас Фуаҭ Беигьы, лара бангьы убас рҿы аадыртит аха базымҵаан. Фуаҭ Беи, баб диацәҳауашәа акәын дышцәажәоз. Нас бан – кырза лыбжьы рдуны дцәажәон. Зегьы аҧсышәала акәын азыҳәан акагьы сзеилымкааит. Абас кырза ианеицәажәа аамышьҭахь баб ашьшьыҳәа иеирҭынчит, аҵыхәтәан акгьы ҟамлазазшәа иеибарччо аицәажәара иналагеит, ус иакәым крыҟандаз Фуаҭ Беи исеимҳәарыз? Уиоума ҳаныхынҳәуаз даараза игәалаҟазаара бзиан, ажәакала бымшәан, бара бшазхәыцуеиҧш иҟалазом».

«Анцәа иҳәааит».

«Ус иҟалоит… Хьаас иҟабымҵан, зегьы бзиахоит, бара баша бымгәырҩан».

Семиҳ Беи нас ацәажәара ахырхарҭа иԥсахырц инаҟәикит.

«Ааигәа Неџьдеҭи Ҟмызи рахь сцарц сҭахуп. Џьенгьиз иасҳәоит дара рахь снеигарц, кыр быцҳар бҭахызар ирасҳәоит»,

Мелекьԥер лхаҿсахьат иҟапшьыхәхәараза иааҟалеит, иаразнак дԥагылан:

«Сара ҵаҟа аусқәа сымоуп, азин сышәҭома? Уаҳа ишәҭаху кыр ыҟоума?» лҳәан лҟәардәгьы аашьҭыхны абалкон аҟынтә дналбааит.

Семиҳ Беи «Аҭыԥҳа дсырԥхашьама, дзырԥхашьеи? Илҳәаша акрыҟазар сара ирасымҳәози, амала аԥсуа леишәала ус иахәҭазар акәхап» ҳәа днахәыцит.

* * *

Фуаҭ Беи хымш раҟара адышшылара иаауаз рныҟәгара даҿын. Иассыуаха хәԥык иреиҵамкәа абыргцәа аԥныҟа иааигон. Иааз ауаа зегьы ҳаҭыр, пату зқәыз шракәыз убарҭан, арҭ рыззегьы Фуаҭ Беи ишизыҟо ала шаҟа ҳаҭыр иқәырҵоз, шаҟа бзиа дырбоз убарҭан. Насгьы, Семиҳ Беи излазгәеиҭаз ала, зегь раасҭа ҳаҭыр зықәҵатәыз Фуаҭ Беи иҿы идырсасуан, акы заҵәык, Мелекьԥер иара иҿы дахьыҟаз амшала Ҭаҳар Беии ицыз иԥызцәеи, Фуаҭ Беи иҿы акәымкәа, Аиса лыԥныҟа сасра инаган.

Аха уи аухагьы Фуаҭ Беи исасцәагьы аашьҭыхны Аиса лыԥныҟа дрызнеит, ашьтәагьы рызшьны кыраамҭа иеидтәалеит. Семиҳ Беи нас излеиликааз ала, уи ауха Мелекьԥер лызҵаарагьы иалацәажәаны иеилибакааны ихдыркәшеит. Фуаҭ Беи «лыԥсаҭа бзиахааит, лыԥсралаҵәҟьагьы ауаа еинааларатәы иҟалҵеит, ас

ицар хара имгакәа Мелеқьԥер лчарагьы ҳуеит» ҳәа Семиҳ Беи заанаӡ агәырӷьаеҳәаша еиԥшь ажәабжь иеиҳәахьан.

Аӡыхәтәантәи аамҭа, иԥшьоу ҭыԥны ирымаз рбалкон аҟны изымеидтәалазацызт. Семиҳ Беи иуадаҩы дтәаны дԥсыуан, мамзаргьы Фуаҭ Беи исасцәа дрзныжьны аԥсабараҩы дныҟәалон..

Семиҳ Беии Џьенгьизи, уаанза ишеибырҳәаз еиԥш, Ҟмызи Неџьдеҭи ахьынхоз аҳыҭахь ицеит. Аԥшәма Ферицҭи уи иԥшәмаԥҳәыс Исминази урҭ гәык ала ирыдыркылеит, иԥхаза иҟан рысасдкылара. Егьырҭ аԥсуа ҩнаҭақәа реиԥшӡәҟьа акәын арҭгьы шыҟаз. Уи амшала иаразнак иеилаӡәеит, аџьџьаҳәа аилацәажәара иналагеит.

Семиҳ Беи ҩ-сааҭк раҟара ҳаидтәалап ҳәа игәы иҭан, Неџьдеҭи Ҟмызи рыла иеибадырырц акәын хықәкыс имаз, аха Ферицҭгьы Исминазгьы убри аҟара иҳәеит, ахәылԥаз акрыфаразы даангылар акәхеит. Ас анырызба сара нас саауеит иҳәан Џьенгьиз азин рымхны дцеит.

Ферицҭи Неџьдеҭи иеиқәлацәан, арра маӡурагьы иеицахысхьан. Изларҳәоз ала ԥшьышықәса дузза арра иеицын. Кыр аамҭа арраҩы иеицырхыргаз ахҭысқәа ирылацәажәон.

Семиҳ Беи дышизхәыцуазӡәҟьа дыҟан Ҟмыз, амца дақәуцар имбылуаз арԥысын, иажәагьы аӷьеҩ ҳәа изҳәоз дреиуан. Маҷк ууаидтәалар угәы дҭауӡаратәы дузааигәахон.

Акрыфараҩы арашыхсызбал ала ичаԥаз акәтыжь, аҟәыдыршьшьы, ачаԥақәа, асызбалқәа уҳәа ирымаз

ахәҵы рапхьа иқәын. Крыфаны ианалга Семиҳ Беи Исминаз иҭабуп ҳәа леиҳәеит. Уигьы «Аԥсуаа ҳчысқәа абас ишәгәапханы гьамала иахьышәфо ҳара ҳгәы иаахәоит, избанзар иахьатәи аамҭа ақалақь ахь инеины иааизцәӄьагьы ҳрыхәом, абысҭа ргәамԥхошәа, ачабаба ада акгьы рзымфошәа ҳәа изҿқәоу жәбар, иџьашәшьап, аха шәара шәшаԥсуаамгьы, ҳчысқәа шәышрышьцыламгьы ишәгәапханы ишәфоит. Ҳалалс ишәоуааит».

«Ак басҳәарыма Исминаз саҳәшьа, абарҭ афатәқәа ргьама зымбаз баша рыԥсы ҭоуп ҳәа исыԥхьазоит, изгәамԥхошәа ӄазцо ахымдырқәа ракәзар, ажәа рыхҳәаарагьы иаԥсам».

Акрыфара аамышьҭахь акаҳуа издыршит. Зҭагылазаашьа уи аӄара ибзиамыз ҿыц иеибагаз ари аҭаацәара усӄантәи аамҭа ақалақь аӄынҵәӄьа зыԥшаара уадаҩыз акаҳуеи ашьақари ԥшааны иӄарҵақәаз, арҭ ауаа асас изы рыԥсыҵәӄьа ишамеигзо унарбон. Џьенгьиз, рысас акаҳуа бзиаза ишибо ууанза иреиҳәазар акәхарын, даргьы иӄарҵалаак ирыԥшазаап. Абри Семиҳ Беи убас игәы иахәеит, еиҭаҳәашьа имамызт.

Амаҳә Неџьдеҭ мыцхәы имцәажәоз, аура-аҭбаарала, уаҳа назҭахым, ҷкәына еинаалак иакәын. Ӄмыз «Уара Семиҳ Беи, Фуаҭ Беи иҩыза иоуп ҳәа уԥхамшьан, маҷк ашьҭахь аҩныӄа дхынҳәуеит Мелекьԥер лахь кыр уцҳар уҭахызар иҳәа» ҳәа дахьихлафуазгьы аҭак ӄамцазакәа дԥышәырччон.

Ӄмыз иакәзар, ауха дааӄәымцзакәа дыхәмаруашәа аҽхәара даҿын.

«Аиеи, цьым, ари аусгьы хҳаркәшеит… Уажәы иҿыцу ауаа ԥшаатәуп. Сыҟәҿиара заҳаз аҷкәынцәа зегьы еишьҭагыланы исацәажәарц исзыԥшуп. Иара абри аус заанаҭс ишьҭыхны ԥарала аҟацара салагар ишԥаҟалари? Уажәазы Нецьдеҭ хәыда-ԥсада аџьабаа идаҳбалеит, аха шьҭарнахыс аҩызара ахә аҟәысҵоит, ахьз-аԥша змоу ҩызак соуми?» ҳәа аҟырҟырҳәа дыччо, алаф ҳәо дрылан.

Аҵх кыр инеиуаны Џьенгьиз дааин Семиҳ Беи аҩныҟа дицхынҳәит.

* * *

Фуаҭ Беи ахәылбьеха даaихьан. Имацара абалкон аҿы дтәаны Семиҳ Беи дизыԥшын. Џьенгьизи иареи иеицааиуашәа аниба дҩагыланы абалкон ахь дааиратәы иқәҿиҭит. Семиҳ Беи данааи Фуаҭ Беи игәалаҟазаара кырза ишыбзиаз убаратәы иҟан.

«Бзиала уаабеит Семиҳ Беи. Иахьа сасра уҟазаарын. Даара ибзианы уазхәыцит. Саргьы Қәыча иҟны сыҟан саажьҭеи уара сузыԥшуп ажәабжь бзиаҟәа сымоуп, иануаҳалак даараза уеигәырҕьоит!»

Нас ишьҭахь дыҩкыдиаалан аиҭаҳәара дналагеит.

«Ари аусгьы наҳагзеит! Аимак-аиҿак ҳәа акгьы нымхазеит. Амала Қәыча кырза сираапсеит, уаҩы бызшәа иаҳауамызт, аха аҵыхәтәан изулак дазаазгеит. Нецьдеҭ иан лахьгьы Џьаабир ила исыцҳаит, ианшьцәа рқыҭахь ихынҳәхьан, арахь шәрыԥхьа ҳәа. Мышқәак рыла ҳаицны Қәыча иахь ҳнеины зегьы ааибыҳәаны ачара амшгьы ԥахҵәоит». Фуаҭ Беи абарҭқәа зегьы иԥсыԥҵәҟьа меивгазакәа иаразнак иааиҭеиҳәеит. Ахәыҷқәа реиԥш дгәырҕьаҵәа дыҟан, ажәабжь иаҳаз ала Семиҳ Беигьы убасҵәҟьа акәын дшыҟаз абыржәы.

Пытрак ашьтахь Семиҳ Беи дцааит.

«Нас уажәы Қәыча иҷкәын иҿы ишыҟаицаз еипш дымгәаакәа азин шәитама?»

Фуат Беи иџьашьаны дцааит.

«Абартқәа уара излаудыруеи?»

«Иацы мчыла Мелеқьпер дсырцәажәеит, абартқәа шәасҳәарц азы саргьы аамта сазыпшын. Лаб иҟазшьа ахьылдыруа азы даараза дгәырҩон. Лаб ларгьы мап лцәикыр димбар ҳәа дшәон».

Фуат Беи аҟырҟырҳәа даачханы инапы ала ишьамхы дныкәсит.

«Ҳаи, уххьандаз! Семиҳ Беи арахь уҟандаз, уара аиҳабы бзиак дулцуан, аусқәа зегьы иаармарианы иеилургон. Амала уи аусгьы атып иқәысцоит, макьана ҳабжьара иҟаз.

Уажәы азин сыт, иҟоу Џьеиле иласҳәап. Мелеқьпер адырра лылтар дымгәырӷьари рыцҳа!» иҳәан абарцахь дындәықәлеит…

* * *

Семиҳ Беи шьыбжьышьтахь абнарахь ныҟәара дыҟан... Кырза данныҟәа дхынҳәырц абнара даалцны амхы ахаҿы иҟаз амҩахәастаҿы данааи «Саб!.. Саб!.». ҳәа дыҳәҳәо иара ишҟа иааиуаз ипҳа Ҳаиатнур даниба, иибаз изыхамцо, ипсып изеивымго, иҟаицара изымдырауа даaҟалеит. Дыҩшьамхнышгылан инапқәа ааицыхны «Ҳазшаз сукәыхшоуп» ҳәа анцәа диҳәо ипҳа дылзыпшын. Ипҳа дааины лыеигәыдлыршәлааанза иблақәа хҩаны ипсып меивгазакәа дыпшын. Ипҳа

аԥырԥлыкь еиԥш дԥырԥыруа дааины лаб дангәыдылкыла ҳамҭакы аҟара рнапқәа еикәыршаны иахьгылаз иԥҳа лыфꙩы хаа дафꙩыуан.

Нас Ҳаитнур лыжәꙩахырқәа аанкыланы ԥыҭк днасҭхаганы длыхәаԥшит, даараза дыгәхьааганы дшыҟаз иззомызт.

«Шәанбааи, сыхаара?»

«Маҷк аԥхьа ҳааит, саб. Сангьы дыҟоуп, уи аꙩны даангылт. Сара Назлыиар слыцны сушьҭалеит. Уи, баала, баб уажәы дахьыҟоу сара издыруеит, бызгап иара иахь анылҳәа слышьҭаланы сааит… Уԥши!.. Ларгьы дааует, сара уанызба сыꙩит, уи шьҭахьҟа даанхеит…».

Назлыиаргьы дырҿаччо лнапы лрышәшәон. Семиҳ Беигьы аҭак аалиҭеит. Нас рааигәара данааи иаагәыдибакылан аԥсшәа ааибырҳәеит. Уи аамҭазы Ҳаиатнур раашьа зеиԥшраз атәы еиҭалҳәон, аҟармаҵыс еиԥш, ҷыр-ҷыр-ҷыр ҳәа дцәажәон даанымгылазакәа.

«Саб, иудыруама? Ҳара, Ҳаро ифаитон ала ҳааит. Ауаꙩы Ҳаро ихьзуп. Шаҟа иҵьашьахәузеи усоуми? Ихьз еилыскаарц сиазҵааит, нас, иареи сареи ҳаиꙩызцәахеит, саргьы снаган афаитон аԥхьа сиртәеит, аҕәрагьы сиркын афаитон арахь сара иаазгеит. Амц сымҳәааит, иаргьы зны-зынла дсыцхраауан. Иудыруама? Арахь иаауа зегьы иара иакәзаап иаазго. Уи иакәымзар абри амꙩа хара ҳнықәҳаны ҳаар акәзаарын. Ус ауми саб?»

«Уаҳа афаитон злаҟам ала, ииашазар акәхап, сыхаара».

Нас Назлыиар ацәажәара дналагеит.

«Иубама Назлыиар дзеиԥшраз? Ҳанеиԥырҵуаз ишԥауасҳәаз? Зегь сыманы саауеит ҳәа уасымҳәазази?

Муаззез раԥхьаза ԥыҭк даалак-ԥаказаргьы Ҳаиаҭнургьы саргьы ҳанылҟәамцза раԥхьаза «азин сзамхзом» ҳәа далагеит, аха сара «Ибымуазар сцаны беиҳабыра срацәажәоит, амала нас бамырԥхашьааит» анысҳәа, «Бара бшәарҭоуп Назлыиар, бгәы иҭабкыз ҟабцоит. Снеиуеит, аха ԥымш-хымш аамҭа сыҭ, сеазыҟасцап» ҳәа даақәшаҳаҭхеит. Уи аамҭазы Ҳаиаҭнури сареи ҳаубар акәын, ҳнапқәа еибаркны ҳҳы гьежьны ҳкаҳаанза ҳаԥуа ауада ҳаԥнагьежьуан, иаҳгаз аиааира ҳаигәырҕьон…» Уажәы упҳа сара дсызныжьны уцаны упҳәысгьы аԥсшәа налаҳәа, амала ауаа рыгәҭа упҳа дышгәыдыскылаз еиԥш дгәыдумкылан, ҳара ҳҿы даара иԥхашьароуп» ҳәа дынихлафит.

Ҳаиаҭнури Назлыиари рнапқәа рыла рхы-рекәа хԥаны аҟырҟырҳәа иаачҷеит. Мазак еицеиԥызшоз аԥызцәа ирԥызан. Назлыиар Ҳаиаҭнур лнапы аанылкылан – «Бааи, ушьҭа баб дахьныҟәоз аҭыԥқәа ҳаргьы иаагәаҳҭап. Иаргьы бан дибарц дцап» лҳәан абнарахь рҿынархан инеиԥырцит.

Амԥахәасҭала инеиуаз Семиҳ Беи игәы хыҭ-хыҭуа дыҟан. Ҳаиаҭнур Назлыиар дахьлыцыз даара дарманшәалон. Ари даназхәыц иаразнак дԥаҭрысит. Мамзар Назлыиар Муаззези иареи иеизгәааны ишыҟаз лдыруазар? Уи амшала акәзар Ҳаиатнур хара дзылгаз? Амала нас даназхәыц, акгьы шылзымдыруа, ус, баша ныҟәара дцарц шылҭахыз аҿы дазааит.

Муаззези иареи раԥхьаза реиқәшәара шԥаҟалоз, ажәытә, бзиа ианеибабоз аамҭа еиԥш изыҟалозма? Абарҭқәа зегьы дрызхәыцуа ашьшьыҳәа аԥныҟа днеит.

Аҩны ааигәара Цьемиле Ҳаными Мелекьԥери рыблақәа ҭыҷҷаауа иԥылеит.

«Ҳашгәырӷьаз уздыруам. Абри Назлыиар дҩысҭаауп, иубама рҩыџьагьы ҩышьҭыхны ишаалгаз!»

Абореи амзырхеи еиҩызшоз агәашә аартны дааины Семиҳ Беи иҟәаҟәа дҩыҟәсит. «Муаззез ауадаҿы дыҟоуп лымаҭәақәа лыреиуеит, уаргьы улызца уахь!» абарҭқәа анылҳәоз лызблак маҷк инахҩаны Семиҳ Беи дихәаԥшуан.

«Арахь усыхәаԥши, Муаззез уаҳа назҭахым пҳәысуп. Сара ауаҩы сшиҿаԥшыз еиԥш деилыскаауеит. Лыблақәа санҭаԥшы нахыс деилыскааит уи дзакәытә хазыназ. Ҳазшаз шәеигимырхааит. Ақалакьуаа ԥыҭҩык реиԥш лкьышә хагаланы дыҟазам. Абас уара уеиԥш дыҟоуп. Ҳаи анцәа сызкәыхшоу, ишԥабзиоу шәҭаацәара, шәышԥабзиақәоу шәарҭ…»

Абарҭқәа наҳәаны, уаҳа аҭакгьы дазыԥшымкәа аборахь еиҭа лҿыналхеит, аха рықәныҳәара дшаҿыц даҿын.

Семиҳ Беи уаҳа азәгьы диԥымлакәа аҩны аҩбатәи аихагылахь дыҩхаланы иуада ашә днадгылт. Ашә ааигәара даннеи игәы аҭыџра аҟынза инеихьан. Ӡәыр симбандаз ҳәа днаԥшы-ааԥшит. Маҷк дааԥшыр, имч еидикылар иҭахын… нас ашьшьыҳәа ашә днасит.

«Узусҭада?.».

Муаззез лакәын зыбжьы гоз, дшыҟаз даанхеит. Аҭакгьы изыҟаџомызт, ашә аартынгьы дзыҩналмоызт. Инапы нароуны ашә аасыртып шиҳәоз, ашә анаат Муаззези иареи ааиҿагылт. Аамҭацк еиҿаԥшуа игылан

идысызшәа. Нас Муаззез шьаҿак шьҭахьҟа иааҟалҵан ашәгьы аҵыхәтәанынза иаартны «Уааи Семиҳ!» лҳәеит.

Семиҳ Беи «ажәытә ҳшыҟаз еиԥш» ҳәа днахәыцит. Ажәытә аҩны данааилаак абасҵәҟьа ашә аартны шьаҿак шьҭахьҟа иҟаҵаны «Уааи Семиҳ» ҳәа диԥылон.

«Бзиала баабеит, Муаззез. Шаҟа ибзианы иҟашәҵеи шәахьааиз. Даараза шәыгәхьааганы сыҟан». «Шәыгәхьааган сыҟан» ҳәа иҿыцҟьаз ажәа иаргьы иаацьеишьеит, иаразнак днеин аиарҭа аган аҟны днатәеит. Муаззез лакәзар, ихы инаркны ишьапы аҟынза иҭҵаара даҿын, лыблаҟәа ҭыԥхаауа дшыҟаз Семиҳ Беигьы ибарҭан.

«Ииашаҵәҟьаны, ҳагәхьааугама Семиҳ?»

«Аиеи Муаззез, ирацәазаны шәыгәхьаазгеит».

Нас кыр аамҭа еиҿаԥшуан, иеиҿаԥшыцыԥхьаза, ирыбжьаз аҵаа зыҭны ицеит, рыгәҟәа ҟәандарак ааҭагьежьит. Муазезз дыҩуа дааин Семиҳ Беи ихәда длахьынҳалан аҟьызҟьызҳәа аҵәуара дналагеит. Семиҳгьы иеизынмкылакәа Муаззез лыблаҟәа дрыгәзуан. Ганкахьалагьы «Ҳара иҟаҳҵеи Муаззез, ҳазҿыз уажәрааанза? Ҳаилагазма ҳара?» ҳәа ацәажәара даҿын.

Пыҭрак ашьҭахь Муаззезгьы абри аҩыза азҵаараҟәа рыҟаҵара иацылҵон.

Нас Муаззез дҩагылан лөааидкыланы «ууада шаҟа иԥшзоузеи. Ара аума уахьынхоз?» ҳәа днаҵааит.

«Аиеи, араҟа сара суадоуп, ажәакала шәара сара сҿы шәсасуп».

Иааибарччаны иаагәыдибакылеит.

«Сахьцо-сахьаауа ҳәа ҭыԥк сыздыруам, Џьемиле Ҳаным лыдагьы уаҩы дсыздыруам, арахь Назлыиаргьы Ҳаиаҭанургьы сааныжьны ибналт «бара быматәақәа ауада иҩнаҵа» ҳәа насаҳәаны… Саԥхьа угыланы алада аҩада аҭыԥ сырба. Нас ауадаҿгьы амцхә ҳнымхап, ԥхашьароуп».

Ауада иандәылҵ, Муаззез Семиҳ Беи инапы лкырц лҭаххеит, аха Семиҳ Беи иаразнак инапы днахан «Абааԥсы Муаззез иҟабџои? Сҭампыл ақалақь ҳалоу џьыбшьома? Араҟа даара ԥхашьароуп ас аицныҟәара» аниҳәа, Муаззезгьы «иҟалеи, ҳара хаџеи ԥҳәыси ҳауп, иамоузеи ари?» ҳәа лҳәазаргьы, Семиҳ Беи «уи зыҟамло, изԥхашьароу нас бхаҭа еилыбкаап, уи амшала уажәы исҳәо ҟаҵа» иҳәан ҵаҟа иналбааит.

Муаззезгьы «Уара ишуҭаху иҟалааит» лҳәеит, уаҳа иҟалҵарыз.

Амзырха ианықәла абора аԥхьа игылаз Џьемиле Ҳаным дгәаҭаны лааигәара инеит. «Сыԥшәма шәнапы дануп Џьемиле, саҳәшьаду! Иааигәаны шәылдырыр лҭахуп» иҳәеит Семиҳ Беи. Џьемиле лакәзар «Бааи сыԥҳа, ажәқәа рхьара ҳцоит. Бара иахьанза ажә бхьахьоума?» Лҩыџра дныџагылан иеицны аборахь рҿыналхеит. Семиҳ Беи иакәзар, шьҭахьҟа иуадахь дхынҳәит…

Иуадаҿы данааи, раԥхьаза днеин имшынҵа аацәыригеит. Муаззез даԥхьазар ҳәа ааигәахәзаргьы, нас даԥхьазааит иҟалои ҳәа инапы ааиҟьеит, усгьы иакәым ҳәа акгы анзамызт, аха уажәы кырза иҩыр иҭахын.

Аҩыга аашьҭихын игәҭыхаҟәа, ицәаныррақәа аҟьаад анцара дналагеит.

* * *

Муаззез Ҳаными Ҳаиатнури ианааз аахыс ԥшьымш шҵуагьы зегьы ирнааланы иҟан. Раамҭа игәырҕьаҵәа ирхыргон. Џьаабир иԥҳәыс дышрыцыз аҟыҭаҿы инхоз зегьы ирҭаахьан, иеибадырны аҩызара рыбжьарҵахьан. Семиҳ Беи ари амшала Муаззезгьы Ҳаиатнургьы рлакҭа дзынҭаԥшуамызт.

«Шаҟа иуаа бзиақәоузеи арҭ Семиҳ, рыззегьы рҿы иччоит, ргәы аартуп, аҟыҭаҿы инхоит, аха рхымҩаԥгашьа аҟалаҟьуаа рааста иҳаракуп, жәытә-натә аахыс урдыруашәа иуԥылоит, иуацәажәоит, аамҭа убас ибзианы иаҳхаҳгоит, исзеиҭаҳәом» лҳәон Муаззез.

Ҳаиатнургьы убасҵәҟьа дыҟан. Иаарласны аҩызцәа лырҳаит. Есымша лҩызцәа ааины анахь-арахь дыргалон. Назлыиар абри амшала Семиҳ Беи аҵәы илылхуан. «Уара уԥҳагьы лангьы зынза иаҳцәызит, сара сызхара аамҭа еицеихаҳгоз џьысшьон, аха иабаҟоу? Рхаҿгьы ҳзыбом… Сара исзымбар акгьы аурым, аха уара ухаҭагьы иузыбом, арҭ Сҭампылҟагьы имхынҳәыкәа ара инхарц иаҟәыркыр уҭахума?»

* * *

Фуаҭ Беи инеиааи рацәаҩхеит. Неџьдеҭ ианшьцәагьы иерымаданы аҟыҭа аҟнытә унеишь-уааишь

ззырҳәоз иҩызцәақәакгьы аашьҭихын, Мелекьԥер дырҳәарц азы Қәыча иахь ицеит. Ҵхабжьон еиԥш ианыхынҳәы игәалаҟазаара даараза ибзиан. Ус анакәха, Қәыча дазааигазар акәхарын.

Згәы хыҭхыҭуа ажәабжь иазыԥшыз зегьы анидизала «Уаҵәы нахыс Ҭензиле аӷеазыҟаҵаракәа дрылагап, ахәаша иԥшьоу мшуп. Анцәа иҳәар Мелекьԥер ҳапҳа лыҩны ҿыц ахь, аҭацамҳарахьы амҩа дықәаҳҵап. Ушьҭантәи асабша-мҽышагьы ачара ҳамоуп, уаҳа крышәҭахума?» ҳәа даарацәажәеит.

Нас днаҳәын Семиҳ Беи днаиазҵааит. «Ҭацамҳара иаанаго удыруама, Семиҳ Беи?».

«Ажәа саҳахьеит, аха иаанаго сыздыруам» аниҳәа изеиҭаҳәара дналагеит.

«Ҳара ҳҿы аҭаца, ачара ҟалаанза дааргоит. Аиашазы иара ҩымчыбжьа иеиҵахазом, аха уажәы Мелекьԥер лааишьа зеиԥшрахаз удыруеит, егьи аҭаацәаразгьы ԥхашьарамхааит ҳәа иҳармаҷит, рыбла иҭаҳмыкшап, раҳаҭыр ҳбап ҳәа ҳхәыцит. Аиеи иуасҳәози? Абас аҭаца заанаҵ дааганы иаарласны идыргылаз хыбрак аҿы ачара ҟалаанза ддыртәоит. Араҟа иасыуаха аҿар еизаны ишәаҳәоит, икәашоит. Шаанза аамҭа рхыргоит, абарҭқәа зегьы ҭацамҳара ахьзуп».

«Алакәқәа рҿы ишыҟоу еиԥш».

«Аиеи убасҵәҟьоуп. Нас аҵыхәтәантәи амш, амҽыша аӷеырҩоракәа, аицлабракәа, ахәмарракәа рацәаны иҟалоит. Ачараҵәҟьа убриоуп. Ахәылбыеха акәзар, аҭаца аҩнду ахь днаргоит, аҭацамҳарагьы ачарагьы абас ала ихыркәшахоит».

Фуаҭ Беи нас ихы ҩышьҭихын, мазак реиҳәараны дшыҟоу мҩашьо: «Ихадароу ажәабжь макьана ишәасымҳәазац, даараза иҵьашьаны, шәзеигәырӷьаша ажәабжь сымоуп. Амала каҳуак сымжәыкәа ишәасҳәазом» иҳәан иеааирҧагьеит.

«Акаҳуа усгьы иузыҟаҳҵоит, уара ҳаумыргәаҟкәа иҳаумҳәо, ари аҟара уалаҧагьазар даара жәабжь бзиазар акәхап!»

«Акаҳуа сымжәыкәа ажәакгьы шәасҳәом. Насгьы акаҳуа Мелекьҧер исзыҟалҵароуп, ажәабжь лара илызкуп».

Нас даарылаҧшын зегьы ааиҧхьазеит.

«Азәы, ҩыцьа, хҩык… Илашәҳәа хәҩык рзы акаҳуа лыршааит»,

Џьемиле Ҳаным «сара исзыҟалымҵааит, бзиа избазом» лҳәазаргьы Фуаҭ Беи имуит. «Ибжәыроуп, мамзар ишәасҳәазом. Шәласы, Мелекьҧер акаҳуақәа ршны иаҳзаалгааит, аамҭа шәымган!»

Џьемиле Ҳаным дышдәылҵуаз еиҧш даахынҳәын, «Уара ажәабжь Мелекьҧер ишҽалызку? Ачара азбахә усгьы иаҳмаҳаи. Уаҳа иҳауҳәагәышьозеи?» анылҳәа Фуаҭ Беи дааҧышәырччеит. «Бара ишәасымҳәеи, шәласы ҳәа!...»

Акаҳуақәа ааргаанза ҿымҭ дтәан. Аамҭак азы Семиҳ Беи иахь днаҳәын: «Уара ажәабжь бзиа аҵәахра шаҟа иуадаҩузеи, даараза сахьхәит, аха акаҳуа аамышьҭахь ишәасҳәоит ҳәа расҳәахьеит. Иҳачҳароуп ушьҭа». Алафҳәара дшаҿыз Мелекьҧер акаҳуақәа лыманы дааҩнашылт. Зегьы ркаҳуақәа анрылҭа, днеин

ашә аԥхьа лшьапы дыхгыланы ҳаҭырла аԥшра дналагеит.

Акаҳуа иаҿыхәаз Фуаҭ Беи: «Қәыча иҿы ҳаннеи иаҳбада? Крыжәдыруазар?»

Зегьы еиҿаԥшуазшәа аниба изҵаара аҭакгьы иара иҟаиҵеит.

«Иахьа Қәыча иԥнаҭаҿы Мелеқьԥер лашьеиҳабы Џьиҳаҭ ҳамаҵ иуит».

Ауадаҿы амҵ ԥырыр абжьы уаҳауан. Нас, Назлыиар арҵәаа ааҭлырган, днеины Фуаҭ Беи ихәда лнапқәа накәлыршеит.

«Баангыл бара, акаҳуа сықәбҭәоит» ҳәа иихәоз дазымзырԥыкәа изамԥақәа дыргәызны, «Уара џьанаҭ уцоит Фуаҭ, џьанаҭ уцоит, агәра га! Ишԥеиҿукааи абри? Қәыча дышԥақәуршаҳаҭи?» ҳәа иазҵаара даҿын.

Ашә илагылаз Мелеқьԥер лакәзар, алада дыԥит. Уаҟа лыбжьы Фуаҭ Беи иаҳауамзт, дымшәазакәа лызхара дҵәыуарын. Муаззез Ҳаным лакәзар иҟалаз лзымдыркәа иџьашьаны дрыхәаԥшуан.

Фуаҭ Беи, аус аханатә издыруаз Семиҳ Беи иахь днаҳәны «Иубама? Сара иуасымҳәази абри аусгьы аҭыԥ иқәысҵоит ҳәа» иҳәозшәа днаихәаԥшын даалацәҟәысит. Фуаҭ Беи иҟаиҵалакгьы Қәычеи, иҷкәын Џьиҳаҭи реицәгәышра хыркәшаны, иажәа наигзахьан.

Фуаҭ Беи иџьашьаны ирыхәаԥшуаз Муаззез Ҳаным иҟаз лзеиҭаҳәара дналагеит.

«Муаззез, сыԥҳа! Уажәы бара иҟоу быздырзом азы ҳџьашьаны бҳахәаԥшуеит. Ари Мелеқьԥер лаб, аџьма даԥызоуп, зных мап аникы уаҳа иураны дыҟам. Абас, иҷкәын дизгәааны ԥшьышықәса раахыс дибазомызт,

имбара баӄәыԥ ихьӡцәӄьа рҳәар азин риҭомызт. Знык мап ицәикит, иуам, арахь амоҭагьы диоухьеит, аха ибасымҳәеи иикыз икит ҳәа… Уажәы ус ишыӄаз Мелеқьԥергьы дыбнамлеи, уи реиҳа иеицәаз акәымхеи иара изы. Уигьы дналызгәаар дынхап ихала дкәаоза! Раԥхьаза Мелеқьԥер дылзымгәаартә дазаазгеит изулак. Иԥшәма ԥҳәысгьы кырза дсыцхрааит, абар Семиҳ Беи сычкәын дшаҳаҭуп. Нас ԥыҭк аамҭа анца «Уара Мелеқьԥер иӄалԥаз ланаужьзар уҷкәын ихарои? Уи аға дихылԥма, ихылԥызгьы уара умоҭа иакәзами?» ҳәа сааиқәыгәгәеит, Заҳираҭгьы ианидылцала маҷк игәы ааӄәандахеит, аха «аиеи» имҳәеит. Саргьы ианамуы арахь уааи ҳәа, Џьиаҳаҭ мазала ажәабжь изысҭиит. Данааигьы Џьаабири сареи даашьҭаххын ахәылбыеха Қәыча ионыӄа ҳнеит. Ашә снасын ианааирты: «Ма ҳаззегьы ҳудукылоит, мамзар шьҭарнахыс уареи сареи акгьы ҳзеилам» сҳәан аоны сныонашылт. Раԥхьа маҷк аӄара даагәрымзаргьы, нас иҷкәын инапы ииҭеит, аамышьҭахь имоҭагьы данизаарга аума ӄалеит, ԥыҭрак ашьҭахь убас иеибарбылгьо иналагеит, аха базымԥаан. Ари уаанзагьы ҳара даҳзыԥшызаарын аасгәахәит…»

Фуаҭ Беи ишьҭахь даакыдиалан иҭаҭын аббырқь ҳәа днаҿыхеит.

«Ари аусгьы бзиарала ихыркәшоуп, зхьышьаргәыԥа сакәыхәшоу Анцәа ду. Ҳирманшәалеит, иҳақәирҿиеит…»

Арҭқәа заҳаз Муаззез «Ох, гәышьа, ишԥабзиахеи, Мелеқьԥер лчараҿы лашьеиҳабы дылбап лызхара» ҳәа даагәырҕьеит. Аха Фуаҭ Беи уи ишзыӄамло лзеиҭаҳәара дналагеит.

«Уи иҟамлаша усуп, Муаззез сыԥҳа! Избанзар ҳара ҳҿы аҭыԥҳа илзааигәоу лҭынхацәа ачара реаладырхәыр ҟалазом. Насгьы ан, аб, аешьа, аехьшьа… дунеихаан иҟалазом. Харантә рҭынхацәеи, ргәылацәеи ачара реаладырхәыр ҟалоит – уи аҟароуп. Ақалақь аҿы инхоит ҳәа раԥсуара рхашҭыз џьыбшьома?»

Фуаҭ Беи ииҳәақәаз Семиҳ Беигьы Муаззез Ҳанымгьы ирызхаҵомызт, еиҳаракгьы Муаззез Ҳаным.

«Ус ишԥаҟало Фуаҭ Беи? Рҭыԥҳа лгәырҕьара аҽаламырхәра иашоума? Аиашазы, ари шәҵас дук исгәамԥхеит».

«Бара бтәала биашазаргьы баргьы ҳара ҳаиԥш бназхәыци. Уажәы аҭыԥҳа хаҵа данцалак ҭаацәара ҿыцк лыҽрылалырхәуеит. Уи нахыс дызланагалаз аҭаацәара дыртәуп. Уажәазы дҭацоуп, аха нас уи аҭаацәара, уи ажәла дранхоит. Ҳара ҳҿы усоуп, аҭыԥҳа дмыццакзакәа лымҩа алылхуеит, аиашагьы уи акәзами? Уажәы ҽакала еилыбымкаан, егьырҭ амилаҭқәа рҿгьы аҭаацәара иԥшьоуп ҳәа иԥхьазоуп, аха ҳара ҳҿы иеиҳау ыҟазам. Уи амшала абас иҕәҕәоуп иара иазку аԥҟаракәа.

Хаҵа ицаз аҭыԥҳа «Иамур саб иҩныҟа сымхынҳәуеи» ҳәа гәыҕырҭак лымамзар ауп. Ус амаҷ азы аимак-аиҿак ҟалоит, аҭаацәара хыбгалоит. Ҳара излаҳдыруа ала аҭацеи анхәеи реимакрақәа аҭаацәаракәа наҟ-ааҟ реилибамкааракәа зегьы абри иахылҵуеит. Ҳара ҳажәларгьы зқьы шықәсақәа рыла рԥышәақәа иргәылхны абарҭ аԥҟаракәа аԥырцеит.

Аҭыԥҳа лыҩны ддәылҵны дахьнеиша даннеи урҭ дрыхьымзҕуп. Лҭаацәа ачара реаладырхәзом. «Абас иҟалароуп, абас иҟашәҵароуп» ҳәа рыбзгьы аларҵазом.

Ас ианыҟалалак аханатә аиҿыхарақәагьы рыбжьалазом? Уи амшала ачара ахьзгьы ахьымзӷгьы амаҳә иҭаацәа ирыдуп, аҭыԥҳа лҭаацәа уаҟа ус рымазам.

Агәырӷьара аицеиҩшарагьы ҳара ҳҿы даеакала иҟоуп. Уи ҳара инеиҵыхны иазгәаҳҭоит. Ачара аамышьҭахь ԥыҭрак аамҭа анцалак, аҭыԥҳа лҭаацәа рымаҳә ааԥхьара ирҭоит. Иахәҭоу ҩызак даашьҭыхны амаҳә иабхәараахь днаргоит, уи аамышьҭахьгьы аҭаца ԥҳәыс ҟәышк, насгьы ҭыԥҳак, мамзаргьы ланхәыԥҳак длыцны лаб иҩныҟа дааует. Аԥҳәыс адырҩаены дхынҳәуеит, аха анхәыԥҳаи аҭацеи мчыбжьык, жәамш раҟара иаанхоит. Арҭ ацара-аарақәа рҿы ашьтәақәа ршьуеит. Аишәақәа дырхиоит, ирфоит, иржәуеит, рызхара иеицәажәоит. Аха излаббо ала макьана анацәа, абацәа рызбахә ҳамҳәазац, раԥхьа аҿар роуп аиҭанеиааира ахы азыркуа. Нас ауп аиҳабацәа анеибабо.

Аҭаца лыҩныҟа даныхынҳәы ашьҭахь лаб иҩызцәа аашьҭыхны ихлацәа дырҭаауеит. Уи ауха ачара изыруеит, уи ашьҭахьгьы амаҳә иаб иҩызцәа иманы иҭаца лҭаацәа рахь сасра днеиуеит, арҭ аиԥыларақәа ауа-аҭынха, агәылацәа реаладырхәуеит. Ачареиԥш имҩаԥыргоит. Иааркьаҿны иуҳәозар, аҭыԥҳа лҭаацәа ачарахь имнеиуазаргьы рҭыԥҳа лгәырӷьареи иаԥылҵаз аҭаацәареи наунагза ишалахәу шьаҿа-шьаҿала иддырбоит. Ҳара арҭқәа рзы ҳаццакзом.

Уажәы абарҭқәа, бара бзы иуадаҩушәа иҟазаргьы, ҳара ҳҿы иузымԥсахуа ԥҟарақәоуп. Абас ҳаҟоуп азыҳәан Аԥсуаа ҳҿы аилыҵра мариала иуԥылазом. Амаҳә иҭаацәеи, аҭаца лҭаацәеи аимак рыбжьалазом.

Иасымша ҳаҭырқәцарала иеибабоит, иеиҭанеиааиуеит. Аиеи, џьым, абасоуп ишыҟоу!» Иҳәан иажәа аахиркәшеит Фуаҭ Беи.

«Сара схы еилагеит Фуаҭ Беи, ари ауаҩы дыхнарцәоит, арҭ аиҭанеиааиракәа ахарџь ду рымоушәа сзааит» лҳәеит Муаззез Ҳаным, аха Фуаҭ Беи иихәаша иман.

«Аиеи, сыпҳа пшза, уи ауадаҩра ацуп, аха ари ауадаҩ аҭаацәаракәа мацара рҟәаҟәа иқәҳазом. Ақыҭауаа, ауа-аҭынха, зегьы иеицаҵагылоит. Ҳара ҳқәы асас аҭаацәа мацара дыртәзам. Ақыҭа зегьы дрысасуп. Ҳара иҳамоу зегьы еицеиҩахшоит азы уадаҩра ҳәа акгьы ҳақәшәазом»

* * *

Фуаҭ Беи ишиҳәаз еипш, ахәаша аены Неџьдеҭраа рашҭаҿы иаарццакны иргылаз амҳара ашҟа Мелекьпер днарган аҭацамҳара иналагеит, аҿар шаанза итәаны алаф еибырҳәон, ишәаҳәон, икәашон. Муаззезгьы Ҳаиаҭнургьы раамҭа дааразa иргәапханы ирхыргон. Ҳаиаҭнур Мелекьпер дышлыцыз длыцын, аамҭацкгьы длыцрыцуамызт, уахынлаҵәҟьагьы лара лҿы дынхон. Семиҳ Беи иҟоу збап ҳәа дахьнеизгьы Ҳаиаҭнур «ара иааиз зегьы аҭаца дырбоит, ууаи, уаргьы дубап» ҳәа амҳарахьы днaлгеит.

Мелекьпер лҭаца маҭәа анылшәылҵа реиҳагьы дыпшзахахьан. Семиҳ Беи апсшәа лаҳәаны длацәажәарц иҭаххазаргьы Мелекьпер аҭак ҟалымцеит.

Илыдицаларц иҭаххазаргьы, аҭацаѡыза даарыбжьалан: «Ус ҟалома, Семиҳ Беи, уара уеиҳабуп. Ҳқьабз еилалгар азин лымазам. Шәара иахьшәаҳауа дызцәажәазом» ҳәа иаахлыркәшеит.

Семиҳ Беи ианамуы адәахьы дындәылҵит, Ҳаиатнур лакәзар, ацәажәара дшаҿыц даҿын. «Саб, иудыруама иаха сашьеиҳабык алаф сеиҳәеит, бсыцца бысгәапхоит ҳәа сеиҳәеит. Сышԥапхашьеи субандаз! Иҟасҵара, исҳәара сзымдыруа саанхеит, аха нас сахьшьа еиҳабацәа ари шыхәмарроу сарҳәеит, нас ҷкәнак сизырҳәеит. Шаанзагьы убри азы ишәаҳәеит, икәашеит. Саб, сара арҭ аҷкәынцәа, аҭыԥҳацәа даараза бзиа избоит, ишԥабзиоу арҭ зегьы…» ҳәа лгәырӷьара аалырԥшуан.

Абарҭқәа зегьы амҽыша аҽнынза иаҿын, агәыла қыҭақәа рҟынтә иасыуаха ауаа аҭацамҳарахьы иаауан, иаанхоз, ақыҭауаа рыѡнқәа рахь сасра инаргон. Ақыҭа зегьы аҭацамҳарагьы ачарагьы иалахәын.

Амҽыша ашьыжь ашьтәақәа ршьит, абысҭақәа рура иалагеит, акәац ақәабқәа рҿы ижәны атәангьы аҵхны ауаа иддыржәуан.

Нас аиҳабацәа хазы, аҿар хазы инатәан акрырфеит. Аамышьҭахь ақәԥаѡцәа ашҭа илықәлан рҟазара аадырԥшит. Аиқәԥарақәа ишалгаз еиԥш ҽыуаѡык ашҭа даақәлеит, инапаҿы уасцәак икын. Иҳараку ҭыԥк ахь дыѡхаланы иикыз ауасцәа аҽыуаа иеилагылаз инарылаижьит. Уи акәхеит, аҽқәа ирықәтәаз арԥарцәа абни ауасцәа рнапаҿы иааргарц аиҿыхара иналагеит. Зегьы ҽыбӷаҟазацәан, иаарылшо зегьы ҟарцон, ара хықәкыс иҟаз ауасцәа нарылԥааны ашҭа

егьи аган аҿы игылаз аҭаацәа реиҳабы иҟынза анагара акәын. Араҟагьы Неџьдеҭ ианша дгыланы ауасцәа дазыԥшын. Аҵыхәтәан арԥыск ари илиршеит, Неџьдеҭ ианшьагьы уи аҳамҭа изыҟаиҵеит. Аԥсуаа ари ахәмарра «аџьмацәа» ҳәа иашьҭазаап.

Ашьҭахь акәашаракәа ирылагеит, раԥхьа агәқәа ааганы ианышьҭарҵа аамышьҭахь, аҭацаоыза агәы иахагылаз зегьы лабак-лабак аадлыркын, амарзакангьы арҳәара даналага, агәи алабеи иасны ахапагьы аҵҳәо аҷкәыни аҭыԥҳаи рыркәашара иналагеит. Ари ахәмарра убас иԥшзан, убас иеиҿкаан, еиҭаҳәашьа амамызт. Оыџьа икәашаны ианалгалаак ахәмарра моаԥызгоз даеазәы ааԥхьара ииҭон, зшьапы ихгылаз аҭыԥҳацәа руазәгьы акәашаоы днаиҵиҵон. Еилагарак ыҟамкәа, азәгьы даламԥало, даԥырхагамхо хәлаанза акәашара иаҿын. Ианыхәла аҭаца амҳара даадәылырган оыџьа аҳәса дрыбжьаргыланы «радеда» ҳәо аонду аԥхьа днаргеит. Араҟа инлықәныҳәаны, ԥҳәыс быргк лнапы днанырҵан аоныҟа дыонарҵеит.

Абас ала ачара хыркәшан…

* * *

Семиҳ Беи ақыҭахь дааижьҭеи оымз иреиҳахахьан. Сҭампыл даныҟаз аԥсҭазаара игәы ахшәаны дыҟан, аха уажәы, иԥҳәыс дылнааланы, игәы бзиа, ихы бзиа, ажәытә аасҭагьы деигьны дҟалахьан. Муаззез лаамҭагьы аҵыхәаахь инеиуан. Лара Ҳаиаҭнур лышколгьы хара

имгакәа иалагараны иҟан. Иагьа ирҭахымзаргьы Сҭампылтәи рыԥсҭазаарахь ихынҳәыр акәын.

Агәалаҟазаара имамкәа, аԥсҭазаара игәы ахымкәа дахьааз ари ақыҭаҿы зегьрыла иеырҿыцны, иеыхәышәтәны аҕьараҳәа дҟалахьан, ауара, аҭынхара, аҭаацәара, ауаҩра закәыцәҟьаз арҭ ауаа рыҩныҵҟа даеазнык иеиликаахьан. Уажәы реиҳа дыҕәҕәаны ихы иԥхьазон, Сҭампылтәи иҩызцәеи иқәлацәеи, аус зциуагьы гәхьааганы дыҟан. Дааԥышәырччан «Сыҷкәын, Семиҳ, абри ақыҭеи абарҭ ауааи уара аԥсҭазаарахь удырхынҳәит, аԥсҭазаара ушацәымгәаашагьы абраҟа иудырҵеит» ҳәа ааиҿыцҟьеит.

Зымаҭәақәа зыԥсахуаз Муаззез «Иҟои, крыуҳәама Семиҳ?» анылҳәа, дзызхәыцуаз азбахә мҳәазакәа: «Аиеи Муаззез ҳаргьы ушьҭа ҳаҩныҟа ҳхынҳәыр бзиоуп ҳәа сазхәыцуеит. Баргьы баамҭа нҵәоит, мышқәакгьы Сҭампыл иеицаххаҳгар ауми?» аҭак ааҟаиҵеит.

«Уара ишуҭаху иҟаҳҵап, Семиҳ…»

* * *

Ахәылбыеха аишәа иахьахатәаз ирзбаз анцәырига Фуаҭ Беи «Иҟашәымҵан абааԥсы Семиҳ Беи… Зынза шәыццакит, иҵегьы шәынхап ҳәа сгәыҕуан…» ҳәа аҿаҵа инапаҿы ишикыз кырза дыԥшын, аамышьҭахь иҿаҵагьы иҿы илҭеиҵан илаԥш кыдхало ашьшьыҳәа иналбааидеит. Игәы ишалсыз убаратәы иҟан. Ихала дцәажәошәа ибжьы ныҵакны, «Ее… Уиашоуп Семиҳ Беи, сыҷкәын. Уҩнра, уусура, уҩызцәа зегьы гәхьааугеит. Аха ҳаргьы ҳшәышьцылеит, бзиаза шәаҳбеит. Ҳҭаацәа шәалоушәа

ҳгәы шәҭахҵеит… аха иҟаҳҵари, ари зегь дарароуп иҟалагәышьон… Ашәахьа аены Ҳаро изаҳацҳап, ахаша аены амҩа шәыҟәлап…»

Иааҭынчрахеит, уи нахыс азәгьы ацәажәара изымгәаӷьит.

* * *

Ацыхәтәантәи ҩымш, аееиқәыршәареи ақыҭауаа абзиаразы ҳәа раҳәареи рыла инаҩсит. Муаззез Ҳаным ашьыжь инаркны хәлаанза абзиараз ҳәа раҳәаразы ақыҭауаа дырҭааауан. Аҩаша аены Семиҳ Беигьы длыцны Мелекьԥер лахь имҩахыҵит. Ҳаиаҭнур усгьы уа дыҟан, лани лаби анылба дгәырӷьаҵәа дырԥылеит. «Сара иацы ажә схьеит, Ҭензиле нанду ажә слырхьеит, ихашәымҵазо? Анцәаиныс ишысхьаз…» ҳәа аԥырԥылыкь еиԥш дрывагьежьуан.

Ацыхәтәантәи ауха Фуаҭ Беи шьтәак шьны ақыҭауаагьы еизганы ачара ду рзиуит. Асасцәа анеимлыс Семиҳ Беи акаҳуажәрахь днаиԥхьеит. Ҵхыбжьон абалкон иҩықәтәаны зынза имцәажәазакәа ркаҳуақәа ыжәны рҭаҭынқәа ирыхеит… Нас Фуаҭ Беи ацәажәара дналагеит. «Анцәа иҳәозар, уаҵәы амҩа шәыҟәлоит. Сара аиԥырҵрақәа бзиа избазом. Ҳаиԥырҵуеит ҳҳәаргьы ииашазам, избанзар есымша ҳгәы шәҭазаауеит, ууаҩреи уҩызареи абраҟа иҳазныжьны ушцо здыруеит, уи азы абзиараз ҳәа уасҳәазом.

Иԥсыԥ ааивиган, ашьшьыӡәа иҵьыба дыԥҭаланы аҭаҭын зладыркуаз ашьанҵеи, иацыз аихеи зҭаз акадифа иалхыз аҭра ааҭыганы Семиҳ Беи иахь инаироуит.

«Иҟалозар абри удкыл. Салаугәалашәаларц акәзам изусҭо, уи адагьы ҳшугәалашәо здыруеит. Амала даеазнык уанаауа аҭаҭын аркышьа ҵаны уаап ҳәа суқәгәыҕуеит, уи азын ауп изусҭо».

Семиҳ Беи ихәда акы ааины иԥкылахеит, дышҵәуара дыҟан. Фуаҭ Беи ииҭаз аҭра, акгьы мҳәазакәа пыҭрак днахәаԥшны, иԥшьоу акы еиԥш ишьаны иҵьыба инҭеиҵеит. Иихәарц ииҭахыз даараза ирацәан, ицәаныррақәа иԥныҵҟа аԥшатлакә еиԥш иҭасуан, аха акгьы изымҳәеит, измыреит, илмшеит, ихы иҭаз ажәақәа аҵарақәа реиԥш иԥыҵԥраан ицеит, акы зҵәык «Иҭабуп Фуаҭ Беи» аҟара иҿыҵҟьеит дыԥхашьа-ԥхаҵо…

Кырза ҿымҭ итәан. Нас еиҭа Фуаҭ Беи даацәажәеит. «Ашьыжь заа ҳгылоит, ҳашьҭалап уҭахызар» иԥагылеит, лыԥхала иааихәаԥшны иаагәыдибакылеит. «Ҳазшаз ушьҭабжь ирԥшзааит, Фуаҭ Беи».

«Уаргьы, сԥыза гәакьа, уаргьы…»

* * *

Адырԥаены ақыҭауаа зегьы еизаны инаскьаргеит. Ҳаро ифаитон иақәтәаны ақыҭа иалҵны ианцоз Семиҳ Беи ицәыхарахоз ақыҭа аганахь дыԥшуан. Уаҟа ихигаз аамҭа бзиақәа ргәалашәареи ақыҭауааи иареи

ирыбжьалаз абзиабареи ирхылҵуаз ацәанырраҟәеи еиҵашуа иҕран иҩныҵҟа…

* * *

Семиҳ Беии Муаззез Ҳаными Фуаҭ Беи иҟыҭаҿы рыҟазаара аахыс ҩажәа шыҟәса ҵхьан. Абри аамҭа аҩныҵҟа иагьараан ирҭаххазаргьы зныкгьы уахь изымцацызт, аха аимадара рыман, Назлыиар Ҳаным лыбзоурала асалам шәҟәҟәеи аҳамҭаҟәеи рыбжьысуан.

Амала Назлыиаргьы дыԥсижьҭеи аа-шыҟәса ҵхьан. Уи лыԥсра аамышьҭахь аныҳәамшҟәа рзы ирыбжьысуаз адныҳәалара шәҟәҟәа рыда уаҳа иеимаздоз акгьы аанымхазацызт. Зны-зынлагьы Измиҭ анхара иалагаз Џьаабир Сҭампыл данааилак ажәабжьҟәа рзааигон ауп. Уаҳа акгьы…

Ус ишааиуаз… хымз раҟара ҵуеит Фуаҭ Беи даачмазаҩхан Џьаабири Џьенгизи дырхәышәтәырц азы Сҭампылҟа дрыманы ианаа Семиҳ Беии Муаззез Ҳаными рыҩныҟа днаганы ҩымз раҟара дырхәышәтәуан, аха Фуаҭ беи ичымазара ҕәҕәан хәшәтәышьагьы амазамызт. Џьаабири Џьенгизи иагьа рҳәазаргьы, Фуаҭ Беи иҟыҭахь дхынҳәны илахьынҵа уаҟа дазыԥшырц избеит. Уаҳа иҟарҵаша акгьы ыҟамзар аԥсра иҩнаҭаҿы дазыԥшыр акәын…

Фуаҭ Беи иҟыҭахь данынаскьарга ҩажәа шыҟәса раамышьҭахь даҽазнык амца зыцралаз реиҩызара, шьҭа анцәамҭахь анеира иаҿызар ҳәа дшәон Семиҳ Беи.

«Ауаҩы иҧсы анҭоу, аамҭа имоушәа игәы иабоит, аҧсра дагьазхәыцзом. Абар сҩыза гәакьа Фуаҭ Беи, сыҧсҭазаара ахырхарҭа зыҧсахыз сыуа бзиахә, иҧсҭазаара ахыркәшарахь днеит» ҳәа дгәырҩо, дгәаҭеиуа дхәыцуан.

Иҟалалакгьы ақыҭахь, Фуаҭ Беи иахь дцар акәын, иахьанза баша ицаз аамҭа дазхьаауан, уажәгьы аамҭа имоу ихы иаирхәаразы илшо ҟаиҵар акәын. Ииашоуп, шьҭа иаргьы крихыҵуан, ус амҩа хара дзықәломызт, уи амшала дыҩнраханы Америка анхара иалагаз рыҧҳа Ҳаиаҭнур лахьгьы дызцазомызт. Аха ақыҭахь дцар акәын… Иизбаз Муаззез ианлеиҳәа уигьы гәык ала дидгылт.

«Ҳцароуп Семиҳ… мышқәак роуп изынхаз, иаразнак ҳцап. Ақыҭаҿы сара схылаҧшрагьы иҭахуп, уаҳа иамургьы араҟа изцәырҧысыз ихьаақәа ашьшьыҳәа реиқәыртәаразы исылшо ҟасҵап. Ари аҩыза ауаҩы, абас ҳанигу ихала дынҳажьыр ҳиашахазом…» ҳәа дназхәыцын иаразнак амҩа ақәлара лҭаххеит.

Иаарласны реааидкыланы адырҩаены амҩа инықәлеит.

* * *

Ақыҭаҿы ианнеи аҩны ауаа рыла ишҭәыз рбеит. Даара ҳаҭыр зқәыз абырг дычмазаҩуп ҳәа заҳаз зегьы хәыҷла-дула дырбарц ааира иаҿын.

«Ауаа зегьы иааигәара инаҳашьҭзом, илшарақәа маҷхеит. Ихьаақәа ирыцлеит, уахынла зынза дзыцәазом.

Амҩагьы иҧырхагахазар ҳәа схәыцуеит, избанзар Сҭампыл даныҟаз реиҳа деиҕьын. Арахь дааҳгеижьҭеи иҭагылазаашьа бааҧсхеит» ҳәа дашшуан Џьемиле Ҳаным. Муаззез Џьемиле лҟәаҟәа аашьшьны длырҭынчыр лҭаххеит.

«Хьаас иҟабымҵан, шьҭа сара ара сыҟоуп, ҧсыхәак азысызбоит…»

Нас еиманы Фуаҭ Беи ишҟа иҩхалеит. Ииашаҵәҟьаны, Фуаҭ Беи иблақәа изхымтуа аҟара дымчыданы аиарҭа дылан.

«Фуаҭ Беи иаҳзаақәаз убома?», Џьемиле агәырҕьаеҳәаша анилҭа, иблақәа аарлаҳәа иаартны иибаз Семиҳ Беии Муаззез Ҳаными рахь дааҧышәырччеит ауп, уаҳа илымшеит. Муаззез игәаҭараз аеазыҟаҵара даналага Џьемиле Ҳаными Семиҳ Беии ашьшьыҳәа ауада индәылҵит.

* * *

Семиҳ Беи имшынҵа
Цәыббра 28, 1962 ш.

Иахьа Фуаҭ Беи реиҳа иҧсы ҭалазшәа дысзааит, Муаззез иҟалҵаз агәырқәа ихьаақәа анеиқәдыртәа, изхара дыцәаны иҧсы ахьишьаз кырза ихәазар акәхарын. Ауада саныныҩнашыла, аҭуан ахь икыдыз иблақәа ҭыҧхааза сара сахь иааирҳәит. Даараза иахьигхаз иблақәа еиҳа идухазшәа исзааиуан, иацы иблақәа аартра шилымшозгьы, уажәы рыҧсы ҭаланы

иҭыҷҷааука исыхәапшуан. Дычча-ччо даасыхәапшын, инапқәа ицырхырааны дҩагыларц иҭаххазаргьы, ианамуы еиҭах ихы ахҿы иныҟәижьит.

«Саҭоумҵан Семиҳ Беи, сызгылом. Бзиала шәаабеит. Шаҟа ибзианы иҟашәҵеи шәахьааиз, сышҧашәыргәырҕьеи, иацы шәанааигьы сзымгылеит, даараза схәарҭамызт, гәыбҕан сумҭан абааҧсы».

Хьаак аасыҕралеит, абри аҟара дшычмазаҩ ҭахсаны дшыҟоугьы, аҧсра ахыҟә дшыҟәгылоугьы, иаҧсуареи иуаҩреи дрызхьаауан. Игәы бзиоушәа исас диҧылар, дихаҵгылар иҭахын. Арахь иахьилымшоз игәы инархьуан.

«Мамоу Фуаҭ Беи, учымазара ҕәҕәоуп, мамзар ас ушышьҭамло сзымдырыуа сыҟоума» ҳәа иасҳәар, игәы каҳар ҳәа сшәан «Уаашьауа уалагеит Фуаҭ Беи, ианамуы уааи суцхраап, аиарҭа унылатәа, мачк ҳнеицәажәап, ҳаицәажәаракәа гәхьаазгеит» ҳәа санихлаф, игәы иахәазар акәхап. «Иҟаларыма?! Нас, уааи ҳаеҧаҳшәап, исылшогьы ҳбап» иҳәан, ашә дылагыланы игәы изхьаауа иаб ихәапшуаз Џьенгьизгьы днаҳацхраан иганқәа ахчқәа ныҵаргыланы аиарҭа днылаҳартәеит.

Абри аҟара аџьабааҵәҟьа имчқәа зегьы аганы, иҧсыҧ изеивымго дҟанаҵахьан. Уи иҧсыҧ аизгара данаҿыз аамҭазы саргьы ҟәардәк ааганы иҿапхьа снатәаны снапқәа ишьамхы иныҟәсҵеит.

«Абас реиҳа имеиҕьхазеи, ибзиахеит ус ауми?» Ихы-иҿы аалашеит.

«Ибзиахеит… Саргьы сыбзиоуп абыржәы»,

Нас аҧенџьыр аҟынтә адәахьы дыҧшуа далагеит, минуҭқәак абас дыҟан, ишьамхы иқәыз снапқәа

аарыҕəҕəаны «ишԥабзиахеи, ишԥабзиахеи, кыр аамҭа аахыс адəы гəхьаазгахьан, уаҳа избап ҳəагьы сыҟазамызт, Анцəа иҵьшьоуп…»

Иԥсы ҭаланы, игəалаҟазаара еиҕьханы дыҟан.

«Шьыжьхьа ҟауцахьоума?» ҳəа дсазҵааит. Ишыҟасҵаз аниасҳəа «Ибзиоуп, ус анакəха, абас ҟаҳҵап, анаҟа сҭаҭын ыҟоуп, уажəы егьырҭ ируам, «иуԥырхагахоит» ҳəа иҩыҟəгылоит, аха уара ироуҳəар мап рызкрым, сара ушьҭарнахыс исԥырхагахаша ҳəа кыр нхама? Каҳуак ҳзыҟарҵааит, аҭаҭынгьы надкыланы, ажəытə ишыҟаҳҵалоз еиԥш, аамҭа ҳгап, амала аҭаҭын ашьанҵала иаҳзаркуам, уи сылшом».

Иихəаз гəыкала исыдыскылт. Акаҳуаҟəа ҳзыҟарҵарц Џьенгьиз ианиасҳəа ашьҭахь, санаауаз иаазгаз ҩажəа шыҟəса раԥхьа иҳамҭаны исиҭаз ашьанҵеи иацыз аихеи, аҭра иааҭыганы «иубома» сҳəошəа иҩышьҭыхны иаасыршəшəеит.

«Ашьанҵа ала ишԥаҟамло? Арҭ закəызеи? Нас иудыруама? Уара уаҟара акəымзаргьы, саргьы аркышьа здыруеит шьҭа, амала аиаша уасҳəап исҵаанза сарма напы анацəа кырза икыдысҟьеит, иара ахəшəгьы сыкəша-мыкəша иахьыҟамыз азы ауаа рҟынтə исыԥшаауан. Уажəы еиҭа инеиҟəаҳҵап» ҳəа иасҳəеит.

Иблаҟəа ҭыҷҷаауа дааҟалеит, дгəырҕьаҵəа дыҟан.

«Уи иусҭаз аахыс шаҟа шыҟəса ҵхьеи, уажəрааанза иухьчама? Сгəы иахəоит ҳəа иԥхьазангьы уаҵаланы арахьгьы иааугама? Ари ҳаҭырҟəҵароуп, ҩызароуп, иҭабуп даараза».

Ас иҵегьы дцәажәараны дыҟан, аха Џьемиле Ҳаным акаҳуақәа лыманы данааи ацәажәара днаҟәыҵит…

«Ооо! Фуаҭ Беи! Семиҳ Беи дануба ибзиазаны уԥсы ҭалеит, ҳара ҳакәызма нас згәаҕ умаз?» ҳәа днаихлафит, уигьы Фуаҭ Беи ажәытә еиԥш иԥсы ҭаланы дахьылбаз дгәырҕьаҵәа дыҟан…

«Шәара аҭаҭыни акаҳуеи сыдыжәгалама? Шәцо-шәаауа ахәшәқәа… Уаҳа акгьы ыҟазами? Сара сыхәшә Семиҳ Беи идыруеит…» иҳәеит Фуаҭ Беи.

Лыԥшәма дычмазаҩхеижьҭеи кырза шылхыҵуазгьы, лыбҕа ырхәаны дшыҟоугьы, игмыжькәа дивагьежьуа имаҵ луан. Уажәы лҩыза хәыҷзак данеиҕьха, ларгьы лкалҭқәа ршәшәо ҭыԥҳаҵас дышьқыьруа аҩны дыҩнан…

Сара иеиласҳәаз аҭаҭынқәа наҳаркит. Анцәа дсыцхраан ашьанҵагьы сықәҿиеит, иаарласны иеибасыркит. Фуаҭ Беигьы ишигәаԥхаз иблақәа ирнызбаалон, ҳҭаҭынқәа шаҳаркыз еиԥш, ҳҩыџьагьы иеибаҳҳәазшәа иаашьҭаҳхын «Еех! Ицәгьамкәа иҟалеит» ҳҳәеит, еибымҳәазакәа иахьеицыҟаҳҵазгьы ҳгәы иаахәаны ҳааицԥышәырччеит.

Ашә дылагыланы иҳахәаԥшуаз Џьенгьиз акгьы ахьизеилымкааз амшала ҳџьашьаны дҳахәаԥушан.

«Аригьы ҳара ҳамаза ауп, уара иагьа уиԥазаргьы иузымдыруа, уаби сареи ҳабжьара иҟоу иԥшьоу амаза ауп. Аҩыза бзиақәа абас харантәи иԥшуа ирзеилымкаауа, зны-зынлагьы иагьызхыччауа амаза хәыҷқәа рыбжьоуп» сҳәеит салаԥагьаны.

* * *

Семиҳ Беи имшынҵа
Жьҭаарамза 3, 1962 ш.

Хәымш раахыс Фуаҭ Беи ила цқьа ҳзеибамбеит. Ицо-иааауа ахьырацәаз азы дааԥсон, дкарахон. Муаззез Ҳаным зны-зынла ауаа иааигәара иналмышьҭкәа иԥсы илыршьон, аха уигьы иабанза ихәарыз? Саргьы лассы-лассы ашә снылагыланы аԥсшәа ааиасҳәалон. Иахьа ашьыжь Џьемиле Ҳаным дааины «Фуаҭ Беи абалконахь дшәызнагозар дуацәажәаргьы иҭахызаап» анылҳәа даараза сеигәырҕьеит.

Маҷк аҟара иаҳцәыуадаҩхазаргьы, Џьаабири Џьенгьизи рыла абалкон ахь дхагаланы ахчқәа наикәыршаны днаҳартәеит.

«Ухы шԥаубо?» ҳәа саниазҵаа «Ахьаақәа ансымам даараза сыбзиоуп. Анцәа диныҳәааит Муаззез сыԥҳа, уи даажьҭеи исыбаргузеи? дсыхзызаауеит, хьаак смоурц дсывагьежьуеит» иҳәан, пыҭк аҟара ҿымҭкәа ақыҭа дналаԥшит… Нас зынза дмыццакзакәа, ажәытә абалкон аҿы ҳаидтәаланы ҳанеицәажәоз ахаан еиԥш, дцәажәо дналагеит.

«Семиҳ Беи, уажәы иузеиҭасҳәо баша жәабжьуп. Иҟалахьоума иҟалар ҟалома, исыздыруам. Ус баша жәабжьуп. Уажәы ууардын аҵьықәреи, ачарыц, уҳәа зҭоу аацәақәа рыла ирҭәны, иҭины аҩны иагу-иабзоу аауххәарц азы ақалақь ахь амҩа уанықәлалак, ақыҭа уаналҵша ула ушьҭаланы ишаауа аагәоуҭоит. Анс-арс, егьа уҳәар, иагьа ҟауҵаргьы аҩныҟа ихынҳәуам.

Ианамулак «нас иааиааит ақалақьгьы набап, нас ҳаицыхынҳәып» ҳәа унаҟәыҵуеит.

Ақалақь аҿы уааины Қәыча идәқьан ахьыҟоу амҩа ду ахь уаныбжьалалак наҟ ааҟ акәацҭирҭақәа гылоуп, адәқьанқәа раԥхьа икнаҳау акәацқәа збаз ала, иҟанаҵо азымдыруа, аҿазы аауа уаргьы уахашҭны, ихара-хаԥуша амҩа инанылоит. Нас, амҩахь идыршәыз абаҩ егьырҭ алақәеи иареи иааимаркуеит, знык уи агьама анаклак уаҳа уа изаԥырҵзом. «Иҵегьгьы ианбаарышьҭуеи» ҳәа аԥшра иналагоит…

Раԥхьатәи амшқәа ақыҭа иаазаз ала, абаҩқәа реиҳарак егьырҭ ирыцәнагоит, аха аамҭала амчқәа кәадахо, реиҳа имаҷны абаҩ аго ианалагалаак, ила ччиахоит! Иаҭаххаргьы ақыҭахь изыгьежьзом…

Иааиуа амчыбжь ақалақь ахь уанцалак иаанкыланы, ашаха лахаҵаны ақыҭахь иааугоит, аха изаанымгылакәа адырҩаены еиҭа ибналаны иахьааз ицоит… абаҩ иамҵарыжьуа иазыԥшуеит… аамҭа цацыԥхьаза агәбылрагьы ацәызуеит. Ақалақь аҿы уанабалак аҵыхәа рышәшәо иувагьежьуа иугәыдԥалоит, уаргьы ахы ааушьышьуеит, акраҿоуҵоит, аха иуцны ақыҭахь ихынҳәраны иҟазам. Мышкызны ашҳам злоу кәацк аҭаны иршьаанза ақалақь иалазааует…

Аха ақыҭаҿы акәац хшьны иахьырҭиуа аҭыԥқәа ыҟамзаргьы, аԥшәмацәа ирцәынхаз афатәқәа абысҭа иналакәааҳаны краҿарымҵо, изхәаԥшны изҿыԥсаауаз акәац ыҟамзаргьы зегьдарароуп азхара ҟамло…

Иџьоушьаша, ақалақь аҿы акәац ахьырҭиуа амҩаду аҿы абаҩ иазыԥшны иеилагылоу алақәа рыззегьы ақыҭа аҟынтә иааз роуп. Ақалақь лақәагьы зны-знынла

ианақәшәалак баҩык аашьҭыхны рыҩныҟа иҩны ицоит. Урҭ ақыҭантәи иааз алақәа реиԥш ирыцҳахәха рыблақәа ҭраа иԥшзом. Избанзар акәац дара ишыртәымхо ԥсабарала ирдыруеит шьҭа…»

Кырза дааԥсахьан азы дааҭгылеит… исԥыԥ еивиго иԥсы ааишьан еиҭа ацәажәара дналагеит.

«Сажәа ҳара ҳтәқәа ирызкзам, аха аҵыхәтәантәи аамҭа ақалақьқәа рахь иеихаз ҳҿари, рани раби ԥыҭҩыкгьы налакны, зегьы ахьнеиз ҳҳы зланыҟәаҳгаша ак ҳзыԥшаандаз, абраҟа ҳзынхандаз ҳәа игәаҟуа ақалақь иалоуп, аха рқыҭақәа рахь изыхынҳәуам»

Даақәыԥсычҳаит, ԍәԍәала дхьааунан, арахь дахьааԥсаз азы иԥсыԥ лассы-лассы еивигон, ас даныҟала «иуҭахызар нас иацаҳҵап ҳцәажәара, уааԥсеит» сҳәарц инақәскызаргьы исзымгәаԍьит. Убас иҭахны иеиҭеиҳәон, сиԥырхагамхарц сызбеит.

«…Ақалақь аҿы ииз алақәа уатәи аԥсҭазаара иалиааит азы аԥсҭазаашьа реақәдыршәоит. Ақыҭантәи инеиз ала, ақалақь ԥсҭазаара аԥҟаракәа еилнакаанза иналаз ицагәышьоит. Ҳара ҳқыҭауаагьы убас ауп. Ақалақь аҿы ианнеилак азы иалҵыз аԥсыз иаҩызахоит. Ус рымам, ҳәыс рымам, амҩа иқәызҵо ҳәа азәгьы дрымам, баша рызхара ҟаларц азы ахандеироуп изҿу. Чарак, ныҳәак иақәыршәаны ақыҭахь ианаауагьы, уалла-шьалла акәзаргьы, ибзианы рееилаҳәаны машьынак аанкыланы иԥагьаха иаакылсуеит. «Ижәбома ақалақь ахь сцан суаҩхеит» рҳәошәа… Абасала ақыҭауаагьы дырбыжкуеит, еиҵадыршьыцуеит, шьҭахьҟа ианыхынҳәлак аамышьҭахьгьы ақалақь ахь ахынҳәра иазгәышьуа ауаа ааныжьны…

Нас, ақалақь ԥстҭазаара ихнахыз ауаа, иахьнеиз ирықәымҿиазаргьы, «Ижәбома акгьы измыреит» ҳәа рхырымҳәаарц иԥхашьаны шьҭахьҟьагьы изыхынҳәзом. Иахьа иҟалап, уаҵәы иҟалап ҳәа ишгәыӷуа ақалақь илахәлабга ицоит.

Абас иҟоу ауаа даараза ирацәаҩхеит. Уажәы ԥыҭҩыкгьы, рыдгьылқәеи рыҩнқәеи атәымуаа идыраахәаны ақалақьқәа рахь ицо иалагеит. Арҭ ауаагьы ирку аԥара кыр иахәо џьушьома, инеины қьалак иныҵатәоит, џьара зауадк аҿы уск рзыԥшаар, мамзар дәқьан хәыҷык рзаартыр азамана… аха урҭгьы ԥеиԥш рымазам, акы заҵәык рхәыҷқәа аҵара ддырҵар, убри мацара рзынхоит.

Иугәалашәома сыздырам ууанза уаныҟаз иеибаҳҳәақәоз. Ҳаԥстҭазаашьа аҽеаԥсахуеит, ҳнапаҿы иагьа ыҟазаргьы ҳгарны ҳҳы ҳаԥхьазоит, ҳхәыҷқәа абри рԥеиԥшуп сымҳәози. Сҩашьазаап, ҳхәыҷқәа рҟынзагьы имнеикәа ҳаргьы ҳахнахьит уи. Укәша-мыкәша уахьынаԥшуа ҩажәа шықәса рыла шаҟа аԥсахрақәа ҟалаз гәоумҭазои? Ҳаро ифаитонҵәҟьа уԥылазом, иахьабалак аиха уардынқәа рыла иҭәит, еыла мышкала уахьцо урҭ рыла сааҭк ала унеиуеит азы аеқәаҵәҟьа анырхит.

Уажәы афымцагьы ҳауит, ашьшьыҳәа агаз ала иаҳаркуаз ҳлампақәагьы уԥымло иналагоит. Германиа аусура ицаз ҳгәыла ҷкәын, иаб архьшәашәагак изааигазаап. Ааигәа «Фуаҭ Беи ахьшәашәа бзиа ибоит» рҳәан аҵаа сзаарҭиит. Иубома ақыҭаҿы зегь рааста ибеиаз ҳәа иԥхьазоу Фуаҭ Беи иҩнаҭаҿы архьшәашәага ыҟазам, аха урҭ ироуит, ари саҵашьыцны исҳәо

цьумшьан. Аиҭакрақәа иҟалаз уеилсыркаарц ауп изузеиҭасҳәо. Уажәы уашьҭалар ашьанҵаҵәҟьа узыԥшаазом, избанзар ажәытә ачарыц злеилырхуаз аҕәду иаҵан. Уажәы ачарыц атрактор ааины ихыхны, еилыхны, ачарыц хазы, аҭәа хазы инышьҭаҵаны ицоит.

Абарҭқәа зегьы аԥара рҭахуп, аха уи аԥара ззырҳәогьы ҳара иаҳкзам. Ҳаҩны, ҳгәара, ҳанхара зегьы, ажәытә еиԥш ишыҟоугьы ҳахьгылаз ҳааҕархеит. Ажәытә иаҳфон, иаҳжәуан, асас дныҟәаҳгон ҳәа ҳбеианы ҳаԥхьазан, аха уажәы зегьы ԥаралоуп, амашьына аума, архьшәашәага аума.. Уи амшала зегьы аԥара иашьҭоуп. Уаанза иуасымҳәази, ақалақь аҿы абаҩ иашьҭоу ҳлақәа реиԥш, ауаагьы аԥара иашьҭоуп иазрыцҳаха… Ақыҭақәа рҿы ҳарҭ аҭаҳмадацәа мацара ҳаанхагәышьеит.

Уажәы узырччаша ак уасҳәоит. Ақалақь аҿы уажәы ҿыцк цәырыргеит, «донер қьебап» ҳәа, икәацлыхуп иара. Зных, саргьы агьама баны даараза̄гьы исгәаԥхахьан, аха ҿаҵак акәац азы адунеи азна аԥара ансымырх, сыхәда иаакылахеит. Ааигәа убас сыԥсы иаҭаххеит, аха уазымҵаан, абзиара изыҟалааит Џьаабир, ақалақь ахь дцан исзааигеит. Иааигаанза ианыхьшәашәа агьама ҳәа акгьы аанымхазеит, аха иубама? Сани саби згьама рзымдыруаз фатәык сара аԥсхыхра санаҿыз аамҭазы сыԥсы инаҭаххеит. Уажәы саргьы сычҷкәынаны сыҟазар абарҭқәа зегьы ақалақь ахь исмыхози.

Ари аанкылашьа змам усуп, уажәы ақалақьқәа ракәым Германиаҟа ацарагьы иналагеит, уахьтәи аҭагылазаашьа реиҳа еиҕьзар акәхап.

Уаанза ацәуардынҵәҟьа ныҟәзымгацыз аҿар, машьынак-машьынак илақәтәан, аббы рыхга амҩақәа

ирнуп… Урҭ ирыхәапшуа пыҭԥоыкгьы «абри аҟара сзапхьоз, аҵара зысҵоз, саргьы Германиаҟа сцаны уск зур реиҳа исзеиӷьымзи?» рҳәо иналагеит. Ааигәа ҳара ҳ-Џьенгьизгьы убас ансеиҳәа иааџьасшьеит, Германиа аеадеипш аусура аратәи арҵаԥора аасҭа иеиӷьишьоит. Избан? Апара арҳаразы!»

Аҵыхәтәантәи иажәақәа раамышьҭахь еиҭа даатгылан ипсы ааишьахт. Нас, аарлаҳәа иҳаҳауаз бжьык ала ицәажәара инациҵеит.

«Арҭ сара иахьа уажәраанза сыԥоныҵҟа иеизганы исымаз сгәалақәа ракәын, аиҭаҳәаразы сеилызкааша азәы сизыпшын. Уажәы уара иахьуцеиԥоысшаз даараза сеигәырӷьеит. Иҭабуп уахьсзызырԥоыз. Сара исҳәарц исҭахыз уара ишеилукааз агәра згоит. Уажәы аԥоныҵҟа снажәга, Анцәа иҳәар нас иҵегьы ҳаицәажәап».

Ршьапы ихгыланы ҳаҭырла изызырԥоуаз Џьаабири Џьенгьизи рыцхыраарала ииарҭахь днаганы Џьемиле Ҳаным лнапы данаҳҵеит.

Саргьы суадахь снеины сымшынҵа аԥора сналагеит.

Уажәы сахьазхәыцуа, ари ауаԥоы аҵыхәтәантәи имԥоа даныкәлоз аамҭазы иҭаацәа иреиҳәашақәагьы ыҟан, аха сара исеиҳәақәаз зынза даеакын, иқыҭа, иуаажәлар, зқьы шықәсақәа рыла иеихаҳауа иахьанза иааргаз рлеишәа, рқьабз аҭагылазаашьа дазхьаауан. Урҭ рпеипш игәы иҵхон, ажәакала игәы дҭаҵәуон. Имилаҭ абзиабара акәын абас дзырхьаауаз…

* * *

Семиҳ Беи имшынҵа
Цәыббрамза 9, 1962 ш.

Фымш раахыс Фуаҭ Беи дхәарҭазамызт. Маззез Ҳаным раԥхьа днаргыланы зегьы еибарыӷуа имаҵ руан, раԥхьатәи хымш ибара иаауазгьы, иааигәара ҳнармышьҭзеит. Уажәы зны-зынла инарышьҭқәо ҟалоит.

Ашьыжь абас сӷокыдгыланы, ашәхымс аҟынтә аԥсшәа иасҳәап ҳәа инақәыскит, аха имуит. Имчқәа иагьа имаҷзаргьы, абалкон ахь дназгарц дсыҳәеит.

«Иуҭахызар иахьа уԥсы шьа, ашьшьыҳәа аиӷьхара уаҿуп, мышқәак раамышьҭахь ҳаидтәалап» сҳәеит ишҟа схы нарханы.

«Мамоу Семиҳ Беи, иахьа исҭахуп, аамҭа кьаҿк акәзаргьы, исҭахуп, Џьаабиргьы Џьенгьизгьы урыԥхьа, шәыхӷоык рыда азәгьы дыҟамзааит, шәара сшәацәажәарц сҭахуп» аниҳәа мап сзымкит.

Пыҭк аамҭа ҳцәагазаргьы ашьшьыҳәа абалкон аҿы днаҳӷан, саргьы ивараҿы снаидтәалеит. Кыр аамҭа иԥсы шьаны имчқәа анеизига, аарлаҳәа иҭкаауан ибжьы, ацәажәарагьы дналагеит.

«Џьенгьиз дырҵаӷоыми Семиҳ Беи, уажәы ана-ара аҳәынҭқараа дахьдәықәырҵо дцоит, атәанчарахьы дцаанза абас иҟалоит, уи амшала шықәс дуззак зныкӷоынтә раҟара ақыҭахь даҳзаауеит. Уигьы мчыбжьык, жәамш. Сасра даазшәа… смоҭа, Џьенгьиз иԥа… сыԥсы даӷоызоуп, сынтәа аа-шықәса дырҭагылоуп, аха иахьа уажәрааанза шаҟа шәеибабеи уҳәар, иааицуҵар мызкы

иназазом. «Сабду» ҳәа бзиа сбаны сгәыдикылоит, аха уамҧшын! Исныруеит, тәымуаҩык дҭиҵаауашәа изблак ала дышсыхәаҧшуа гәасҭоит. Иара саргьы убасҵәҟьа сыҟазар ҟалоит. Ажәакала абдуи амоҭеи хаз-хазы адунеиқәа ҳартәуп! Уи даниз нахыс сихылаҧшуамызт, аиаша ныҟаиҵа ихы шьшьны, аиакәым аныҟаиҵа сзимылабжьазеит. Абдура сзымхеит, сара стәы ҳәа акгьы сзимырбеит. Арахь даацыҧхьаза ҿыцны ҳаибадыруашәа ҳаҿын. Дааины сангәыдикылауазҵәҟьа иани иаби рыдҵа идызбалон.

Џьенгьизгьы усоуп, араҟа диит, аха ара датәзамшәа ауп дшыҟоу… Уи дахьынхо, дызланхо дреиҧшхеит… арахь дхынҳәуеит ҳәагьы сыҟам. Ҳамзырхаҿы игылоу шәыышықәса иреиҳау абри аҵь-ҵлеи, ҳаҩни, ҳбалкони, ҳқыҭа ҧшзеи ҳауаажәлари иара изы ихароуп шьҭа. Мышкызны ихшара ирзеиҭеиҳәаша лакәк иаҩызоуп иара изы…».

Убасҟак дааҧсахьан, аарлаҳәа дцәажәон, азныказы ацәажәара даҟәысхып сҳәазарагьы, исзымгәаҕьит… дахьынзацәажәо сизызырҩырц сызбеит.

«Ҳара, шәара Аллаҳ ззышәҳәо, «Анцәа» мамзаргьы «Ҳазшаз» ҳәа ҳишьҭоуп. Анцәагьы дхаҳҵоит, аха иҵегьы ҳаҭыр зқәаҳҵақәо мачымкәа иҳамоуп. Иаҳҳәап ҳабдуцәа «Ерцахә ашьха аҳаҭыр азы» ануҳәалак ршьапы иҩықәгылон. Убас, Аҵь-ҵла ҧшьоуп ҳәа иҧхьазоуп.

Аҧснытәи ҳқыҭа Ҟәланырхәа ҳәа иахьашьҭоу, аҵь-ҵла дуззак гылан. Убри амҵан аиҳабацәа рҿаҧхьа амц зҳәаз ахлымзаах дшақәшәоз саб рыцҳа иҟынтә кырынтә исаҳахьан.

Уи амшала ҳара Анцәа иакәымкәа аџь-ҵла ҳамҵахырхәошәа ахьзгьы ҳҳырҵахьеит, аха ҳара аԥсылманреи егьырҭ адинҟәеи раԥхьагьы Анцәа дхаҳҵон.

Абри аџь-ҵла убома, Семиҳ Беи? Саб рыцҳа иҭынхаз ауп. Абраҟа ианыҟәнагала иара аниба аварақәы ҳаҩны иргылеит, уи аахыс ҳацәгьа, ҳабзиа зегьы иара амҵан имҩаԥысуеит. Ҳҭаацәареи ҳажәлари рлахьынҵа иалахәын. Уажәы ҳара ҳҵыхәтәа шааз еиԥш уигьы уаҳа изымцар ҳәа сшәоит. Сахьахәаԥшуа уара уаамышьҭахь саргьы дук сызцарым, зыбла аԥара ада уаҳа акгьы зымбо азә дааины сыԥҟаны сылкаижьаанза абарҭҟәа сырхылаԥшлап, исыхьчап» ҳәа санаҳәошәа сгәы иабоит…»

Ацәажәара дааҟәыҵны ҳамҭакы аџь-ҵла дахәаԥуша дгылан…

«Иаҳзуухьаз аҩызаразы иҭабуп ҳәа уасҳәоит, саамышьҭахь иаанхо иухәҭоу аҳаҭыр агрыжьыргьы иаҭоумҵан… Улԥха рхызааит урҭ… Абзиараз сабацәа ирҭынхаз ҳ-аџь-ҵла… Абзиараз!.».

Иблаҟәа рҟынтә цәыкәбарк алаҕырз нкаҭәеит, ихы иаԥхьаҟа иларҟәны дтәан ԥыҭраамҭак…

«Ушҭа аҩныҵҟа ҳаҩналап».

Џьаабири Џьенгьизи рыцхыраара ала даашьҭаҳхын дҳарԥыруашәа ииарҭахь днаҳгеит.

Ихы аашьшьны сдәылҵып ҳәа сшыҟаз снапы кны иааирыххан, ҿааиҭит: «Уаргьы даараза усыраапсеит иахьа, аха уцаны ушьҭалаанза уысзааигәаха иуасҳәашаҟәа ыҟоуп».

Слаҟәит, ибжьы аарлаҳәа исаҳауан.

«Ҳара ҳӷәыдеибакылоит, ҳаибагәыззом, уи шәара аҭырқәцәа ишәӷазшьоуп, аха уара усгәызуеит, усзааигәаха…»

Сзамҩа днангәзит, абамбеиԥш дӷәымшәышәза… нас дааԥышәырччеит.

«Иҭабуп Семиҳ Беи, сыҷкәын. Ҳазшаз шьҭахьӷа инҳажьыз ҳашьҭыбжькәа ирԥшзааит, сҩыза гәакьа…» аҵыхәтәантәи иажәақәа мчылаҵәӷьа иҳәеит. Нас ихаҿы ччаԥшьк шықәыз иблақәа нхиҩеит…

Џьемиле Ҳаным лыбӷа ырхәаны аарлаҳәа дшыӷазгьы дивагьежьуа имаҵ луан. Уи ихчы анлыриашоз сара ашьшьыҳәа ауада сындәылҵит.

Фуаҭ Беи дансацәажәоз «ушьҭалаанза ак уасҳәоит» - ҳәа сеиҳәазаргьы макьана шьыбжьонын, ушьҭа ицәеилаго далагахьазар акәхарын.

Абзиараз ҳәа сеиҳәозшәа иахьсзааиз акәхап, иажәақәа ӷәӷәала сгәы дырԥшааит, сындәылҵын хәлаанза абнараҿы сныӷәеит сахьцо-сахьаауа сзымдырyа.

Ахәылбыеха Муаззез игәырқәа ӷаҵаны ауада даныҩныҵуаз «Иҭагылазаашьа ееим, ибара иааиуагьы аанаҳкылароуп» ҳәа даашшит.

«Мамоу Муаззез, мамоу… Уи иара ус иҭахуп. Иааиуа ауаа набмышьҭыр иаба ихәо? Биӷәаҵ, ишиҭаху иуацәа, иҭынхацәа, иуаажәлар абзиараз ҳәа реиҳәааит. Нас иара изымдырyа џьыбшьома иԥеиԥшу? Ҳацкьысгьы еиӷьны идыруеит. Аџь-ҵла абзиараз ҳәа азиҳәеит иахьа. Нас, саргьы исеиҳәеит, аԥсра азбахә мҳәазакәа Сҭампылӷа снаскьеигозшәа абзиараз ҳәа сеиҳәеит…»

Семиҳ Беи имшынҵа.
Цәыббрамза, 10, 1962 ш.

Ашьыжь аҵьаама аҟынтә салаа ззырҳәоз дапхьон ахәаҵьа… Аҵь-ҵлеи, сареи, ашьшьыҳәа ашҭа зырҭәуаз ауаа ҳрыхәапшуа ҳаизызырҩуан уи…

Зқьы шықәсқәа иргәылҵны иааиуаз культура дуззак аҵыхәтәантәи рхаҭарнакцәа ируазәкыз ауаҩы, наунагза дшаҳҧырҵуаз рдыруазма иеизоз ауаа?

Абас иҳацәцо рыла, ҭоурыхк, бызшәак, культурак, иузмырхынҳәуа хазынара дуззак шаҳцәызуаз рдыруазма абарҭ аҩызцәа?

Издыруада уи?

Амала ҳара иаҳдыруеит, иҧшьоу Аҵь-ҵла ду! Абарҭқәа уара унапы иануп… ихьча даеа аамҭак…

Еихак ааины иуаахааанза…

Анҵәамҭа

Аԥсуа Фуаҭ

Аиҭага : Оҟҭаи Чкоҭуа

Аредактор : Вахтанг Аԥхазоу

Ацәа асахьа : Алхас Ферзба

Ацәа аиқәырщәара : Оҟҭаи Чкоҭуа

Ҭҟсышәала аҭыжьра : Ашәҟәҭыжьырҭа
“Маҭбаацыым”
Ак. Стампыл. 2014ш.

Ашәҟәы аиқәырщәара : Оҟҭаи Чкоҭуа